

รายงานการวิจัย

เรื่อง

วิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อการอนุรักษ์ : กรณีศึกษาวัดโนราณในเขตพื้นที่
โดยรอบพระราชวังจันทน์ อําเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก

โดย

รองศาสตราจารย์ปราชญ์ แจ่มสุนเทียน

คค.ม. โนราณคดี (โนราณคดีสมัยประวัติศาสตร์)

พุทธศักราช 2545

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนจาก

- สถาบันราชภัฏพิษณุโลก
- สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ
- กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและการพลังงาน

RESEARCH
OPERATED RESEARCH FOR CONSERVATION :
A CASE STUDY OF ANCAINT TEMPLES
AROUND THE LOCATED THE WANGJUN
PALACE IN PHXTSANULOK PROVINCE

ASSOCIATE PROFESSOR PRANEE JAMKHUNTHIAN

2002

RAJABHAT INSTITUTE PIBULSONGKRAM,

หัวข้อวิจัย	วิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อการอนุรักษ์ : กรณีศึกษาวัดโนราษในเขตพื้นที่โดยรอบพระราชวังจันทน์ อ่าเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก
ชื่อผู้วิจัย	รองศาสตราจารย์ปราณี แจ่มสุนเทียน
คณะ	มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
สถานที่	ราชภัฏพิษณุลักษณ์ จังหวัดพิษณุโลก
ปีการศึกษา	2545

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาหลักฐานและร่องรอยวัดโนราษในเขตพื้นที่โดยรอบพระราชวังจันทน์ อ่าเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก จากเอกสาร ดำเนินการปฏิบัติงาน ภาคสนามทางโบราณคดี ข้อมูลประวัติศาสตร์จากการนักเดา และทำการศึกษาเพื่อการอนุรักษ์ ผลการวิจัยสรุปได้ว่า

พบวัดโนราษในเขตพื้นที่โดยรอบพระราชวังจันทน์ รวม 10 วัด ได้แก่ วัดโนราษ ที่คงอยู่ในเขตกำแพงเมืองพิษณุโลกโนราษค้านทิศตะวันตกของแม่น้ำน่าน รวม 7 วัด วัดอุทธานไหയู่ วัดวิหารทอง วัดครรซุกตา วัดโพธิ์ทอง วัดราชประดิษฐาน วัดเส่างทองหรือวัดหลังศาล และวัดกระหูชา้ง นอกจากนี้ได้พบวัดโนราษที่ตั้งอยู่บริเวณรอบนอกกำแพงเมืองพิษณุโลกโนราษ ค้านทิศตะวันตกรวม 3 วัด วัดประตูชัย วัดสิงห์ หรือวัดป่าชะอม และวัดโนราษดังกล่าวสร้างขึ้นในสมัยสุโขทัย ประมาณ พุทธศักราช 20 – 23 (พุทธศักราช 2001 – 2300) หลังจากนั้นจึงทำการบูรณะปฏิสังขรณ์ ปล่อยให้ประชาชนเข้าไปบุกรุกทำลาย และจากการศึกษาพบว่า วัดโนราษที่ตั้งอยู่ในเขตกำแพงเมืองพิษณุโลกโนราษ ยังเหลือร่องรอยจากโบราณสถานให้ศึกษามากกว่า วัดโนราษที่อยู่รอบนอกกำแพงเมืองพิษณุโลก

**Research Tittle : Operated research for conservation : A case study of
ancaint temples around the located the wangjan palace in
Phitsanulok Province**

Name : Associate Professor Pranee Jamkhunthian

Faculty : Faculty of Humanities and Social studies

Institute : Rajabhat Institute Pibulsongkram Phitsanuloke

Year : 2002

Abstrarct

This research attempts to find the evidences and vestiges of the ancaint temples around the area located the ancaint Wangjan Palace in Phitsanuloke Province. From documents legends, interviews and the archeological field works, the finding is as follows:

The traces of ten ancaint temples were found in the area surrounding the old Wangjan Palace. The locations of seven temples were within the wall of old Phitsanuloke town west of the Nan river. The names are Utayan Yai temple, Wiharn Tong temple, Sri Sukot Temple, Poe Tong Temple, Rajapraditsatan temple, Sowtong Tong or Langsam temple and Srahuchang Temple. Outside the wall of the old Phitsanuloke town in the west were Pratoochai temple, Pra Ruang temple and Singha or Pachaein temple. These monasteries and temples were founded in Sukhothai period in Bhuddist Era 20 – 23 and left decay without renovation. Another cause of the fall of these temples was the exploitation by the residents around these temples. From the investigation, it was found out that the temples inside the wall of the wangjan Palace left more evidences that can be traced back than those three temples outside the old wall of the old Phitsanuloke town.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้ สำเร็จเรียบร้อยด้วยความอนุเคราะห์ของบุคคลหลายฝ่าย ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติกระทรวง วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และการพลังงาน และศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏ พิมูลสงครามที่ได้ให้ทุนทำการค้นคว้าข้อมูลภาคสนาม และสถาบันราชภัฏพิมูลสงคราม ได้ให้ทุนทำการศึกษาค้นคว้าข้อมูลภาคสนามและทำการวิจัย

ขอขอบคุณนักศึกษาที่เรียนวิชาใบราชบัตร วิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นวิชาไทยศึกษาของสถาบันราชภัฏพิมูลสงครามทุกคนที่กรุณาช่วยเหลือในการออกแบบ ปฏิบัติงานภาคสนาม ทำการศึกษาร่วมรวมข้อมูลประวัติศาสตร์จากการออกเล่า และขอขอบพระคุณผู้สูงอายุในจังหวัดพิมูล โลกริทกรุงเทพฯ สถาบันราชภัฏพิมูล ซึ่งทำให้ผู้เขียนสามารถรวบรวมข้อมูลได้สนับสนุนผ่านกระบวนการทุกัวค์

ขอขอบพระคุณอาจารย์สมหมาย นา拉กุล คณบดีมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ที่กรุณาช่วยแปลภาษาอังกฤษบทคัดย่อ ส่วนการจัดพิมพ์งานวิจัยฉบับนี้ ได้รับการช่วยเหลือจากนางสาวสุการัตน์ แซ่สิ่ง และสุดท้ายนี้ขอขอบพระคุณท่านที่มิได้กล่าวชื่อ แต่มีส่วนช่วยให้งานวิจัยฉบับนี้ดำเนินเรื่องด้วยไปด้วยคี จึงขอกราบ ขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย	หน้า ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	หน้า ข
กิตติกรรมประกาศ	หน้า ค
สารบัญ	หน้า ง
สารบัญรูป	หน้า ด
สารบัญแผนที่และแผนผัง	หน้า ณ
บทที่	
1 บทนำ	
ความสำคัญและที่มาของปัญหาน้ำท่าการวิจัย	
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	2
ขอบเขตของการวิจัย	
วิธีวิจัย	3
ประโยชน์ที่คาดหวังได้รับ	4
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	5
3 การศึกษาและผลวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีของวัดโบราราม	
ในเขตพื้นที่โดยรอบพระธาตุชั้นที่ 3 อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก	24
แนะนำพระธาตุชั้นที่ 3 โดยสังเขป	24
การสำรวจหลักฐานทางโบราณคดีของวัดโบราราม	27
การศึกษาหลักฐานทางโบราณคดีของวัดโบราราม	30
1. วัดอุทayan ในญี่ปุ่น	31
2. วัดวิหารทอง	34
3. วัดศรีสุคต	44
4. วัดโพธิ์ทอง	54
5. วัดราชประคิมฐา	62

สารบัญ

	หน้า
6. วัดเสียงทอง	70
7. วัดประคุชช์	76
8. วัดสาระழช้าง	82
9. วัดพระร่วง	85
10. วัดสิงห์หรือวัดป่าจะอม	95
4 บทสรุปและข้อเสนอแนะ	102
บรรณานุกรม	120
ประวัติย่อผู้เขียน	125

สารบัญรูป

รูปที่	หน้า
1 ป้ายชื่อวัดวิหารทองตึ้งอยู่ริมถนนเทพารักษ์	34
2 ประตูทางเข้าวัดวิหารทอง	35
3 พระเจดีย์ของวัดวิหารทองถูกคนทับถมจนไม่เห็นซาก	36
4 ต้นไม้ขนาดเล็ก – ใหญ่ขึ้นปกคลุมพื้นที่ของวัดวิหารทอง	36
5 พระพุทธธูปปางลีลา ศิลปะสุโขทัย (ชำรุด)	36
6 กระเบื้องดินเผาชนิดหนาเคลือบสีขาวปูรายรอบฐานพระเจดีย์ทรงปรางค์	36
7 พระเจดีย์ทรงปรางค์หลังการบูรณะปฏิสังขรณ์ 2543	37
8 พระเจดีย์ทรงปรางค์ทางด้านทิศใต้ในปัจจุบัน	38
9 พระเจดีย์ทรงปรางค์ทางด้านทิศตะวันออกในปัจจุบัน	38
10-11 สภาพวัดวิหารทองในปัจจุบัน	40
12 พระอุโบสถวัดวิหารทองด้านทิศเหนือ	42
13 พระอุโบสถวัดวิหารทองด้านทิศตะวันตก	43
14 การก่อสร้างศาลาจากศิลาแลงธูปสามเหลี่ยมฯประดับกันเป็นเสากลม	43
15-16 อุโมงค์ศรีสุคตถูกชาวบ้านใช้ปลูกพืชผักสวนครัว กล่าวฯ มะละกอ และมีหญ้าขึ้นปกคลุมทั่วไป	45
17-18 กองคินของวิหารวัดศรีสุคตตอนการบูดแต่งถูกปกคลุมด้วยวัชพืช	46
19 เจดีย์ประธานวัดศรีสุคตประชาชนได้สร้างบันไดอิฐบล็อกขนาดปูน และนำพระพุทธรูปปางมารวิชัยไปไว้บนยอดเจดีย์	47
20 เจดีย์ประธานด้านทิศเหนืออุกปักลุ่มด้วยต้นไม้ขนาดใหญ่ – เล็ก	47
21 อุโบสถวัดศรีสุคตหลังการบูดแต่ง	50
22 วิหารวัดศรีสุคตหลังการบูดแต่ง	50
23 แท่นอิฐสี่เหลี่ยมขนาด 1 x 1 เมตร อยู่หน้าวิหารวัดศรีสุคต	51
24 เจดีย์ประธานของวัดศรีสุคต	51
25 เจดีย์รายวัดศรีสุคตพังทลายจนไม่อาจศึกษาเรียนรู้ทรงได้	52

สารบัญรูป

รูปที่		หน้า
26	อุบัติภัยสุดท้ายในปัจจุบันถูกหั่นเป็นปีกคลุม	52
27-28	บนอุบัติภัยพืชขึ้นปีกคลุมจนทำให้ใบราษฎร์ต้องคุณค่า	53
29	เจดีย์ประทานวัดโพธิ์ทองถูกปีกคลุมคั่งไว้ชั่วพืช	56
30	เจดีย์ประทานวัดโพธิ์ทองมีด้านไม้ขนาดไม่ใหญ่นักขึ้นอยู่	57
31	ร่องรอยการปรักหักพังของเจดีย์วัดโพธิ์ทอง	57
32	การเรียงอิฐเจดีย์ประทานของวัดโพธิ์ทอง	58
33	เจดีย์บัวริหารเจดีย์ประทานของวัดโพธิ์ทองทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ	58
34	เจดีย์บัวริหารเจดีย์ประทานของวัดโพธิ์ทองทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้	59
35	บริเวณกึงกลางฐานเจดีย์แต่ละด้านจะมีการก่ออิฐล้อมรอบสร้างสำหรับ	59
36	ซุ้มจะระนาบประดิษฐานพระพุทธรูปประจำทับทิม	60
37	ซุ้มจะระนาบประดิษฐานพระพุทธรูปประจำทับทิม	60
38	เจดีย์บัวริหารประทานวัดโพธิ์ทองด้านทิศตะวันออก	61
39	เจดีย์บัวริหารเจดีย์ประทานวัดโพธิ์ทองด้านทิศใต้	61
40	บนเนินดินเจดีย์ประทานวัดราชบูรณะดิษฐานถูกชาวบ้านปลูกกองไว้และต้นลำไยไว้	67
41	มีการปลูกสร้างศาลาพระภูมิบินเจดีย์วัดราชประดิษฐาน	67
42	บนยอดศาลาบูรณะเป็น 10 ชั้น พับที่วัดราชประดิษฐาน	68
43	ลั่นกระซองหัวพุทธรูปสำเร็จ 11 องค์ ที่ได้จากการขุดแต่งโดยราษฎร์เจดีย์รายหมายเลข 11	68
44	พระเจดีย์ของวัดราชประดิษฐานจากหลักฐานประวัติศาสตร์จากการบันดาล	69
45	พระเจดีย์ศิลปสุโขทัยบูรณะโดยห้างหุ้นส่วนจำกัดบุราพารักษ์	69
46	สำนักงานสสรพาร์กเขต 6 สร้างทั่ววิหารของวัดเสาธงทอง	74
47.	เศษอิฐ เศษศิลาและกระเจ้ารายอยู่ทั่วไป	74

สารบัญรูป

รูปที่		หน้า
48	ชากรเจคิย์ที่เหลืออยู่ในปัจจุบัน (พุทธศักราช 2545)	75
49	ชากรเจคิย์ที่วัดเสียงทองถูกสำนักงานอาคารสรรพากรเขต 6 บดบังและสร้างอาคารจนชิด โบราณสถาน	75
50	สภาพเนินคินของวัดประคุชัยที่เหลืออยู่ สันนิษฐานว่าเป็น ชากระดับโภสต	80
51	บนชากระดับโภสตพบอิฐแตกหักหนาแน่น	80
52	พบร่องส่วนเดกหักของพระพุทธรูปบนชากระดับโภสต	81
53	อิฐที่วัดประคุชัยที่มีสภาพสมบูรณ์ที่สุด กว้าง x ยาว 18 x 30 เซ้นติเมตร หนา 4 เซ้นติเมตร	81
54	วัดพระร่วงดังอยู่ค้านข้างของถนนซอยพระลีอ 3	85
55	ลักษณะสภาพแวดล้อมของวัดพระร่วงในปัจจุบัน	90
56-57	นักศึกษาทำกางวัลที่วัดพระร่วงในปัจจุบันพนวยเหลือ 1 งานเศษ	91
58	พนชากรเนินคินของวัดพระร่วงมีขนาดสูง 1.5 เมตร	92
59	บนชากระดับโภสตวัดพระร่วงพบเศษอิฐหนาแน่น	92
60	พบโบราณวัตถุของวัดพระร่วงศิลปะไทยและอุปกรณ์ พนชากรบ่อน้ำของวัดพระร่วง	93
61	พนชากรบ่อน้ำของวัดพระร่วง	93
62	เศษอิฐ์โบราณคาดใหม่ๆ พบร่องที่วัดพระร่วง	94
63	พระพุทธรูปในเตมาบุคพนโดยบังเอิญที่วัดพระร่วง	94
64	ชากรเนินคินโบราณสถานของวัดสิงห์ที่เหลืออยู่ในปัจจุบัน	98
65	ชากรส่วนยอดพระเจคิย์ที่วัดสิงห์หรือวัดป่าชะอม	98
66	ชากรใบเสมาชินชานวนช้าบุคพนที่วัดสิงห์	99
67	อิฐโบราณส่วนประกอบของเสาโบราณสถานที่วัดสิงห์	99

สารบัญแผนที่และแผนผัง

ลำดับที่ ๑	หน้า
แผนที่ ๑ แผนที่เมืองพิษณุโลกเมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๔ ซึ่งสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรา牟ตติวงศ์ทรงเขียนไว้ เมื่อคราวเสด็จเมืองพิษณุโลก ในเอกสารเรื่อง จคหมายระยะทางไปพิษณุโลก	26
แผนที่ ๒ แผนที่เมืองพิษณุโลกเมื่อพุทธศักราช ๒๕๒๖ ซึ่ง พล โกรรวมศักดิ์ ไชโยกมินทร์ อคิดประทานชมรมน ผู้สนับประวัติศาสตร์เมืองพิษณุโลกและคณะอัคคห์ทำเป็น	28
แผนที่ ๓ แผนที่แสดงที่ตั้งวัดในรามในเขตพื้นที่โดยรอบพระราชวังจันทน์	29
แผนที่ ๔ แผนผังพระราชวังจันทน์และข้อเต้นบัญชีที่ตั้งวัดอุทayan ในญี่	33
แผนที่ ๕ เนื้อที่วัดพระร่วงปัจจุบันมีอาณาเขต ๑ งาน ๕ x ๘ ตารางวา	86

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

พระราชวังจันทน์ ปัจจุบันตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่ของโรงเรียนพิมานโลก พิทยาคม ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของแม่น้ำน่านเหนือศาลากลางของจังหวัดพิษณุโลก ประมาณ 200 เมตร ในอดีตเป็นพระราชวังโบราณที่พระมหากษัตริย์ไทย หลายพระองค์ได้เสด็จไปประทับ ณ พระราชวังแห่งนี้ เริ่มคั่งแคลงมีอยู่ตั้งแต่กรุงสุโขทัย สมัยกรุงสุโขทัยและสมัยอยุธยา นอกจากนี้พระราชวังจันทน์ยังเป็นสถานที่ พระราชสมภพของสมเด็จพระนเรศวาร ผลการบุคคลทั้งสองรายคดี พบว่า มีร่องรอยการก่อสร้างอาคารที่สถาบันชั้นซ้อนเป็นงานฝีมือช่างหลายสมัยคั่นรูปแบบสถาปัตยกรรม เช่น ตำแหน่งที่ตั้งท้องพระโรงในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ตำแหน่งที่ตั้งค่าหนักที่ประทับฝ่ายในของพระมหากษัตริย์ในรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวาร พนเนา กำแพงพระราชวัง ป้อมแข็งเทินนี้ ไว้สำหรับรักษาความปลอดภัยและมีขนาดใหญ่มาก หลักฐานที่พบส่วนใหญ่จากการบูรณะถือสังขะพื้นาหารถอยหลังสมัย ในสมัยกรุงศรีอยุธยา

หลักฐานดังกล่าวแล้ว แสดงว่า พระราชวังจันทน์ในอดีตเป็นแหล่งศิลปกรรมที่สำคัญของเมืองพิษณุโลก ผู้เกี่ยวข้องจึงได้จัดทำโครงการอนุรักษ์พระราชวังจันทน์เป็นอย่างต่อเนื่อง แต่ติดเรื่องงบประมาณทางราชการจึงให้ชลอโครงการฯ ไว้ และมีระหว่างร่องน้ำที่ต้องดำเนินการอนุรักษ์พระราชวังจันทน์ ผู้เกี่ยวข้องได้ประชุมร่วมกันหลายครั้ง ในที่ประชุมมีความเห็นว่าควรจัดให้มีโครงการศึกษาวิจัยสภาพแวดล้อมของพระราชวังจันทน์เพื่อสำรวจที่เก่าแก่ของไทย เช่น พระราชวังที่เมืองศรีสัชนาลัย เมืองสุโขทัย กรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์

ทุกพระราชวังจะมีลักษณะแวดล้อมไปด้วยวัสดุภาระและถ้าทำการอนุรักษ์พระรัตน์
ก็ควรอนุรักษ์ สภาพแวดล้อมพระราชวังด้วย

ค่อนมาเนื่องจากวิจัยได้ทำการศึกษาสำรวจภาคสนามทั่วไป ได้พบร่องรอย
วัดโบราณที่มีขนาดใหญ่ ขนาดเล็ก รายรอบพระราชวังจันทน์ เป็นจำนวนมากเกือบ 10
วัด ผู้วิจัยจึงได้จัดทำโครงการวิจัย เรื่อง วิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อการอนุรักษ์ : กรณีศึกษา
วัดโบราณในเขตพื้นที่โดยรอบพระราชวังจันทน์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ขึ้น
เพื่อเป็นการศึกษาร่วมรวมหลักฐานของวัดโบราณไว้เพื่อทำการอนุรักษ์ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาหลักฐานและร่องรอยวัดโบราณในเขตพื้นที่โดยรอบพระราช
วังจันทน์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก จากเอกสาร หนังสือค่าวาครา
ภาคสนามทางโบราณคดีและข้อมูลประวัติศาสตร์จากการปัจจุบัน (Oral History)
2. เพื่อรับร่วมข้อมูลในข้อที่ 1 นำมาศึกษาประวัติความเป็นมาและ
ร่องรอยความสำคัญของวัดโบราณ รวบรวมและเรียบเรียงผลงานวิจัยเป็นแบบร้อยแก้ว
ประกอบแผนที่ แผนผัง รูปภาพและเดินทางแนวทางอนุรักษ์

ขอบเขตการวิจัย

ทำการศึกษาสภาพแวดล้อมและร่องรอยของวัดโบราณ ในเขตพื้นที่โดยรอบ
พระราชวังจันทน์จากการปฏิบัติงานภาคสนามทางโบราณคดี ข้อมูลประวัติศาสตร์
จากการบอกเล่า และศึกษาจากหลักฐานเอกสาร ที่มีผู้ศึกษาไว้คราวนี้ต่อมาไว้แล้ว

วิธีวิจัย

วิจัยเรื่องนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ คือ เป็นการศึกษาวิจัยข้อมูลที่ได้จากการปฏิบัติงานภาคสนาม มีขั้นตอนการดำเนินงานดังนี้

1. วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล ศึกษาความร่วมข้อมูลจากเอกสารและอุปกรณ์ที่ได้จากการสำรวจภาคสนาม ทำการศึกษาร่วมหลักฐานทางโบราณคดีในเขตพื้นที่โดยรอบพระราชวังจันทน์ ได้แก่ สถาปัตยกรรมที่ยังเหลืออยู่ให้ศึกษา และศึกษาหลักฐานวัดโบราณจากข้อมูลประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า

2. การวิเคราะห์ข้อมูล

2.1 ศึกษาร่องรอยของชาวโบราณสถานและโบราณวัตถุที่ปรากฏในวัดโบราณแต่ละแห่ง

2.2 ศึกษาข้อมูลเด่นประเทา โดยอาศัยวิเคราะห์ความโดยผู้วัฒนาสูญเสีย หลักฐานที่พบในแต่ละประเทา หรือทำการศึกษาความสำคัญของวัดโบราณจากเอกสารที่มีผู้เชี่ยวชาญให้ศึกษาไว้แล้ว

2.3 ศึกษาหลักฐานวัดโบราณจากข้อมูลประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า (Oral History)

2.4 ศึกษาเบริญเทียนหลักฐานของวัดโบราณที่พบกับหลักฐานที่พบในวัดโบราณแหล่งอื่น ๆ ที่อยู่ในพื้นที่ที่มีอาชญากรรมเกิดขึ้น

3. การเสนอผลงานวิจัย งานวิจัยฉบับนี้ เสนอผลงานวิจัยโดยนำเสนอข้อมูลที่ศึกษาได้มาเรียนเรียนแบบร่วมแก้ ประกอบแผนที่ แผนผังภาพถ่ายและภาพถ่ายเส้นน้ำขั้นตอนนำเสนอต่อไปนี้

3.1 บทนำ

3.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3.3 การศึกษาและผลวิเคราะห์หลักฐานวัดโบราณในเขตพื้นที่โดยรอบพระราชวังจันทน์ อําเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก

3.4 บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลการศึกษาทำให้ได้ข้อมูลของวัสดุโบราณในเขตพื้นที่โดยรอบพระราชวังจันทน์ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการวางแผนอนุรักษ์รักษาโบราณในเขตพื้นที่โดยรอบพระราชวังจันทน์หรืออนุรักษ์สภาพแวดล้อมพระราชวังจันทน์ต่อไป

มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม
Pibulsongkram Rajabhat University

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ความเป็นมาเกี่ยวกับการศึกษาวัดโบราณในเบตพื้นที่โดยรอบพระราชวังจันทน์ อ่าเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เนื่องจากผู้วิจัยได้นำนักศึกษาวิชาโบราณคดีและวิชาประวัติศาสตร์ท่องถินออกไปปฏิบัติงานภาคสนามในบริเวณพื้นที่ร่อง ฯ พระราชวังจันทน์ โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า (Oral History) เพื่อศึกษาสภาพแวดล้อมของพระราชวังจันทน์ จึงได้พนชากโบราณสถานที่มีส่วนถูกถังที่ตั้งของวัดโบราณเป็นจำนวนมาก ซึ่งลักษณะคั่งกล้าวคล้ายกับหัวหงส์พระร่วงช้างที่เก่าแก่ของไทย เช่น ที่ศรีสัชนาลัย กรุงศรีอยุธยา และกรุงรัตนโกสินทร์

จากการศึกษาสภาพแวดล้อมของวัดโบราณในเบตพื้นที่โดยรอบพระราชวังจันทน์คั่งกล้าว ผู้วิจัยจึงมีแนวคิดว่าควรทำการรวบรวมหลักฐานรองรับอย่างวัดโบราณคั่งกล้าว เพราะเมื่อใดได้ทำการอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรม “พระราชวังจันทน์” ก็ควรทำการอนุรักษ์วัดโบราณในเบตพื้นที่โดยรอบพระราชวังจันทน์ด้วย เพื่อความสมบูรณ์และความสำคัญของพระราชวังจันทน์ หลังจากนั้นผู้วิจัยได้พยายามทำการศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัย ได้พบเอกสารที่เขียนเกี่ยวกับวัดโบราณเป็นจำนวนมากน้อยมาก ส่วนงานวิจัยไม่มีนักวิจัยผู้ใดได้ทำการวิจัยไว้ หลักฐานความเป็นมา ที่ตั้งและสภาพแวดล้อมของวัดโบราณในเบตพื้นที่โดยรอบพระราชวังจันทน์ส่วนใหญ่จึงได้จาก การเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า แต่เอกสารจำนวนน้อยเสื่อมที่พบ

ประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า (Oral History) เป็นการศึกษาข้อมูลประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นวิธีการที่เก่าแก่ที่สุด ที่ได้รับการศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ทั่วโลก ที่ให้เชื่อว่า “บิดาแห่งประวัติศาสตร์โลก” คือ เฮโรdotus (Herodotus) และ Thucydidies นักประวัติศาสตร์ผู้บ่งชี้ให้รู้ของโลกต่างกันเช่นประวัติศาสตร์โดยวิธีการสอบถามและวิธีการสัมภาษณ์ เพียงแค่ไม่ปรากฏว่ามีการเก็บหลักฐานประวัติศาสตร์จากการบอกเล่าดังกล่าวไว้เป็นลายลักษณ์อักษร หรือถ้ามีการเก็บไว้อาจถูกทำหายไปก่อนแล้วก็ได้ ต่อมาเรนเนอร์ Nevins (Allan Nevins) แห่งมหาวิทยาลัยโคลัมเบีย ได้รับยกย่องให้เป็น “บิดาแห่งประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า” ผลงานเป็นที่ยอมรับของนักวิชาการทั่วไป ว่าเป็นวิธีการที่ดี 啻เฉพาะในเรื่องการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับเหตุการณ์ในอดีต

กีสำคัญมากเพียงพอสนับสนุนความเป็นมาหรือความสำคัญของวัดโบราณในเขตพื้นที่โดยรอบพระราชวังจันทน์ ดังนี้

1. สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรา努วัตติวงศ์ ทรงพระนิพนธ์ เรื่อง วัดโบราณในเขตพื้นที่โดยรอบพระราชวังจันทน์ ไว้ในหนังสือ จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก ความว่า¹

“...คุวัคยางแล้วขึ้นมาเลี้ยงมาตามถนนริมน้ำ ข้ามกำแพงเมืองเข้ามา กำแพงเมืองทางนี้ถามพระยาเทพไนมีได้ความว่า กระไร ว่าซึ่งไม่ได้เที่ยวแต่สังเกตตาคุณเห็นโอนไปและปลายฤกแฉลงตแดงแกง สังเกตได้ว่าเป็นรูปโคน มีทำนองอย่างเช่นไว้ข้างบนนั้น กำแพงเมืองที่อยู่ไม่สูง เห็นจะถูกรื้อมาแล้วเมื่อได้ข้ามกำแพงมาตามถนนริมน้ำถึงหน้าโรงเรียนหมออมเรกัณ จึงเข้าข้างโรงเรียน มุดรถเข้าไปคุวัคราชประคิมฐาน วัดนี้มีพระเจดีย์ใหญ่ตั้งอยู่กลางเป็นพระเจดีย์คลุม มีบุษ 4 ทิศ บนหลังซุ้มนี้ พระเจดีย์เล็ก ทำนองเหมือนครัวตันเจดีย์ มีคุหาทลุเข้าในองค์ได้เข้าด้านได้ ข้างในมีคันก๊ะ ข้างด้านออกองค์พระเจดีย์มีอุโบสถพัง ไม่มีพระพุทธรูป โครงซากเอาไปไหนเมื่อไรไม่ทราบมีแต่เศษๆ ให้กลับ ข้างด้านตอกองค์พระเจดีย์ มีวิหารพัง มีพระพุทธรูปปูน คุวัคนี้แล้วกลับทางเดิม มาเข้าถนนริมน้ำเลียบลงดอยมาอิฐหน่อยถึงบ้านพระครุวัน เข้าบ้านแล้วบุกรกไปทางหลังบ้านเพื่อจะคุ้ง ได้ข้ามกำแพงชั้นนอกและชั้นในเข้าไปทางด้านด้วยกัน เข้าใจว่าเป็นทางหน้าวัง แล้วข้ามกำแพงชั้นในแล้วชั้นนอก...”

2. ห้างหุ้นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์ ได้เขียนรายงานเสนอไว้ในเอกสาร เรื่อง พระเจดีย์คุวิหารทอง ค้านลมบ้านคลอง อ่ามกอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ความว่า²

¹ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรา努วัตติวงศ์ จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก. (พระนคร : โรงพิมพ์ พระจันทน์ ท่าพระจันทร์, 2506), หน้า 31.

² ห้างหุ้นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์. พระเจดีย์คุวิหารทอง ค้านลมบ้านคลอง อ่ามกอเมือง จังหวัดพิษณุโลก. รายงานต่อหน่วยศิลปากรที่ 3. จังหวัดสุโขทัย กรมศิลปากร (มปท, 2537), หน้า 1, 2 และ 6

“ที่ตั้ง พระเจดีย์วิหารทอง (ร้าง) ตั้งอยู่ริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่าน อยู่ระหว่างศาลากลางจังหวัดและพระราชวังจันทน์ (โรงเรียนพิมพ์โลก พิพาขาม) การเดินทางเข้าสู่โบราณสถานค่อนข้างสะดวก กล่าวก็อ หากข้ามสะพานแม่น้ำน่านหน้าศาลากลาง จังหวัดมุ่งหน้าไปทางสูงโขทัย ประมาณ 500 เมตรเดี๋ยวขาตามถนนหลังศาลากลางจังหวัด (ถนนเทพรักษ์) ไปอีกประมาณ 1 กิโลเมตร เป็นที่ตั้งของเจดีย์วิหารทอง สถาปัตยกรรมทศศน์ พระเจดีย์วิหารทอง (ร้าง) สถาปัตยกรรมเป็นเนินศิน ขนาดใหญ่ สถาปัตยกรรมล้อมโดยทั่วไปถูกบุกรุกเขตโบราณสถาน เพื่อใช้ประโยชน์เป็นที่อยู่อาศัยและที่ทำการของชาวบ้านรวมถึงสำนักราชการ เป็นอันมาก ทำให้สถาปัตยกรรมทศศน์โดยรอบค่อนข้างเสื่อมโทรมเบี่ยบและสกปรกอย่างยิ่ง...”

สถาปัตยกรรมสถานก่อการบดแตร์ โบราณสถานเจดีย์วิหารทอง ได้หักพังหลายลงมาเป็นกองศินสูงนานแล้ว หน่วยศิลปกรที่ 3 ได้ดำเนินการบดแต่งส่วนฐานเป็นบางส่วนทางด้านหน้า แต่ยังไม่แล้วเสร็จ เนื่องจากงบประมาณมีจำกัด จึงได้งบประมาณปี 2536 มาดำเนินการบดแต่งต่อเนื่องให้แล้วเสร็จ...

“การบดแต่ง ทำโดยการบดคร่าวจากหินบุกดราภก่อน เมื่อศึกษาชั้นศินการทับถมแล้วเสร็จ มีการทำบุกดอกศินออกเป็นชั้น ๆ ตามชั้นศินธรรมชาติออกไปตามพื้นที่ที่กำหนดคงรากทุกพื้นที่...

การบดแต่งโบราณสถาน¹ การดำเนินงานทางโบราณคดีที่ พระเจดีย์วัดวิหารทอง มีทั้งการบดแต่งนำสิ่งที่ไม่เกี่ยวข้องกับหลักฐานทางโบราณสถานออก เพื่อศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมและการบุกด้านทางโบราณคดีเพื่อศึกษาชั้นศินการบดอย่างซุ่มชนโบราณ ตลอดจนชั้นศินการก่อสร้างของโบราณสถาน ซึ่งจะมีผลโดยตรงต่อการกำหนดอายุของซุ่มชนและโบราณสถานที่มีความสัมพันธ์กันอย่างไร การเสนอข้อมูลที่ได้

¹ พื้นที่ที่ไม่เกี่ยวข้องกับ ปุราณรักษ์ เรืองเตชะ หน้า 9.

จะเสนอข้อมูลสภาพโบราณสถาน รวมทั้งโบราณวัตถุที่พบจากการขุด
แสวง ก่อนจึงนำเสนอข้อมูลจากหลุมขุดคินอีกรอบหนึ่ง

การวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดี¹ หลักฐานทางโบราณคดีที่พระเจดีย์
วัดวิหารทอง จำแนกออกเป็นหลายประเภท ทั้งที่เป็นส่วนประกอบ
สถาปัตยกรรมและส่วนที่เกี่ยวข้องในพิธีกรรมหรือเป็นเครื่องใช้สอยใน
ชีวิตประจำวัน การบุคลาดังได้พบหลักฐานหลายประการที่มีงบอุดถึง
รูปแบบ อายุสมัยและการใช้ประโยชน์ ของสถาปัตยกรรม ซึ่งมีความ
สัมพันธ์กับข้อมูลที่ได้จากการบุคลาดทั้งหลุม ที่ชี้ให้เห็นถึงการใช้พื้นที่
เป็นที่อยู่อาศัย ก่อนที่จะมาสร้างศิลปกรรมขึ้น ดังนั้น การล่าด้ับการ
วิเคราะห์ข้อมูลจะเสนอในส่วนที่เชื่อว่ามีอายุมากที่สุด หรือที่ปรากฏ
รองรอยของกิจกรรมนุ่ยยักษ์ก่อนแล้วจึงเสนอข้อมูลในส่วนอื่น ๆ
ตามลำดับ

หลักฐานจากการบุคลาด

1. ชั้นดินทางวัฒนธรรมชั้นที่ 1 ได้พบร่องรอยกิจกรรมของ
มนุษย์ในช่วงแรกเริ่มของบริเวณฝั่งตะวันตกของแม่น้ำม่าน ได้แก่ ภาชนะ
ดินเผา จำพวกชามเกร็งด้วยจีนเกร็งสีเขียวคำนain เป็นลายบุคลรูป
ของคอกไม้ กับภาชนะมีรอย การปาลน้ำเกลือบนคอก ซึ่งเป็นลักษณะของ
เกร็งด้วยจีนสมัยราชวงศ์ชุวงและขวนอาชญาภาพทุกศศควรณ
ที่ 18 (พุทธศักราช 1701 – 1800)

การก่อหนกดอย โดยการเปรียบเทียบกับภาชนะดินเผาที่พบใน
การบุคลาดบริเวณเนินปราสาท คำบลเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย
และเครื่องด้วยจีน ตลอดจนรูปแบบไทยและเครื่องด้วยสีใบพัด ที่พบ
สัมมูลฐานว่า ระยะแรกชุมชนแรกเริ่มที่ปรากฏน่าจะมีอายุร่วมสมัยกับ
อาณาจักรสุโขทัยด้านมีอาชญากรรมพุทธศศควรณที่ 19

¹ ห้างหุ้นส่วนจำกัด บริษัทสำรวจและออกแบบ หน้า 66 – 68.

1. ชั้นดินทางวัฒนธรรม ชั้นที่ 2 พบหลักฐานการอยู่อาศัยของชุมชนหนาแน่นขึ้นจากระยะแรก ในช่วงรอบต่อชั้นดินทางวัฒนธรรม น่าจะมีการอยู่อาศัยอย่างถาวรและก่อสร้างพระเจดีย์ในบริเวณฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่านแล้ว ... และระยะที่สอง พบหลักฐานการอยู่อาศัยของชุมชนหลากหลายชื่น มีการติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนทางภาคกลาง รวมทั้งชาวค่างประเทศเป็นระบบสำคัญของการตั้งเมืองและสร้างศาสนสถาน...

การกำหนดอายุของชั้นดินทางวัฒนธรรมชั้นที่ 2 อาจเปรียบได้กับความแพร่หลายของภาษาชนะคินเผ่าประเภทต่าง ๆ ได้ กือ ระยะแรกนี้เช่น ราชบุพลศศวรรษที่ 20 และระยะที่ 2 มีอายุราชบุพลศศวรรษที่ 21 – 22

3. ห้างหุ้นส่วนจำกัด เนมลักษณ์ก่อสร้าง ได้ใช้ประโยชน์งานเสนอเรื่อง โครงการบุคลค้น บุคคลต่างและเสริมสร้างความมั่นคงวัฒนธรรมของ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลกเสนอสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่ 5 ศูนย์ที่ สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรมศิลปากร ความว่า'

ประวัติการดำเนินของวัฒนธรรม'

ปีงบประมาณ 2536 หน่วยศิลปากรที่ 3 ศูนย์ที่ โดยห้างหุ้นส่วนจำกัด บุษราณรักษ์ ได้ทำการบุคคลต่างพะเยาศึกษาห้องประรังค์

ปีงบประมาณ 2537 หน่วยศิลปากรที่ 3 ศูนย์ที่ โดยห้างหุ้นส่วนจำกัด เนมลักษณ์ก่อสร้าง ได้ทำการบุคลค้น บุคคลต่างพระวิหารและพระอุโบสถ (ปีงบประมาณ 2 ใน 3 ของพื้นที่เหลือบางส่วนที่ซึ่งไม่ได้ทำการบุคคลต่าง กือ ด้านที่ค้นเนื้อของพระวิหารและทิศใต้ของพระอุโบสถ) และทำการบูรณะพระเจดีย์ทรงปรางค์

ปีงบประมาณ 2539 สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่ 5 ศูนย์ที่ 3 (หน่วยศิลปากรที่ 3 ศูนย์ที่) โดยห้างหุ้นส่วน

¹ ห้างหุ้นส่วนจำกัด เนมลักษณ์ก่อสร้าง โครงการบุคลค้น บุคคลต่างและเสริมสร้างความมั่นคงวัฒนธรรมของ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก. (มกปท, 2544), หน้า บทนำ.

เห็นลักษณะก่อสร้าง ได้ทำการบูรณะพระวิหารและพระอุโบสถ ส่วนที่ได้รับการบูดแต่งแล้วในปีงบประมาณ 2537

ปีงบประมาณ 2543 สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๕ ถูกโอบห้ามหันส่วนจำกัด เห็นลักษณะก่อสร้าง ได้ทำการบูดแต่งพระวิหารและพระอุโบสถ (ในส่วนที่เหลือจากการบูรณะ เมื่อปีงบประมาณ 2537 – 2539 ก็อย่างที่ศึกษาเนื่องของพระวิหารและทางทิศใต้ของพระอุโบสถ) และดำเนินการบูรณะพระวิหารและพระอุโบสถส่วนที่ทำการบูดแต่ง

การดำเนินงานบูดกัน – บูดแต่งทางโบราณคดี

การดำเนินงานบูดกัน – บูดแต่งทางโบราณคดีของโครงการบูดกัน บูดแต่ง และเสริมสร้างความมั่นคงวัสดุวิหารทอง อิ่มเอมเมือง จังหวัดพิษณุโลก ใช้ชื่อโครงการ VHT'2000 หมายถึง แหล่งโบราณคดีวัสดุหินทองปัจจิตรัตน์ 2000 (ทบทวนคราว 2543) จากนั้นได้ดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

1. ศึกษาดำเนินการที่ดังและสภาพแวดล้อม
2. ศึกษาสภาพโบราณสถานวัสดุวิหารทอง ท่อนดำเนินการบูดกัน บูดแต่ง พระวิหารและพระอุโบสถ
3. การวางแผนหุ่นยนต์บูดกัน การบูดแต่งทางโบราณคดี
4. เทคนิคการบูดกัน การบูดแต่งทางโบราณคดี
5. ขั้นที่กักข้อมูลและเก็บหลักฐานทางโบราณคดี
6. การดำเนินการรื้อถอนอาคารสำนักงานที่คิด จังหวัดพิษณุโลกจากนั้น ได้ทำการศึกษาโบราณสถานหลังการบูดแต่ง โดยศึกษาสภาพทั่วไป ลักษณะแผนผัง ลักษณะทางสถาปัตยกรรม การก่อสร้างและเทคนิคการก่อสร้างของพระวิหารและพระอุโบสถ หลังจากนั้นได้ศึกษาโบราณวัตถุ

¹ หัวหน้าส่วนจำกัด เห็นลักษณะก่อสร้าง เรื่องเดิม หน้า 1-27

หลังจากนั้นจึงทำการศึกษาวิเคราะห์เบรียบเที่ยน และดำเนินการบูรณะเสริม
ความมั่นคง โบราณสถาน บทสรุปของโครงการฯ มีดังนี้¹

หลักฐานจากการขุดคันบุดแห่งอาคารพระวิหารและพระอุโบสถ
แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการลักษณะ โครงสร้างสถาปัตยกรรม ตั้งแต่สมัย
สุโขทัยจนถึงสมัยอยุธยา โดยเฉพาะในสมัยอยุธยานั้น พนหลักฐานสำคัญ
คือ การใช้เสารับน้ำหนัก โดยทำฐานรากเสาลีกลงไปราว 1.70 เมตร เช่นที่
เสาระอุโบสถ โดยใช้ศิลาแลงเป็นหลักในการรับน้ำหนักเครื่องบน
หลังคาในสมัยที่ 2 ต่อมามีการปรับโครงสร้างในสมัยที่ 3 โดยการลดตัว
อาคารให้แคบลง เพื่อให้มีความมั่นคงในการรับน้ำหนักมากขึ้น

ในขณะที่อาคารพระวิหาร มีการขยายอาครช่องทางเดิน
อาคารเดิมซึ่งสมัยแรกเป็นสมัยสุโขทัย นำสังเกตว่าแนวฐานอาคารที่ก่อ²
ออกสมัยที่ 2-3 นั้น พนว่ามีการใช้กระถางอิฐหนาแน่นดินค้านใน ซึ่ง
คล้ายกับฐานรากฐานกำแพงเมืองพิษณุโลกฝั่งตะวันตก ผังพื้นอาคารที่
ก่อสร้างขยายในสมัยที่ 2-3 ควรจะอยู่ในสมัยอยุธยา และน่าจะเก่าไปถึง
สมัยสมเด็จพระนเรศวรม ไตรโลกนาถ และมีการซ่อนไฟเขียวเรือขามาตามลำดับ
กับศรีษะที่มาปักครองเมืองพิษณุโลก โดยเฉพาะช่วงในสมัยพระมหา-
ธรรมราชาและสมเด็จพระนเรศวรมหาราช โครงสร้างกระเบื้องหุ้ง
หลังคามีทั้งกระเบื้องแบบแบนแบบที่นิยมใช้ในสมัยสุโขทัย และแบบ
กระเบื้องแบบกวนกอลวะที่เป็นศิลปะอยุธยาอย่างแท้จริง ลักษณะ
โครงสร้างสถาปัตยกรรมทั้งพระวิหารและพระอุโบสถอันเป็นหลักฐาน
ทั่วไปจะเห็นได้ว่ามีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ที่แสดงถึงพัฒนาการของ
โครงสร้างทางสถาปัตยกรรมตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยอยุธยา โดยมี
หลักฐานการขุดคันหันคินทางโบราณคดี จำนวน 2 หลุม เป็นสิ่งยืนยันว่า
มีการใช้พื้นที่มาก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 และเริ่มมีการปรับพื้นที่ เพื่อ
ก่อสร้างอาคารในราชธานีอย่างหนึ่ง

¹ ท้าวหุนตัวนรัตน์ กะรอก หมายถูกษัตรีก่อสร้าง เรื่องเดิม หน้า 35-36

กอุ่นเมืองพิษณุโลกได้มีการก่อสร้างอาคารขนาดใหญ่ ทั้งพระวิหารและพระอุโบสถ พร้อมพระปรางค์ซึ่งเป็นประธานหลักของวัดอันเป็นศิลปะอุดมข้าอย่างแท้จริงกลุ่มอาคารดังกล่าวสามารถเดินทางไปเรียบได้กับกลุ่มอาคารวัดราชบูรณะ วัดมหาธาตุ วัดพุทธไสสาราม วัดพระราม และวัดไชยวัฒนาราม ของอุดมข้า ซึ่งผู้จะสร้างวัดที่มีขนาดใหญ่เช่นนี้น่าจะเป็นกษัตริย์ผู้ซึ่งใหญ่ ซึ่งน่าจะเป็นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และต่อเนื่องมาถึงสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชาและสมเด็จพระนเรศวร ซึ่งล้วนมีความสัมพันธ์กับหัวเมืองพิษณุโลกทั้งสิ้น และได้เขียนครองราชย์เป็นกษัตริย์ปักครองกรุงศรีอยุธยาทั้งสิ้น

หลักฐานดังกล่าวมีเหตุผลของความเป็นไปได้อีก คือ กลุ่มวัดดังกล่าว เป็นวัดประจำพระราชวังจันทร์นั่นเอง ดังนั้น เมืองพิษณุโลกทั้งทางฝั่งตะวันตกและฝั่งตะวันออก จึงมีพัฒนาการมาพร้อมกัน ดังแต่สมัยก่อนสุโขทัย โดยเฉพาะสมัยสุโขทัย แต่เมื่อเข้าสู่สมัยอยุธยามีอำนาจเหนือหัวเมืองหนึ่ง ทั้งกลุ่มเมืองพิษณุโลก และสุโขทัยได้ให้ความสำคัญกันเมืองทรายฝั่งตะวันตกมากกว่า พระราชวังจันทร์และวัดประจำพระราชวังล้วนอยู่ทางฝั่งตะวันตกทั้งสิ้น และมีความสำคัญมากถึงมากยหลังการเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ 2 และเมื่อเข้าสู่สมัยกรุงธนบุรี เมื่อดึงสมบัติคุณโกสินทร์นั่น รัชกาลที่ 1 ทรงโปรดให้รื้อกำแพงเมืองพิษณุโลก เพื่อไม่ให้เป็นประตูชนบทให้เมืองพิษณุโลกจึงลดความสำคัญลง และเมื่อดึงสมบัติรัชกาลที่ 3 เดicide ประพาสหัวเมืองหนึ่ง สภาพเมืองพิษณุโลกยังคงเหลือหลักฐานทั้งแนวกำแพงเมือง พระราชวังจันทร์และวัดวาอารามจำนวนมาก

แต่ในภายหลังเมื่อมีการสร้างสถานที่ราชการ เช่น กรมทหารภาคกลาง สำนักงานที่คิน ศาล สรรพากร และโรงเรียน เป็นต้น ได้มีการรื้อวัดวาอารามออกเป็นจำนวนมาก บางแห่งก็สร้างสถานที่ราชการทับอย่างเช่นที่วัดวิหารทองซึ่งถูกสำนักงานที่คินจังหวัดสร้างทับ และพระราชวังจันทร์ก็อยู่ใต้โรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม

เมืองพิษณุ โลกที่มีความยิ่งใหญ่นับแต่อดีตจึงแทนจะไม่เหลือ
ความสำคัญและความทรงจำให้ออนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาเลย อย่างไรก็ตาม
เราทิพยากรที่จะพอกลัฟที่เมืองพิษณุ โลกและพระราชวังจันทน์ขึ้นมาให้
ปรากฏแก่สายตาของคนรุ่นหลัง

ในปีงบประมาณนี้เราได้พื้นที่สูงสุดของวัดวิหารทอง วัดศรีสุคต
และวัดอรัญญิกแล้วและดำเนินการต่อไป"

4. ปราบี แจ่มชุมเก็บเงิน ไว้ในหนังสือ เรื่อง แหล่งศิลปกรรมในจังหวัด
พิษณุ Tan ฉบับที่ 2 ความว่า¹

ความสำคัญของแหล่งศิลปกรรมพระราชวังจันทน์

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงพระราชนิพัทธ์ในพุทธศักราช 2098 ทรงเป็นพระราชโภรสถาปนาสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช เชื้อสายราชวงศ์พระร่วงกับพระวิสุทธิ์ศรี พระราชาธิคานิมนต์พระมหาจักรพรรดิและสมเด็จพระศรีสุริโยทัยศรี แห่งกรุงศรีอยุธยา นิพรัฒนา เคิมว่า "พระองค์ค้า" ทรงมีพระพินทางองค์หนึ่งทรงพระนามว่า พระสุพรรณภักดี และมีพระอนุชาอีกพระองค์หนึ่งทรงพระนามว่า สมเด็จพระอุคลาครดหรือพระองค์ขาว

พระราชวังจันทน์ คือ สถาบันที่ทรงพระราชนิพัทธ์เป็นที่ตั้งของโรงเรียนพิษณุ โลกพิทยาคม ซึ่งตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่าน เหนือกาลากางลังหัวคิพิษณุ โลกประมาณ 100 เมตร ภายในพระราชวังจันทน์ มีอนุสรณ์สถานสำคัญเกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช คือ

1. พระที่นั่งเคิม ปัจจุบันคือที่ตั้งของอาคารเรียนหลังแรกของโรงเรียนพิษณุ โลกพิทยาคม ตั้งอยู่ทางด้านเหนือถนนกีฬา

¹ จากร. วิไชยแก้ว. หัวหน้าฝ่ายวิชาการ สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 5 ถ.ไชยปราบี แจ่มชุมเก็บเงิน. "พระราชวังจันทน์ สำเนาเมือง จังหวัดพิษณุ โลก" แหล่งศิลปกรรมในจังหวัดพิษณุ โลกฉบับที่ 2. (พิมพ์โดย: หน่วยอนุรักษ์ตั้งแฉด้อมศิลปกรรมท้องถิ่น ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพิษณุ โลก วิทยาลัยครุภัณฑกรรม พิษณุ โลก, 2534), หน้า 17-18.

2. ศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เดิมเป็นศาลาตั้งอยู่ด้านหลัง
ศาลาเทพารักษ์ด้วยศาลาทำคิ่วขึ้นมาต่อมาถูกไฟไหม้ ประชาชนจึงข้ายกระดับ
ลงมาตั้งพระนเรศวรไว้ ณ ศาลาเทพารักษ์ ต่อ ๆ มานานหลายปี ชาว
พิษณุโลกจึงเรียกศาลาเทพารักษ์ว่า ศาลสมเด็จพระนเรศว

จนกระทั่งวันที่ 25 มกราคม พุทธศักราช 2505 พระบาทสมเด็จ
พระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรม-
ราชินีนาถ ได้เสด็จไปทรงประกอบพระราชพิธีเปิดศาลสมเด็จ
พระนเรศว ซึ่งด้วยศาลมีลักษณะเป็นศาลาทรงไทยโบราณศิลป์ ผนังก่อ
ด้วยอิฐถือปูน พื้นคอนกรีตปูด้วยหินอ่อน หลังคามุงกระเบื้องลายในกำลัง
ประดิษฐานพระบรมรูปสมเด็จพระนเรศวรมหาราชมีขนาดกว้าง 7 เมตร
ยาว 12 เมตร พระทัศน์ถือพระสุวรรณภิการ หลังอุทกธราปะกาฬ
อิสรภาพที่เมืองแครง ศาลนี้ประดับด้วยรากไม้รากเงินสร้าง เพรา
ทุกคนเชื่อว่า สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงพระราชทานภาพ ณ พระราชน
วังจันทน์จริง และคงพราริษฐ์ญาณของพระองค์ยังคงสถิตอยู่ ณ ศาล
สมเด็จพระนเรศวรมหาราช เพื่อทรงบักปีอุกุณากรองประเทศาดีและ
พสกนิกรชาวด้วยตลอดไป

หากถ่าวนี้ไม่เกินความจริง พระบาทสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
ได้ทรงเคยแสดงองค์ในห้องพระนเรศว ซึ่งเป็นเรือนหัศจรรย์ซึ่ง ซึ่งผู้เขียนและอยู่ใน
เหตุการณ์ ดังนี้ ก็อ ในพระราชพิธีเปิดศาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
เมื่อวันที่ 25 มกราคม พุทธศักราช 2505 ขณะที่พระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ
ทรงประกอบพระราชพิธีอยู่นั้น ได้ปรากฏเหตุการณ์นี้หัศจรรย์ ก็อ
บนท้องฟ้าโดยรอบบริเวณศาลมีลักษณะเดิมเดิม จะมีครึ่นแต่ท้องฟ้า
เฉพาะบริเวณศาลมีลักษณะเดิมเดิม ให้เป็นปัล่องขนาดใหญ่
ส่องลงมาบนบริเวณที่ตั้งศาลา เก่า�น ล้ำแสงนี้ส่องอยู่จนกระทั่ง
เสร็จสิ้นพระราชพิธี ท้องฟ้าจึงปกติ

5. ปราณี แจ่มชุมเกี้ยน ได้กล่าวถึงเรื่อง การศึกษาพื้นที่ของฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่าน ในเอกสารรวมเรื่องประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเมืองพิษณุโลก ความว่า¹

...ข การศึกษาพื้นที่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่าน หลักฐานที่พบในบริเวณคุน้ำและกำแพงเมืองทางด้านฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่าน สำรวจพบแนวกำแพงเมืองโบราณล้อมรอบเป็นถนนพระร่วง วางตัวอยู่ในแนวเหนือใต้ยาวประมาณ 2,110 เมตร ถนนสายนี้ไปหักท่านูมกับถนนหลังวิทยาลัยกรุพุลสางหวานพิษณุโลกเรื่อยไป จนจุดแม่น้ำน่าน ยาว 325 เมตร

หลักฐานโบราณวัตถุสถานที่สำรวจพบในพื้นที่นี้ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่าน คือ สำรวจพบร่องรอยของวัดเก่าแก่ที่ดูคล้ายเชิงบันไดทางเดินและสถาปัตยกรรม และคงเหลือแค่ชื่อ “ไดแก่” วัดศรีสุคต วัดราษฎร์ประคิษฐาน และหลักฐานที่เหลือพอให้ศึกษา คือ

1. วัดวิหารทอง เป็นวัดตามกิจวัตรตามบัญชีโภท แต่มีการบูรณะในสมัยอยุธยาหลักฐานที่พบ คือ
2. พระอุปถัมภารกศุคตทศพลญาณพิตร เป็นพระพุทธรูปประจำชั้นสูง 5 ชั้น กว้าง 10 นิ้ว จัดเป็นพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยรุ่นแรก มีอายุประมาณ 1700² ซึ่งเก่ากว่าพระพุทธรูปในราช ประมาณ 200 ปี ปัจจุบัน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญไปประคิษฐานที่วัดสารสี วัดสะเก็ด กรุงเทพมหานคร
3. ชา “วิหารพระอัฏฐารักษ์” ที่ยังคงเหลือร่องรอยให้เห็นถึงความใหญ่โต
4. ชากรูปแบบสถาปัตยกรรม “อุโบสถ” ศิลปะสมัยสุโขทัยที่สันนิษฐานว่าสร้างครอบฐานเจดีย์สมัยสุโขทัย

¹ ปราณี แจ่มชุมเกี้ยน. รวมเรื่องประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเมืองพิษณุโลก. (เชียงใหม่ : ส ทรัพย์การพิมพ์, 2535), หน้า 62 – 64.

² พรียะ “การกุศล “ศิลปะแห่งแคนเนอร์มิท ศิลปะสมัยสุโขทัย ระหว่าง พ.ศ. 1750 – 1900” เมื่อปี ๒๕๒๙. 12 (มกราคม-มีนาคม 2529) : หน้า 37 – 39.

5. ชากระปรงค์ มีขนาดใหญ่กว่าพระปรงค์ที่วัดพระศรีรัตน-
มหาธาตุวนมหาวิหาร จังหวัดพิษณุโลก

6. วัดหลังคาล คงเหลือชากระอุ โบราณที่มีรูปเป็นสถาปัตยกรรมสมัยสุโขทัยให้เห็นปัจจุบันชากระอุ โบราณถูกทำลายและได้สร้างหน่วยราชการ “สำนักงานศรรพกรเขต ๖” ขึ้นแทนในพุทธศักราช 2534

7. พระราชวังจันทน์ ตั้งอยู่ห่างจากศาลากลางจังหวัดพิษณุโลกไปทางทิศเหนือประมาณ 50 เมตร ความสำคัญสันนิษฐานว่าเดิมน่าจะเป็นพระราชวังของเจ้าเมืองพิษณุโลกตั้งแต่สมัยสุโขทัย และมีอาณาเขตกว้างใหญ่ไปจนถึงบริเวณค่ายสมเด็จพระนเรศวรที่เป็นที่พระราชสมบพของสมเด็จพระนเรศวรฯ มีอนุสรณ์สถานสำคัญคือพระคำหนักเดิม ศาลสมเด็จพระนเรศวรฯ ศาลมหาวังค์ พิพิธภัณฑ์สมเด็จพระนเรศวรฯ และพระสถูปห้อง

8. ศาลเทหารักษ์ ในอดีตใช้เป็นที่ประดิษฐานรูปกษัตริย์พระองค์หนึ่ง สันนิษฐานว่าเป็นพระบรมรูปพระศรีธรรมไตรปัฐก (พระมหาธรรมราชาลีไช) ที่มาบูรณะฯ ให้สร้างศาลสมเด็จพระนเรศวรขึ้นค้านหน้าศาลเทหารักษ์ ภายในศาลสมเด็จพระนเรศวรตามที่นั่นได้ประดิษฐานพระรูปสมเด็จพระนเรศwarmaha ต่อมากลุกไฟใหม่ประชาชนได้ช่วยพระรูปไปประดิษฐาน ณ ศาลเทหารักษ์ ต่อมากายหลังจึงมีผู้นิยมเรียกศาลเทหารักษ์ว่า ศาลสมเด็จพระนเรศwarmaha เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระปุลลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสมณฑลฝ่ายเหนือพุทธศักราช 2444 นั้น ลักษณะของศาลเป็นเรือนไม้ขนาดเด็กอกพื้นสูง หลังคานุงสังกะสีมีรั้วสถาโนมล้อมรอบ ต่อมากลุนี่มีพังลงชั้นส่วนถูกเก็บรักษาไว้ก็แล้ว อาการเรียนโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม

* กุญแจอ่านรายละเอียด “ศาลเทหารักษ์” ในประวัติ แข่งขันเกียรติ ประวัติและโบราณคดีเมืองพิษณุโลก.
(พิษณุโลก : โรงพิมพ์สุรเสนากรพิมพ์, 2534), หน้า 17 – 25.

ปัจจุบันได้มีการจำลอง “ศาลเทพารักษ์” อีกรึ่งหนึ่ง แล้วนำมานำด้วย
หน้าอาคารเรียนห้องชั้นของศาลสมเด็จพระมหาธรรมราชา

ความสำคัญของศาลเทพารักษ์พระมหาภัยตริปิทัยและประชาชน
นับถือว่าเป็นอนุสรณ์สถานที่ศักดิ์สิทธิ์และสำคัญตั้งแต่สมัยโบราณ
พนหลักฐานในเอกสารพระราชหัตถเลขาคราวสตั้งนมชาลฝ่ายเหนือ
พุทธศักราช 2444 (รศ. 120) ในพระบาทสมเด็จพระอุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เอกสาร เรื่อง เที่ยวเมืองพระร่วง และเอกสาร เรื่อง ลิดิตพายัพพระรา-
นินพน์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช 2448 และ
พุทธศักราช 2450 หลักฐานดังกล่าวแสดงว่า “พระมหาภัยตริปิทัย
ทุกพระองค์ ถ้าได้เสด็จมาถึงเมืองพิษณุโลก นอกจากจะเสด็จไปนมัสการ
พระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์ที่วัดพระครรพันมหาชาตุรวมมหาวิหาร
ข้างวัดพิษณุโลกแล้ว ทุกพระองค์จะต้องเสด็จฯ ไปทำพิธีสังเวชนชาติ
ประวิญญาณของ เจ้าผู้ครองเมืองพิษณุโลก ณ ศาลเทพารักษ์ที่พระร่วงวัง
ขันทน์”

จากการที่ทางสำนักงานสถาบันค้นหานักศึกษา
ตะวันตก สรุปได้ว่าพื้นที่ ภายในกำแพงเมืองค้านทิศเหนือน่าจะเป็น
ที่ท่องเที่ยวของเจ้าเมือง หรือพระมหาภัยตริปิทัยที่เคยมาครอบครอง
เมืองพิษณุโลกตั้งแต่สมัยสุโขทัยและสมัยอขุขยาตอนต้นส่วนบริเวณ
ค้านได้ใช้เป็นที่สร้างวัดและสถานที่ราชการ เช่น สถานที่ประหารนักโทษ
เป็นต้น

๖. ต. ส. สุชน ชานพูนท เขียนเอกสาร เรื่อง วัดวิหารทองไว้ในหนังสือ
เรื่อง หินปูโภค โอมบูรี เมืองของพระพุทธชินราช¹ ความว่า

วัดวิหารทองเป็นวัดใหญ่ อยู่ติดกับสำนักงานที่ดินจังหวัด
พิษณุโลก ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่าน ปัจจุบันเป็นวัดร้าง เหลืออยู่แต่
กองอิฐและเศษศิลาแดง ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๑ เมตร เพียง ๗ ต้น

¹ สุชน ชานพูนท. “วัด,” พิษณุโลก โอมบูรี เมืองพระพุทธชินราช. (มปท : 2513), หน้า 124.

เดิมเป็นที่ประคิษฐานพระอัญชารศ ซึ่งเป็นพระทุทธรูปยืน
องค์ใหญ่ สูง 5 วา 1 ศอก 10 นิ้ว หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ พระอัญชารศองค์นี้
สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่า สร้างครั้งสมเด็จ
พระบรมไตรโลกนาถ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ รัชกาลที่ 3
โปรดให้อัญเชิญลงไปประคิษฐานไว้ ณ วิหารใหญ่วัดสะเก็ด กรุงเทพฯ
แต่จะเป็นปีใดไม่ทราบแน่ สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ
ทรงสันนิษฐานว่าคงจะเป็นคราวเดียวกับสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิ์
พลาเสพย์ อัญเชิญพระพุทธชินสีห์จากพิมพ์โลกลงไปไว้วัดนารนิเวศ คือ
ในพุทธศักราช 2372

แต่เมื่อยังนั้นว่า พระอัญชารศองค์นี้ ถูกอัญเชิญไปกรุงเทพฯ เมื่อปี
พุทธศักราช 2378

ต่อมามหาบาทสมเด็จพระอุಮเกล้าฯ รัชกาลที่ 4 เคลิมพระนามว่า
พระอัญชารศ ศรีสุคตพลาเสพย์พิตร

7. หวาน พินธุพันธ์^๑ ได้เขียนถึงวัดสะหุช้าง ไว้ในหนังสือ เรื่อง เที่ยวชม^๒
โบราณวัดดุส atan ในเมืองพิษณุโลก ความว่า

...วัดสะหุช้าง ซึ่งเป็นวัดที่ตั้งอยู่ในกำแพงเมืองกาด้านใต้และกำแพงดิน
ระหว่างตด ปัจจุบันอยู่ในบริเวณวิทยาลัยครุพัฒนสังกրាន ในแผนที่โบราณ
เรียกบริเวณนี้ว่า วัดสะหุช้าง เดิมชื่ออะไรไม่ทราบ ปัจจุบันนี้ไม่มี
ชา廓ะไรเหลืออยู่เลย นอกจากนี้มีคันโพธิ์ขนาดใหญ่อยู่ 1 ต้น เชื่อว่า
บริเวณวิทยาลัยครุพัฒนสังกրានนี้เป็นตะแลงแกรงมาก่อน เมื่อมีผู้พบ
พระเครื่องที่พบกันกล่าวว่ามีอยู่ถึง 2 แบบ เช่น พระสามพี่น้องเนื้อชินเงิน
ตนิมคำ หุทธลักษณะเป็นภาพพระทุทธรูป 3 องค์ องค์กลางเป็นภาพ

^๑ หวาน พินธุพันธ์. เที่ยวชมโบราณวัดดุส atan ในเมืองพิษณุโลก (กรุงเทพฯ : ไอเดียนสโตร์, 2518),
หน้า 60.

พุทธรูป ๕ แบบ ด้วยกัน จึงกล่าวได้ว่า บริเวณวัดสาระนุช้างซึ่งเหลือแต่ชื่อ นี้ก็คงเป็นวัดใหญ่ๆ มาก่อนในสมัยโบราณ...

8. ทิวาน ศุภารย และผ่องศรี วนานิน เรียนเรียงบทความเรื่อง การใช้ภาพโถรสัมผัสศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี จังหวัดพิษณุโลก^๑ ความว่า

... 4.3 คลองระบายน้ำ จากภาพถ่ายปรากฏว่าของรอยของคลองน้ำเชื่อม “ทะเลแก้ว” กับบุญเมืองค้านตะวันตก โดยเริ่มจากดูกที่ห่างจากมุ่งตะวันตกเฉียงใต้ ระยะทาง 620 เมตร ขึ้นมาตามแนวบุญเมืองค้านตะวันตก ลักษณะของคลองอยู่ในแนวตะวันออก – ตะวันตกยาวประมาณ ๖,๖๐๐ เมตร และโถงเข้ารับน้ำจาก “ทะเลแก้ว” ทางค้านใต้ และมีแนวอุ่นน้ำตั้งจากไปทางทิศเหนือ เชื่อมกับคลองธรรมชาติที่เคยต่อเชื่อมระหว่างทะเลแก้วกับแม่น้ำน่านในอดีต จากหลักฐานบนภาพถ่ายดังกล่าวน่าจะเป็นข้อมูลแสดงให้เห็นถึงการอาบัน้ำจากทะเลแก้วมาใช้ประโยชน์ในบุญเมือง ซึ่งปัจจุบันคลองระบายน้ำนี้ไม่ได้ใช้ประโยชน์แล้ว...

9. ปราณี แย่งชัยเทียน ได้เสนอไว้ใน “เอกสารประกอบนิทรรศการเรื่อง สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและพระราชวังจันทน์” ความว่า^๒

“... ๒ สภาพแวดล้อมพระราชวังจันทน์ในอดีต ตามชีวิตมนรัฐ์สัน ใจประวัติศาสตร์เมืองพิษณุโลก และนักทึกษาวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น สถาบันราชภัฏพิบูลสงครามได้ออกปฏิบัติงานภาคสนาม สำรวจพื้นที่และรวบรวมหลักฐานประวัติศาสตร์จากการยกเล่า พบว่า

^๑ ทิวาน ศุภารย และผ่องศรี วนานิน. “การใช้ภาพโถรสัมผัสศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี จังหวัดพิษณุโลก”, รายงานผลสัมมนาประวัติศาสตร์เมืองพิษณุโลก ครั้งที่ ๒ ณ วิทยาลัยครุพัฒกรรม พิษณุโลก ๑๑-๑๓ ตุลาคมพันธ์ ๒๕๒๕. (กรุงเทพ : โรงพิมพ์ครุยสกา จำกัด, ๒๕๒๗), หน้า 106.

^๒ ปราณี แย่งชัยเทียน. “พระราชวังจันทน์ในอดีต.” เอกสารประกอบนิทรรศการสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและพระราชวังจันทน์. พิมพ์เนื่องในโอกาสสถาปนาไทยฉลองพิษณุโลก ๔๐๐ พรรษา ๘๐ ประจำปี พุทธศักราช ๒๕๓๗. (กรุงเทพ : โรงพิมพ์ ส. ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๓๗). หน้า 23-26.

สภาพแวดล้อมของพระราชวังจันทน์ในอดีต มีลักษณะที่รายรอบไปด้วยวัดวาอาราม ซึ่งเป็นลักษณะเดียวกับพระราชวังโดยรวมเก่าแก่ของไทย เช่น ที่เมืองศรีสัชนาลัย เมืองสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์

วัดโดยรวมที่รายรอบพระราชวังจันทน์ที่สำรวจภาคสนามพบได้แก่

1. วัดอุทธayan ในปัจจุบันตั้งอยู่ตรงบริเวณด้านทิศเหนือของพระราชวังจันทน์หันหน้าไปทางทิศตะวันออก

2. วัดราชประดิษฐาน ตั้งอยู่ตรงบริเวณด้านทิศตะวันตกของวัดวิหารทอง

3. วัดวิหารทอง ตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้ของพระราชวังจันทน์ หรืออยู่ติดกับศาลากลางจังหวัดพิษณุโลก ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ

4. วัดโพธิ์ทอง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของพระราชวังจันทน์ หรืออยู่หลังคูน้ำเยาวชน จังหวัดพิษณุโลก ในปัจจุบัน

5. วัดเสาร่างทอง ตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้พระราชวังจันทน์หรือหลังศาลาจังหวัดพิษณุโลก และที่ตั้งสรรพกรในเขต ประชาชนนิยมเรียกว่า วัดหนังคลาด

6. วัดสารະหุช้าง ตั้งอยู่ในพื้นที่กำแพงเมืองโบราณของจังหวัดพิษณุโลกหรืออยู่คู่กับที่พระราชวังจันทน์ ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของสมาคมศิษย์เก่าวิทยาลัยครุพัฒน์สังค์ริต พิษณุโลก ห้องประชุมสิริราชภัฏคูน้ำพิเศษ และบ้านพิบูลในปัจจุบัน

วัดเก่าแก่รอบ ๆ พระราชวังจันทน์ในอดีต ส่วนใหญ่ถูกทำลายจนเหลือแต่ชาก บางวัดหมดสภาพ วัดสำคัญที่ควรกล่าวถึง คือ วัดศรีสุกต หรือวิหารทอง จากการศึกษาพบว่า เป็นวัดเก่าแก่ถึงสมัยกรุงสุโขทัย หลังจากนั้นคือ สำรวจพบจากโบราณสถาน “วิหารพระอัญญาค่า” และรูปแบบสถาปัตยกรรมโบราณสถาน “พระอุโบสถ” เป็นศิลปกรรมสมัยสุโขทัย ในรูปแบบตุ่มสำเภา คือ พระอัญญาค่าศรีสุกตพลัญชนะพิตร สูง 5 วา

2 ศอก 10 นิ้ว ที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณายี่ไปประดิษฐาณที่วัดสะแก กรุงเทพมหานคร พระอัญญากรองค์นี้ จัดเป็นประพุทธรูปสมัยกรุงสุโขทัยรุ่นแรกมีอายุประมาณ 1,700 ปี ซึ่งก่ากว่าพระพุทธชินราชประมาณ 200 ปี*

การศึกษาวัดวิหารทองหรือวัดศรีสุคต นอกจากศึกษาหลักฐานบนพื้นดินแล้ว ยังมีการขุดค้นทางโบราณคดี และมีการขุดตรวจสอบทางโบราณคดีบริเวณเนินดิน พบว่า เนินดินขนาดใหญ่ที่วัดวิหารทองคือซากขององค์ประปาราช (รูปที่ 1) ฐานองค์ประปาราชปูพื้นด้วยกระเบื้องมีดหนา ทำด้วยคินเผาเคลือบสีขาว สันนิษฐานว่า คงสร้างในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถและในสมัยนั้นวัดนี้จะเป็นวัดหลวงด้วย

ส่วนหลักฐานอื่น ๆ ที่พบได้แก่ โบราณวัตถุสมัยสุโขทัย ปะป่น อัญกัน โบราณวัตถุสมัยอยุธยา หลักฐานโบราณวัตถุยังหาข้อสรุปไม่ได้ เพราะอาจถูกเคลื่อนย้ายมาจากที่อื่น ดังนั้น ถ้าต้องการทราบอาชีวกรรมของวัดวิหารทองเพื่อให้เป็นหลักฐานประกอบการศึกษาอายุของวัด ทางกรรมศิลป์ควรต้องทำการขุดค้นทางโบราณคดีเพิ่มเติมอีก

10. ห้างหุ้นส่วนจำกัด บุราณรักษ์ รายงานการขุดแต่งวัดศรีสุคต¹ ตำบลบ้านคล่อง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ความว่า

ที่ดัง วัดศรีสุคต (ร้าง) ตำบลบ้านคล่อง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ที่ดังอยู่ริมฝั่งแม่น้ำคลองแม่น้ำน่าน อยู่ตรงข้ามวัดวิหารทองปัจจุบัน ภายในริเวณวัดเป็นที่ดังของศูนย์สงเคราะห์ผู้ประสบภัยทางภาคเหนือ กรณีประชาชนกระหาย การเดินทางเข้าสู่โบราณสถานค่อนข้างสะดวกกล่าวคือ หากข้ามสะพานแม่น้ำน่านหน้าศาลากลางจังหวัดมุ่งหน้าไปทาง

* พระพุทธชินราช จัดเป็นพระศิลปปัฐไห้ชุ่นหลังพระสร้างในสมัย พระมหาธรรมราชาลิไท ซึ่งครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 1890-1917 จะนับพระพุทธชินราชน่าจะมีอายุสร้างใน พ.ศ. 1900

¹ ห้างหุ้นส่วนจำกัด บุราณรักษ์ รายงานการขุดแต่งวัดศรีสุคต ตำบลบ้านคล่อง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก. (ม.ป.ท., 2539), หน้า 1-75.

๗
๗๖.๑๔๓
ป.๗๙๒
๔

จังหวัดสุโขทัย ประมาณ 500 เมตร เลี้ยวขวาตามถนนหลังศาลากลาง
จังหวัด (ถนนเทพารักษ์) ไปอีกประมาณ 1 กิโลเมตร ก็จะถึงตัววัด
สุคต

สภาพโบราณสถานก่อนบุคคลแต่ง โบราณสถานวัดครรภสุคตได้หักพังหลายลง
มากองเป็นกองดินสูงนานาแฉะ หน่วยศึกป่ากรที่ 3 จังหวัดสุโขทัย จึงได้
จัดทำงบประมาณปี 2539 มาดำเนินการบุคคลแต่งโบราณสถานนี้ให้
แล้วเสร็จ...

การบุคคลแต่งโบราณสถาน การดำเนินงานทางโบราณคดี ห้างหุ้นส่วนจำกัด
ปุราณรักษ์ได้รายงานเริ่มจากการวางแผนหลุมบุคคล เทคนิคการบุคคลแต่ง
โบราณสถานการบันทึกข้อมูล สำรวจการบุคคลแต่ง ได้นำสิ่งที่ไม่เกี่ยวข้องกับ^{หัก}
หลักฐานของโบราณสถานออกมานอกจากมาตรฐานแบบทางสถาปัตยกรรม
และการบุคคลทั่วไป โบราณคดีเพื่อศึกษาชั้นดินกรวดอยู่อาศัยของชุมชน
ตลอดจนชั้นดินการสร้างโบราณสถานมีผลในการกำหนดอายุของชุมชน
และโบราณสถาน...

การวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดี หลังจากบุคคลนี้ทางโบราณคดีพบว่า
วัดครรภสุคตกำหนดอายุได้ประมาณพุทธศตวรรษที่ 20 ตรงกับสมัยกรุงศรี
อยุธยา

สรุปท้ายบท

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับสภาพวัดโบราณในเขตพื้นที่โดยรอบ
พระธาตุวังเจันหนันรวม 10 เล่ม สามารถแบ่งกลุ่มเอกสารได้ 5 กลุ่มดังนี้

- เอกสารกลุ่มที่ 1 เป็นเอกสารที่มีการบันทึกเรื่องที่เก่าแก่ที่สุด ซึ่งเป็น^{หัก}
เรื่องความเป็นมาและสภาพภูมิทัศน์ทรงพระนิพนธ์โดยสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรา^{หัก}
นุวัตติวงศ์ องค์ที่ทรงบันทึกเกี่ยวกับวัดโบราณ “ราชประคิญฐาน” ตั้งแต่พุทธศักราช
2444 นับเป็นเวลา 100 ปีล่วงมาแล้ว

2. เอกสารกลุ่มที่ 2 เป็นเอกสารกลุ่มที่มีอายุเก่าแก่รองลงมา คือ เอกสารของผู้วิจัยที่เขียนหลาຍเล่น เป็นการบันทึกความเป็นมาและสภาพภูมิทัศน์ของวัดโนราณ โดยตรงหั้งแต่พุทธศักราช 2530 แต่การบันทึกได้รวมรวมจากข้อมูลประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า ผู้ให้ข้อมูลคือ ผู้สูงอายุที่มีอายุ 80 ปีลงมา

3. เอกสารกลุ่มที่ 3 เป็นการบันทึกความเป็นมาและสภาพภูมิทัศน์ของวัดโนราณที่มีอายุศักยามร่องลงมา ได้แก่ เอกสารของ หวาน พินธุพันธ์ ได้เขียนถึงวัดสะระบุรีห้าง ในหนังสือ เรื่อง เที่ยวชมโนราณวัดฤกษสถานในเมืองพิษณุโลก และเอกสารที่เขียนโดย ทิวา ศุภจารย์ และพ่องศรี วนานิล เรื่อง การใช้ภาพไทรสัมผัสศักยานาข้อมูลทางประวัติศาสตร์และโนราณคดี จังหวัดพิษณุโลก

4. เอกสารกลุ่มที่ 4 เป็นเอกสารของกรมศิลปากรที่ห้างหุ้นส่วนจำกัด ปูราณรักษ์และห้างหุ้นส่วนจำกัดเหมลักษณ์ก่อสร้าง ได้เขียนรายงานต่อกรมศิลปากร จากการ เขียนรายงานสภาพของวัดที่มีอายุ 10 ปีต่อนามา ซึ่งเป็นการบันทึกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวัดโนราณ โดยของผู้ที่มีความรู้ความสามารถและมีหน้าที่โดยตรงเกี่ยวกับ การอนุรักษ์โนราณสถาน “วัดโนราณ” และเอกสารในกลุ่มนี้ นับว่ามีประโยชน์อย่างยิ่ง ในการอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรม และอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมห้องถิน “พระราชวังจันทน์” ให้คงอยู่เป็นเครื่องทางวัฒนธรรมของชาติคือไป

5. เอกสารกลุ่มที่ 5 เป็นเอกสารที่สำรวจบันทึกความดำเนินงานพงศาวดาร และความรู้ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเมืองพิษณุโลก ได้แก่ เอกสารของสุชน ชามพูนท์ เรื่อง พิษณุโลก โอมนุรี เมืองพระทุกเชิงราช

บทที่ 3

การศึกษาและผลวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีของวัดโบราณ ในเขตพื้นที่โดยรอบพระราชวังจันทน์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก

แนะนำพระราชวังจันทน์โดยสังเขป

ที่ตั้ง พระราชวังจันทน์ตั้งอยู่ทางด้านทิศเหนือของacula อุบลราชธานี หัวแม่ป่าสัก ไปตามถนนสายริมฝั่งแม่น้ำน่าน มีระยะทางประมาณ 200 เมตร

อาณาเขต พระราชวังจันทน์มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับบ้านพักของประชาชน

ทิศใต้ ติดต่อกับสำนักงานป่าไม้จังหวัดพิษณุโลก

ทิศตะวันออก ติดต่อกับแม่น้ำน่าน

ทิศตะวันตก ติดต่อกับนาทพารกย์และสรรส่องห้อง

ตำแหน่งทางภูมิศาสตร์ พระราชวังจันทน์ตั้งอยู่ระหว่างเส้นรุ่งที่ 16 องศา 49

ลิปดา และเส้นเว戎ที่ 100 องศา 14 ลิปดา

แม่น้ำน่าน มีแม่น้ำน่านไหลผ่านทางด้านทิศตะวันออกของพระราชวังจันทน์

การคมนาคม ในอดีตจะไปพระราชวังจันทน์นิยมเดินทางโดยทางเรือ
ปัจจุบันมีรถรับจ้างและรถประจำทางจากตลาดพิษณุโลก – ค่ายสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทำให้การเดินทางสะดวกมาก

ความล้ำหายของพระราชวังจันทน์

1. จากหลักฐานการบุคคลนักทางโบราณคดีแสดงว่า พระราชวังจันทน์เคยเป็นที่ประทับของพระมหาจักรพรรดิไทย ตั้งแต่ในสมัยพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไท) ระหว่าง พุทธศักราช 1905 - 1912¹ ที่พระองค์เสด็จมาครองเมืองพิษณุโลก 7 ปี

¹ กรมศิลปากร. "ศิลปาริเกักษัชท์ ๘," ประชุมศิลปาริเกักษัชท์ ๑. (พะนัง : โรงพิมพ์ท่าแพจันทร์, 2500), หน้า 118.

2. พระราชวังจันทน์เคยเป็นที่ประทับของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
ระหว่างพุทธศักราช 2006 – 2031 เพราะพระองค์เสด็จมาครองเมืองพิษณุโลก 25 ปี
และจากหลักฐานการขุดค้นทางโบราณคดีพบห้องพระโรงในสมัยนี้ด้วย.

3. พระราชวังจันทน์เคยเป็นที่ประทับชั่วคราวของพระมหากษัตริย์ไทย
หลายพระองค์ที่เคยเสด็จฯ ว่าราชการหัวเมืองฝ่ายเหนือ อาทิ

พุทธศักราช 2034 พระเจมสูรัชราช (พระรามาธิบดีที่ 2) เสด็จไปกรอ
กรุงศรีอยุธยาพระองค์ทรงแต่งตั้งให้พระอาทิตยวงศ์เสด็จมาคุ้มครองเมืองพิษณุโลก

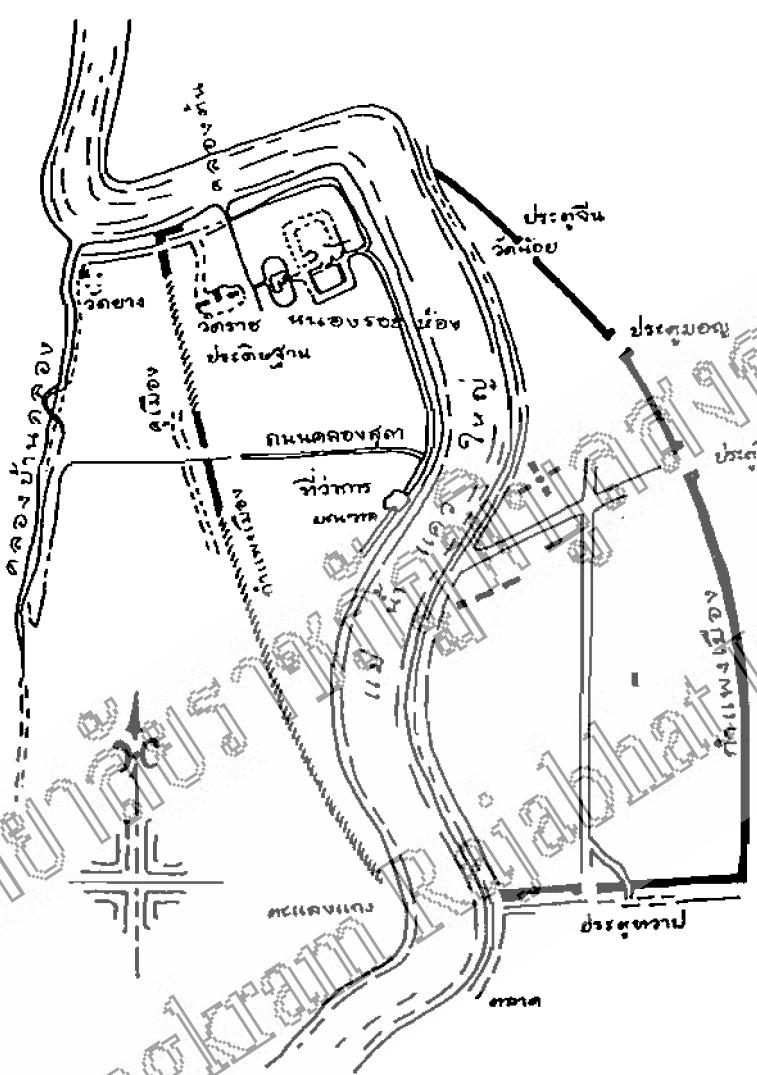
พุทธศักราช 2091 พระมหาจักรพรรดิ เสด็จฯ ทรงของราชบัลลังค์ทรง
แต่งตั้งพระมหากษัตริย์ราชครองเมืองพิษณุโลก

ต่อมาได้พับเอกสารของชาวต่างชาติ เช่น เอกอัครราชทูตคลอเบรที่เข้ามาใน
ประเทศไทยในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เอกสารฉบับนี้ ได้กล่าวถึงพระราชวัง-
จันทน์ของเมืองพิษณุโลกเป็นสถานที่ที่มีความงามแสดงว่าพระราชวังจันทน์ถูกใช้สอย
มาโดยตลอด จนถึงในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ก็อ พระพุทธยอดฟ้ามหาโภกนหาราช
พระองค์ทรงเสด็จนาบัญชาการ ทรงให้รื้อป้อมค่ายกำแพงเมือง เพื่อเตรียมรับศึกจาก
หัวเมืองฝ่ายเหนือ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าพระบรมก้เสด็จพระราชวัง-
จันทน์และทรงให้สร้างศาลาเทหารักษ์ในเขตพระราชวังจันทน์ด้วย

4. พระราชวังจันทน์ เป็นสถาปัตยกรรมแบบของสมเด็จพระนเรศวรา-
มหาราช เพราะหลักฐานจากการขุดค้นทางโบราณคดีพบห้องพระที่บรรทม ซึ่งเป็น
ที่ประทับฝ่ายในของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

5. พระราชวังจันทน์ เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติไทย ทางด้านงาน
ก่อสร้างอาคารที่สถาปัตย์ชั้นนำ นับเป็นงานศิลปะของบรรพบุรุษไทย ในแต่ละยุคแต่ละสมัย
เมื่อท่ามกลางภัยคุกคาม บุคคลแห่งทางโบราณคดีแล้ว จะทำให้ทราบรูปแบบสถาปัตยกรรม
ตัวແழะนั่ง ที่ตั้ง ขนาดและบุคลิกสมัย และผลประทับใจที่ตามมา ก็อ ชาวพิษณุโลกจะได้รับ
ผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจโดยตรง

6. พระราชวังจันทน์ มันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมหรือแหล่งศิลปกรรม
ท้องถิ่นของชาติไทยที่สมควรอนุรักษ์ไว้เป็นสมบัติของชาติไทยต่อไป

แผนที่ 1 แผนที่เมืองพิมายโลก เมื่อพุทธศักราช 2444

จังหวัดเชียงใหม่เป็นจังหวัดที่มีภูมิประเทศที่หลากหลายและมีความงามทางธรรมชาติที่น่าทึ่ง เช่น แม่น้ำเจ้าพระยาที่ไหลผ่านเมืองเชียงใหม่ แม่น้ำปิง แม่น้ำมูล และแม่น้ำกก ที่มีความงามของน้ำตกและหินปูนที่ตั้งตระหง่านอยู่ท่ามกลางธรรมชาติ ไม่ใช่แค่สถานที่ท่องเที่ยว แต่เป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่สำคัญมาก ที่สำคัญที่สุดคือ วัดดังๆ ที่ตั้งตระหง่านอยู่ท่ามกลางธรรมชาติ เช่น วัดมหาธาตุ วัดไชยวัฒนาราม วัดสุทัศนเทพวราราม วัดพระแก้ว วัดพระบรมราชานุสาวรีย์ ฯลฯ ที่แสดงถึงความมั่งคั่งทางการเมืองและทางการค้าในอดีต ที่สำคัญที่สุดคือ วัดดังๆ ที่ตั้งตระหง่านอยู่ท่ามกลางธรรมชาติ เช่น วัดมหาธาตุ วัดไชยวัฒนาราม วัดสุทัศนเทพวราราม วัดพระแก้ว วัดพระบรมราชานุสาวรีย์ ฯลฯ ที่แสดงถึงความมั่งคั่งทางการเมืองและทางการค้าในอดีต

การสำรวจหลักฐานทางโบราณคดีของวัดโนราณฯ

การศึกษาสำรวจหลักฐานทางโบราณคดีของวัดโนราณในเขตพื้นที่โดยรอบพระราชวังจันทน์ อําเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก มีวิธีการสำรวจรวม 3 ประเภท ได้แก่ สำรวจหลักฐานเอกสารข้อมูลจากการปฏิบัติงานภาคสนามและหลักฐานประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า ผลการสำรวจสรุปได้ว่า

1. พระราชวังจันทน์ในอดีต ตั้งอยู่บนเนินดินทางสี่ด้านตกของแม่น้ำน่าน (แผนที่ 1) พื้นที่อันเป็นที่ตั้งพระราชวังจันทน์หน้าบ้านน้ำไม่ท่วม ส่วนหน้าแม่น้ำมีอัตราแม่น้ำตื้นเขิน ได้มีการทดสอบน้ำจากทะเลเก้ามานาทางกล่องหุบเขาเดลามาในคูเมืองด้านฝั่งตะวันตกของคูน้ำคันดินของเมืองพิษณุโลก และมีการต่อท่อระบายน้ำจากคูเมืองเข้าไปใช้ในเขตพระราชวังจันทน์” (แผนที่ 2)

2. วัดโนราณในเขตพื้นที่โดยรอบพระราชวังจันทน์ อําเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ได้สำรวจพบวัด โบราณ รวม 10 เมแห่ง (แผนผังที่ 3) ได้แก่

2.1 วัดอุทayanai ตั้งอยู่บริเวณด้านทิศเหนือเขตพระราชวังจันทน์ หรือ ค่ายสมเด็จพระมหาธรรมราชา ด้านหน้าวัด ติดริมฝั่งแม่น้ำน่าน

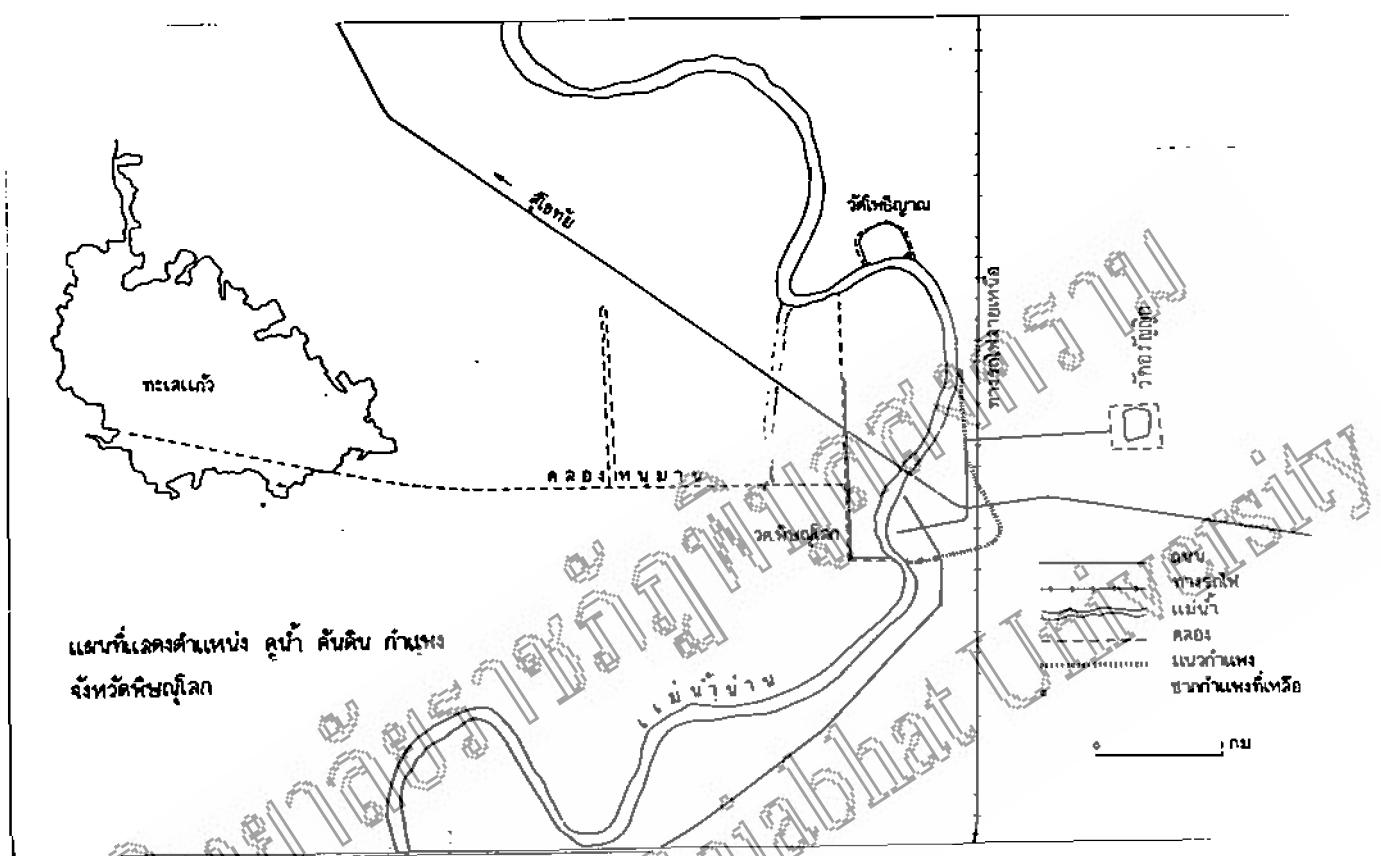
2.2 วัดวิหารทอง ตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้พระราชวังจันทน์หรืออยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของศาลากลางจังหวัดพิษณุโลกหรือบริเวณที่ตั้งสำนักงานที่คินจังหวัดพิษณุโลก (หลังก่อ)

2.3 วัดครรชกุด ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของวัดวิหารทอง หรือตั้งอยู่ใกล้กับศูนย์ส่งเกราะห์ครรชกุด และศูนย์อุทกภัยภาคเหนือ

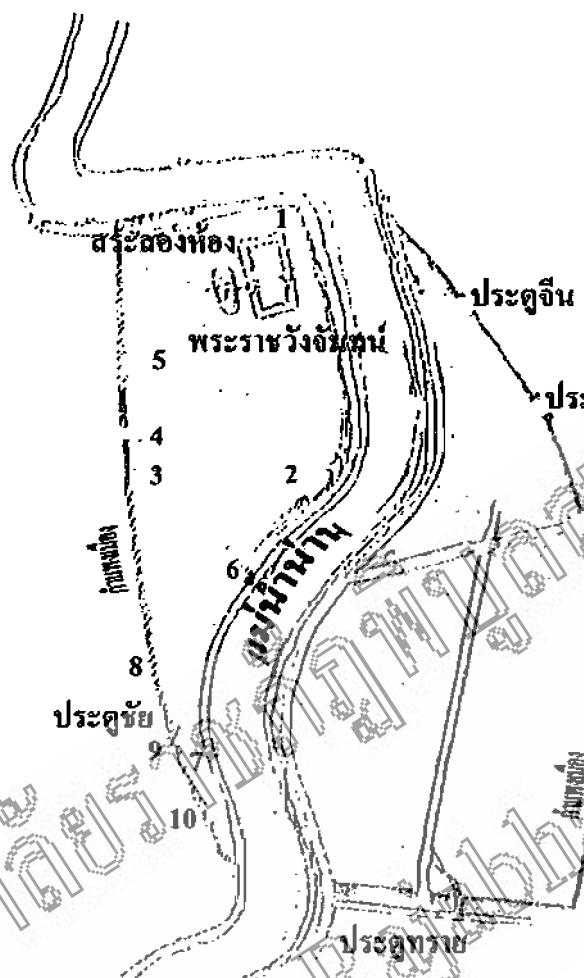
2.4 วัดโพธิทอง ตั้งอยู่หลังศูนย์เยาวชนจังหวัดพิษณุโลกหรืออยู่เหนือศูนย์ส่งเกราะห์ครรชกุดและศูนย์อุทกภัยภาคเหนือ

“ ศึกษาประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า กีอ ศรีวิจัย นักศึกษาของสถาบันราชภัฏพิบูลสงครามที่เรียนวิชาประวัติศาสตร์ท่องถิ่น วิชาไทยศึกษา วิชาโบราณคดี และสามารถรับผู้แทนในประวัติศาสตร์เมืองพิษณุโลก ”

“ จากการบุคลากรที่บอกเล่าท่องถิ่น วิชาไทยศึกษา วิชาโบราณคดี และสามารถรับผู้แทนในประวัติศาสตร์เมืองพิษณุโลก (หลังก่อ) ซึ่งอยู่ตรงข้ามด้านทิศตะวันตกของวัดวิหารทอง ”

แผนที่ 2 แผนที่เมืองพิษณุโลก เมื่อพุทธศักราช 2526
ชั่ง พลโท รวมตักดี ไชยโกมินทร์ อธิตประชานชุมชน
ผู้ดูแลป้องกันภัยอาสาคร์เมืองพิษณุโลกและคณะจัดทำขึ้น

1. วัดอุทธานาhei	6. วัดเส่างทอง
2. วัดวิหารทอง	7. วัดสารบุรีช้าง
3. วัดศรีสุคต	8. วัดประดุษัย
4. วัดโพธิ์ทอง	9. วัดพระร่วง
5. วัดราชประดิษฐาน	10. วัดสิงห์

แผนที่ ๓ แสดงที่ตั้งวัดโบราณในเขตพื้นที่โดยรอบพระราชวังจันทน์

2.5 วัดราชประดิษฐาน ตั้งอยู่ท่าทางค้านทิศตะวันตกของวัดวิหารทอง

2.6 วัดเสาร่างทองหรือวัดหลังศาลา เดิมตั้งอยู่ในพื้นที่ศาลาจังหวัดพิษณุโลกและสรรพางเรือน 6 ตัวอาคารสร้างทับพระวิหารของวัดเสาร่างทอง

2.7 วัดสารามหช้าง ตั้งอยู่ในเขตสถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม ตระบริเวณที่ตั้งสำนักงานสมาคมศิษย์เก่าห้องประชุมสิริราชภัฏ ศูนย์คอมพิวเตอร์และบ้านพิบูล

2.8 วัดประดุษัย ตั้งอยู่บริเวณด้านเหนือของโรงเรียนมนูญในอดีต ซึ่งปัจจุบัน คือ เหนือ โรงงานเฟชริแคนท์โคมอนค์ จำกัด (โรงงานเจียรนัยเพชรผลอย ถนนพระลีอ) หรืออยู่ด้านนอกประดุษัย ซึ่งเป็นประดุษเมืองค้านทิศตะวันตกของพิษณุโลกในสมัยโบราณ

2.9 วัดพระร่วง ตั้งอยู่ท่าทางค้านออกกำแพงเมืองค้านทิศตะวันตกของเมืองพิษณุโลกโบราณ หรืออยู่ด้านซ้ายของถนนชัยพลอีกด้วย

2.10 วัดสิงห์หรือวัดป่าเหล่อน ตั้งอยู่หลังโรงเรียนอนุบาลป้อมเพชร ซึ่งตั้งติดกันพระร่วงค้านทิศตะวันตกของคุน้ำกำแพงเมืองพิษณุโลกโบราณ

การศึกษาหลักฐานทางโบราณคดีของวัดโบราณฯ

การศึกษาหลักฐานทางโบราณคดีของวัดโบราณในเขตพื้นที่โดยรอบพระราชวังจันทน์ ผู้วิจัยไม่พบเอกสารที่เกี่ยวข้องกับความเป็นมาของวัดโบราณและผู้วิจัยได้เริ่มให้ความสนใจทำการศึกษาวัดโบราณตั้งแต่ได้เป็นหัวหน้าปฏิบัติงานโครงการสำรวจและศึกษาวิชาชลลักษณะศึกษาปริญญาในจังหวัดพิษณุโลก ซึ่งได้รับทุนดำเนินงานจากสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี และการพัฒนา พุทธศักราช 2533 – 2534

หลังจากนั้นผู้วิจัยได้นำสมาชิกบัณฑิตศึกษาร่วมผู้สนใจประวัติศาสตร์เมืองพิษณุโลก และนักศึกษาของสถาบันราชภัฏพิบูลสงครามที่เรียนวิชาโบราณคดี วิชาประวัติศาสตร์ ท่องถิ่น วิชาไทยศึกษา นักศึกษาได้ออกคปภบัติงานภาคสนามกับข้อมูลประวัติศาสตร์จากการบันทึก คิดค่อ กันมาเป็นเวลาประมาณ 10 ปีเศษ จึงได้พบหลักฐานทาง

โบราณคดีเกี่ยวข้องกับความเป็นมาของวัดโบราณในเขตพื้นที่โดยรอบพระราชวังจันทน์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลกเป็นจำนวนมาก ได้แก่

1. วัดอุทayanaihayu

ที่ตั้ง วัดอุทayanaihayu ตั้งอยู่บริเวณด้านทิศเหนือเขตพระราชวังจันทน์หรือบริเวณพื้นที่ด้านหน้าถ่ายสมเด็จพระบรมหาราชเป็นวัดขนาดใหญ่มากคึ่งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำน่าน และวัดอุทayanaihayu หันหน้าวัดไปทางทิศตะวันออก

การคุณนาคน ในการคุณการไปวัดอุทayanaihayu นิยมเดินทางโดยทางเรือส่วนเดินทางบกนิยมใช้ถนนทางเข้าสายริมฝั่งแม่น้ำน่าน ซึ่งเป็นถนนขนาดเล็ก สองข้างทางปักกลุ่มไปด้วยต้นไม้ขนาดเล็กและขนาดใหญ่

หลักฐานทางโบราณคดีและความสำคัญของวัดอุทayanaihayu วัดอุทayanaihayu ได้เป็นวัคร้างและถูกทำลายจนหมดสภาพนานกว่า 100 ปี หลักฐานทางโบราณคดีและความสำคัญของวัดอุทayanaihayu ล้วนมากกรอบรวมจากการสันนิษฐานผู้สูงอายุ

สันนิษฐานผู้สูงอายุ

1. นายเริ่ญ ฐ วิทยศักดิ์ อายุ 84 ปี อายุบ้านเลขที่ 141 ถนนวังจันทน์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สันนิษัย 9 กุมภาพันธ์ 2536
2. นางกลั่น แสงศรี อายุ 80 ปี อายุบ้านเลขที่ 76/14 ถนนวิฤทธิกษัตริย์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สันนิษัย 10 พฤษภาคม 2530
3. นายประเสริฐ คงคง อดีตข้าราชการครูโรงเรียนประจันพหลพิษณุโลก อายุบ้านเลขที่ 70/2 ถนนบริษัทไคร์โนโนต อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สันนิษัย 17 กรกฎาคม 2530
4. นายทุ่น ตราภูรนพ อายุ 75 ปี อายุบ้านเลขที่ 575/3 ถนนพญาเสือ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สันนิษัย 10 กุมภาพันธ์ 2536
5. นางนพรรษ พेशอรุณ อายุ 76 ปี อายุบ้านเลขที่ 261/1 ถนนมิตรภาพ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สันนิษัย 9 กุมภาพันธ์ 2530
6. นายสนิท บุณฑุก อายุ 80 ปี อายุบ้านเลขที่ 600/1 ถนนมิตรภาพ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สันนิษัย 15 กุมภาพันธ์ 2536

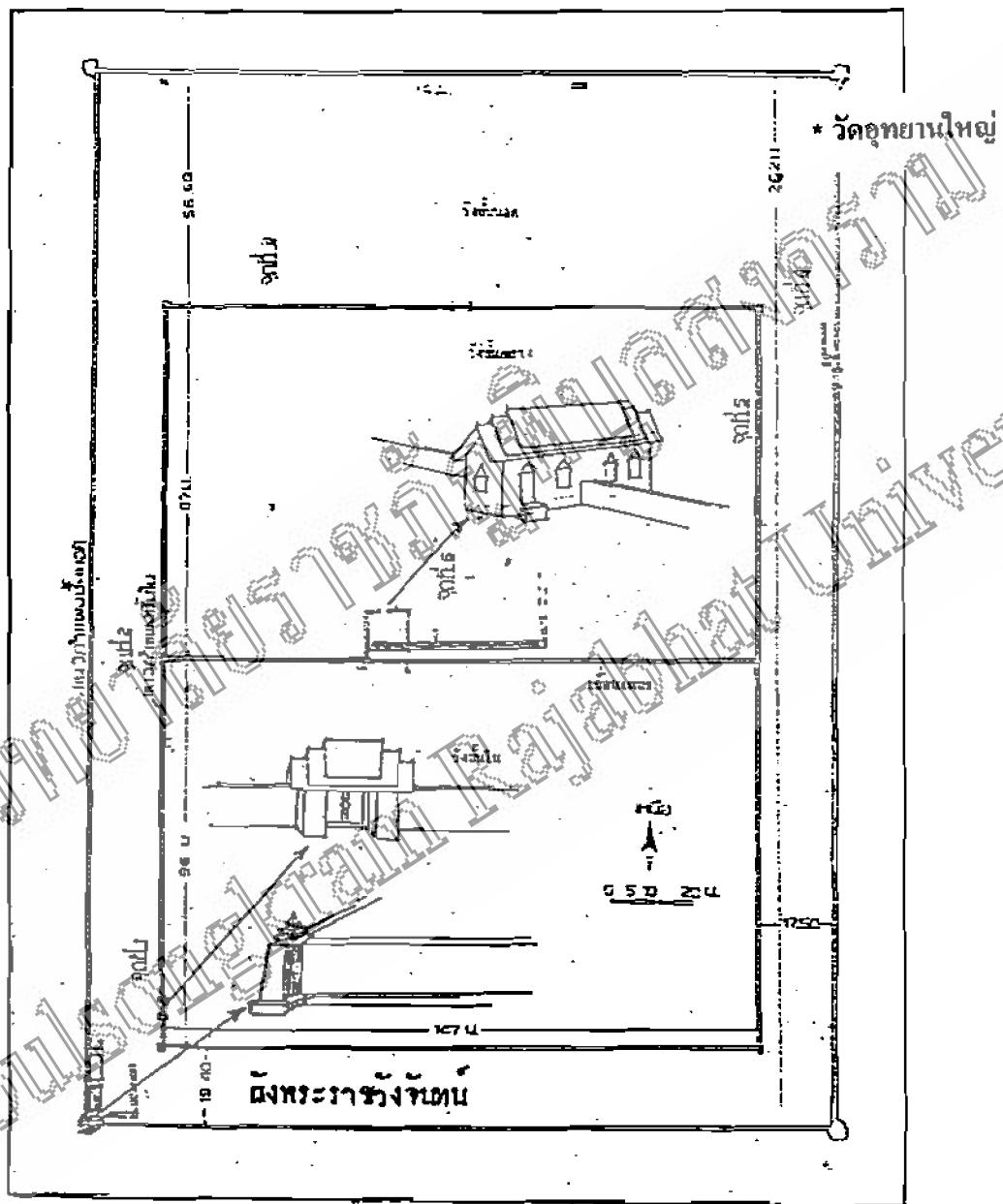
1. วัดอุทayan ในญี่เป็นวัด โบราณที่มีความสำคัญทั้งทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคีวัตหนึ่งในจังหวัดพิษณุโลก ไม่พบหลักฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยใดจากชื่อของวัดสันนิษฐานว่า วัดนี้สร้างขึ้นในเขตอุทayan หลวงซึ่งอยู่ในเขตพระราชวัง-จันทน์ชั้นนอก (แผนผังที่ 4) ของพระราชวังจันทน์ ซึ่งคงสร้างขึ้นโดยพระนากยัตติริย์ ผู้กรองเมืองพิษณุโลกพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง

2. ผู้สูงอายุเล่าว่า วัดอุทayan ในญี่เป็นสถานที่ประดิษฐานเสาหลักเมือง แต่ต่อมาถูกน้ำเชาะคลึงพังทำให้เสาหลักเมืองจมน้ำไปในแม่น้ำเจ้าฯ โบราณสถานอื่น ๆ ก็พังลงน้ำไปสิ้นจึงไม่หลงเหลือแม้แต่เนินดินและหากโบราณสถาน

3. โบราณวัดอุชิโนะสำคัญของวัดอุทayan ในญี่หัวดีออยุ คือ ศิลาจารึกของวัดอุทayan ในญี่ มีลักษณะเป็นแท่งหินคล้ายใบเสนาขนานคิ้วมีขนาดกวัดโดยรอบได้ 1.80 เมตร สูง 2.50 เมตร จารึกด้านหน้าจารึกคิ้วค้าข้อมูล แต่ชำรุด ส่วนด้านซ้ายจารึกคิ้วตัวอักษรไทยจารึกชื่อผู้สร้าง มีจุดบันศิลาจารึกหลักนี้ถูกเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพิพิธภัณฑ์ราชวัสดุพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหารจังหวัดพิษณุโลก

แนวทางอนุรักษ์วัดอุทayan ในญี่

เนื่องจากวัดอุทayan ในญี่เป็นวัดร้าง ไม่ปรากฏจากโบราณสถานให้ศึกษา การอนุรักษ์ความมีนิยมของวัด คือ พิมพ์เผยแพร่ประชาสัมพันธ์ และถ้าศิลาจารึกที่ประชาชนชื่นชอบที่วัดอุทayan ในญี่และปัจจุบันถูกเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพิพิธภัณฑ์ราชวัสดุพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดพิษณุโลก ศิลาจารึกหลักนี้ควรได้นำไปอ่านและแปล จะทำให้ทราบความเป็นมาหรือความสำคัญของวัดอุทayan ในญี่เพิ่มเติม

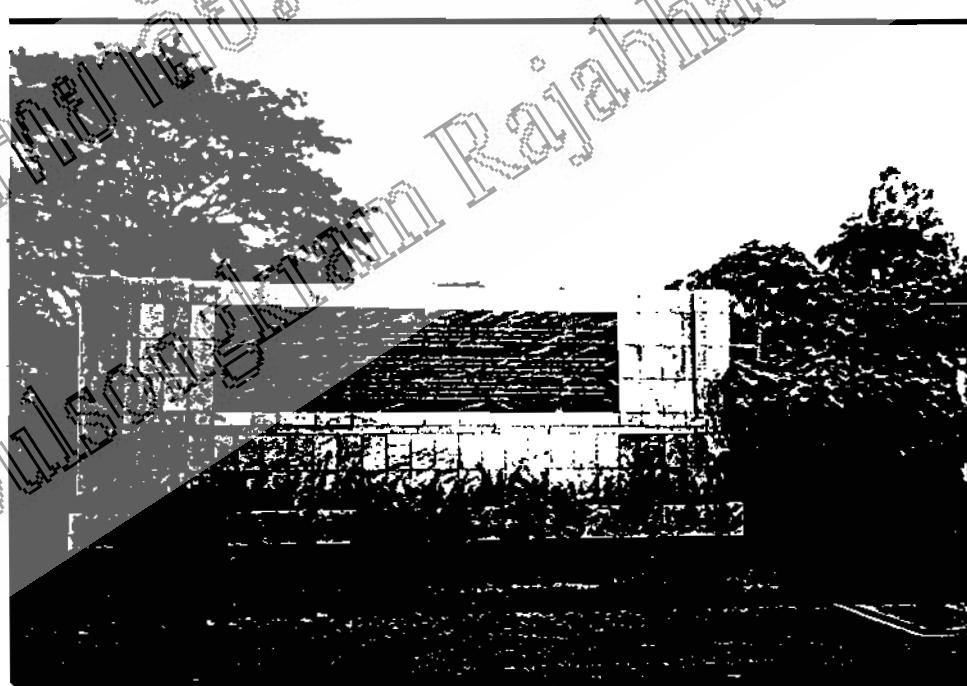
แผนผังที่ 4 แผนผังพระราชวังจันทน์และข้อสันนิษฐานที่ดังวัดจุตยานีหย

2. วัดวิหารทอง

ที่ตั้ง วัดวิหารทองตั้งอยู่ในตำบลบ้านคลอง อําเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก อยู่ห่างจากศาลากลางจังหวัดพิษณุโลกไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 50 เมตร หน่วยศิลป์ปักรที่ 3 จังหวัดสุโขทัย ได้ทำป้ายและประตูทางเข้าวัดวิหารทองบริเวณริมถนนเทพรักษ์ (รูปที่ 1-2)

อาณาเขต วัดวิหารทองมีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับสำนักงานป่าไม้จังหวัดพิษณุโลกและพื้นที่ชั่ววัน จันทน์ (โรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม)
ทิศใต้	ติดต่อกับศาลากลางจังหวัดพิษณุโลก
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับสำนักงานองค์การบริหารจังหวัดพิษณุโลกและ บ้านพักประชาชน
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับวัดคริสตจักรและสหกรณ์ออมทรัพย์ครู จังหวัด พิษณุโลก (หลังเก่า)

รูปที่ 1 ป้ายชื่อวัดวิหารทองตั้งอยู่ริมถนนเทพรักษ์

รูปที่ 2 ประตูทางเข้าวัดวิหารทอง

สภากุนิทัศน์ในอดีต – ปัจจุบัน วัดวิหารทองมีสภาพกุนิทัศน์ดังนี้

จากการสำรวจภาคสนามในอดีตตั้งแต่ พ.ศ. 2532 – 2535 วัดวิหารทองถูกปล่อยให้กรังดันในขนาดใหญ่และดันไม้ขวางเดือยเป็นปักกลุ่มชาไนรำณสถาน การศึกษาสภาพในรวมสถานของวัดวิหารทองมีรายละเอียด ดังนี้

- พระเจดีย์ของวัดวิหารทอง พระเจดีย์ของวัดวิหารทองตั้งอยู่ทางด้านทิศเหนือของวัดและตั้งติดกับถนนเทparากษ์ ในอดีตถูกดันไม้ขวางให้ใหญ่-เล็กขึ้นปักกลุ่ม (รูปที่ 3-4) จนกระทั่งปีพุทธศักราช 2533 หน่วยศิลปากรที่ 3 จังหวัดสุโขทัยได้ทำการขุดตรวจสอบซากพระเจดีย์บริเวณฐานพระเจดีย์ ได้ขุดทางโบราณคดีพบโบราณวัตถุประเภทเครื่องถ้วยพระทุกชิ้น (รูปที่ 5) เศียรเหล็ก เศษกระเบื้อง เศษอิฐศิลาแลงขนาดเล็ก – ใหญ่และชิ้นส่วนประดิษฐ์บนศิลปะในสมัยสุโขทัย – สมัยอยุธยาและบริเวณส่วนฐานรอง ฯ เนินดินที่เป็นพระเจดีย์ บุหรือกระเบื้องชนิดหนาน้ำหัวชินเผาเคลือบสีขาวรายรอบฐาน (รูปที่ 6) ผลการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น สรุปได้ว่า

ชาガเนินดินที่พบเป็นพระเจดีย์ทรงปรางค์ จึงสันนิษฐานว่าเดิมคงสร้างเป็นพระเจดีย์ศิลปะขอมทั้งหมดแล้วมีการบูรณะปฏิสังขรณ์ใหม่ในสมัยสุโขทัยในพระบรมไตรโลกนาถ

รูปที่ 3 พระเจดีย์ของวัดวิหารทอง
ถูกดินทับดอนจนไม่เห็นชาก

รูปที่ 4 ต้นไม้ขึ้นหาดเล็ก – ให้ลุ้น
ปกคลุมพื้นที่ของวัดวิหารทอง

รูปที่ 5 พระพุทธชูปานปลีลา
ศิลปะขอมทั้ง (ชำรุด)

รูปที่ 6 กระเบื้องดินเผาขนาดหนา
เคลือบสีขาวปูราย รอบฐาน
พระเจดีย์ทรงปรางค์

หลังจากนั้นในปีงบประมาณ 2536 หน่วยศิลปการที่ 3 จังหวัดสุโขทัยได้จ้างห้างหุ้นส่วนจำกัดปูราณรักษ์ และปีงบประมาณ 2537 ได้จ้างห้างหุ้นส่วนจำกัดเหมือนกันก่อสร้าง ได้ทำการขุดแต่งและขุดคันทางโบราณคดีวัดวิหารทองรวม 2 ครั้ง ผลการปฏิบัติงานสรุปได้ว่า

พระเจดีย์วัดวิหารทองมีการก่อสร้างครั้งแรกประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 19 (พุทธศักราช 1801 – 1900) ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 20 (พุทธศักราช 1900) คงกันรัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชถึงรัชสมัยของพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไท) และมีการเปลี่ยนรูปแบบพระเจดีย์สมัยศิลปสุโขทัยเป็นพระเจดีย์ทรงปรางค์ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถราวกกลางพุทธศตวรรษที่ 20 และในรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ราวกับกลางพุทธศตวรรษที่ 21 – 22 (พุทธศักราช 2001 – 2200) ได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์อีก 2 ครั้ง (ปีที่ 7-9)

รูปที่ 7 พระเจดีย์ทรงปรางค์หลังการบูรณะปฏิสังขรณ์ 2543

รูปที่ 8 พระเจดีย์ทรงปรางค์ทางด้านทิศใต้ในปัจจุบัน

รูปที่ 9 พระเจดีย์ทรงปรางค์ทางด้านทิศตะวันออกในปัจจุบัน

2. พระวิหารทองวัดวิหารทอง จากการสำรวจภาคสนามในพุทธศักราช 2535 พระวิหารวัดวิหารทองตั้งอยู่ท่าทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือขององค์พระปูรณะ และตั้งบนฐานกับพระอุโบสถหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้หรือหันหน้าเข้าหาแม่น้ำน่าน ลักษณะอาคารมีรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ก่ออิฐถือปูน มีขนาดกว้างประมาณ 19 เมตร ยาวประมาณ 49 เมตร มีส่วนสูงประมาณ 1 เมตร 70 เซ็นติเมตร พื้นเส้าศิลาและขนาดใหญ่มีเส้นผ่าศูนย์กลาง 1 เมตร ถึง 1 เมตร 20 เซ็นติเมตร รวม 20 ต้น มีอาสนะสองเก้าศักดิ์ติดกับแนวหนังด้านทิศใต้ มีบันได 2 ข้าง อยู่ทางด้านทิศตะวันออกแต่ละข้างมีขนาดกว้าง 2 เมตร

สภาพแวดล้อมพระวิหารวัดวิหารทอง ทางด้านทิศเหนือมีริเวอร์ของสำนักงานป่าไม้จังหวัดสร้างทับอาคารพระวิหารอยู่ประมาณ 10 เมตรเศษ ส่วนทางด้านทิศใต้ทิศตะวันออกและทิศตะวันตกมีประชาชนบ้านมาสร้างบ้านพักและที่อยู่อาศัยและมีต้นไม้ทึบหนาแน่นเด็ก – ใหญ่ชื่นปักกลุ่มทั่วไป

การบูรณะปฏิสังขรณ์พระจิ悔รวัดวิหารทอง ในปีงบประมาณ 2537 ปีงบประมาณ 2539 และปีงบประมาณ 2543 หน่วยศิลปากรที่ ๓ จังหวัดสุโขทัย ได้ให้ห้องหุ้นส่วนจำนวน ๕๐๐ หมื่นลักษณะก่อสร้างมาทำการบูรณะพระจิ悔ร สรุปผลการปฏิบัติงานอนุรักษ์โบราณสถาน “พระวิหารวัดวิหารทอง” ได้ดังนี้

จากการบูรณะและบูรณะด้านทางโบราณคดีพบว่า ด้านอาคารพระวิหารวางตัวตามแนวแกนทิศตะวันออกเฉียงเหนือ – ทิศตะวันตกเฉียงใต้ หันหน้าไปทางแม่น้ำน่าน ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือขององค์พระปูรณะ ซึ่งไม่ได้เรียงตามแบบแผนผังที่แน่นอน สันนิษฐานว่าคงเป็นด้วยพื้นการก่อสร้างมีจำกัด ลักษณะพระวิหารเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน มีขนาดความกว้าง 49.50 เมตร มีความกว้าง 19.50 เมตร เป็นวิหารขนาด 9 ห้อง ประกอบด้วยมุขหน้าและหลัง มีบันไดก่อด้วยศิลาและทางด้านทิศตะวันออกหรือด้านหน้าพระวิหาร ส่วนพื้นปูด้วยกระเบื้องเคลือบสีขาวพ่นโดยรอบฐานชุดชี้ ฐานชุดชี้มีขนาด 4x6 เมตร นอกจากนี้ยังพบหลักฐานว่า พระวิหารมีการสร้างซ้อนกันถึง 3 สมัย ด้วย พระวิหารหลังจากทำการบูรณะแล้วและเสริมความมั่นคงของพระวิหารแล้ว โบราณสถานได้ในปัจจุบันถูกวัดพื้นที่ชื่นปักกลุ่มใน (รูปที่ 10 – 11)

รูปที่ 10 - 11 สภาพพระวิหารวัดวิหารทองในปัจจุบัน

3. พระอุโบสถของวัดวิหารทอง จากการสำรวจภาคสนามในพื้นที่วัดวิหารทองตั้งแต่พุทธศักราช 2535 พบชากพระอุโบสถ ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ ขององค์พระประธานและตึ้งขนาดกับชาตพระวิหาร พระอุโบสถสร้างเป็นอาคารขนาดใหญ่ พื้นปูด้วยอิฐทางด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตก ทางด้านทิศเหนือของพระอุโบสถ พื้นปูด้วยหินชนวน พระอุโบสถหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ หรือหันหน้าเข้าหาแนวแม่น้ำน่าน ทางด้านทิศได้ของพระอุโบสถถูกสร้างทับด้วยอาคารสำนักงานที่คินจังหวัดพิษณุโลก และทางด้านทิศตะวันออกของบางส่วนถูกสร้างทับด้วยอาคารสำนักงานองค์การบริหารส่วนจังหวัดพิษณุโลก ส่วนสภาพแวดล้อมพระอุโบสถมีประชาชนและข้าราชการที่คินสร้างบ้านพักทับโดยรวมอยู่

ในปีงบประมาณ 2537 ทางด้านทิศเหนือของพระอุโบสถที่อยู่ติดกับพระวิหารได้รับการบูรณะ ค่อนมาเมื่อสำนักงานที่คินได้ซื้อขายออกไป หน่วยศิลปกรกรที่ ๓ จังหวัดสุโขทัยได้ให้ห้างหุ้นส่วนจำกัดเหมือนเดิมผู้ก่อสร้างทำการบุดกั้นบุดแต่งและเสริมความมั่นคง โบราณสถานของวัดวิหารทอง โดยใช้งบประมาณของปีพุทธศักราช 2539 และงบประมาณปีพุทธศักราช 2543 ผลการอนุรักษ์พระอุโบสถของวัดวิหารทอง มีดังนี้

รูปแบบผลิตภัณฑ์รวมของพระอุโบสถวัดวิหารทอง พระอุโบสถมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน เมื่อบุคคลเดินทางผ่านพระอุโบสถมีขนาดความกว้าง 18.80 เมตร ยาว 40 เมตร เป็นพระอุโบสถขนาด 9 ห้อง ประกอบด้วยบุกหน้าและหลัง มีบันไดด้านหน้าหนึ่งแห่ง บันไดด้านหลังสองแห่ง บนพระอุโบสถมีเสากลม ก่อคั่วชิลาและฉาบปูน ในส่วนที่เป็นเสาคู่ประฐานและส่วนที่เป็นเสาผนังก่อคั่วอิฐฉาบปูนมีเสากลมทั้งหมด 21 คัน ส่วนโครงสร้างหลังคาน่าจะเป็นหลังคาล็อกหัวชี้นพื้นด้านหน้าเป็นชั้นหินชนวน ด้านหลังครึ่งหนึ่งพื้นปูด้วยอิฐและเทคนิคการก่อสร้างเสากลมที่ใช้ศิลาและรูปสามเหลี่ยมหลายชั้นมาประกอบเป็นเสากลม การวางรากฐานของอาคารพระอุโบสถใช้เสาศิลาและรูปสามเหลี่ยมฝังลึกลงไปประมาณ 2.08 เมตร รองรับเพื่อกันการทรุดตัวและเสริมความมั่นคง เนื่องจากตัวอาคารพระอุโบสถมีการยกพื้นสูงและหลังคามีขนาดใหญ่มาก (รูปที่ 12-14)

แนวทางอนุรักษ์วัดวิหารทอง

วัดวิหารทองเป็นวัดโบราณที่มีพัฒนาการในการใช้พื้นที่ของวัดนี้มาตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 (พุทธศักราช 1801 – 1900) และมีการปรับพื้นที่ในการก่อสร้างพระเจดีย์ อาคารพระวิหารและพระอุโบสถในสมัยหลังประมาณพุทธศตวรรษที่ 19-20 (พุทธศักราช 1801 – 2000) นิพัฒนาการลักษณะโครงสร้างสถาปัตยกรรมตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงสมัยอยุธยา พนวจมีการก่อสร้างให้เป็นวัดสำหรับประเพณีราชวงศ์ หรือพระราชนักบุญที่เมื่อเป็นวัดโบราณที่มีความสำคัญเชิงการแนวทางอนุรักษ์ตั้งแต่

1. การปรับปรุงสภาพแวดล้อมโบราณสถานรื้อถอนสิ่งปรักหักพังยืน ๆ โบราณสถานและกระหายน้ำทางกำจัดวัชพืชที่ขึ้นปกคลุมโบราณสถานอีกด้วย เพื่อให้โบราณสถานคงค่าและสะอาดตา
2. ควรรื้อถอนหรือข้ายาน้ำทางการออกไม้จากบริเวณพื้นที่วัดวิหารทอง เช่น สำนักงานองค์กรบริหารส่วนจังหวัดพิษณุโลก สำนักงานป่าไม้จังหวัดพิษณุโลก และบ้านประชาชนที่บุกรุกโบราณสถาน

รูปที่ 12 พระอุโบสถวัดวิหารทองค้านทิพเห็นอ

รูปที่ 13 พระอุโน้ตถวิหารทองด้านทิศตะวันตก

รูปที่ 14 การก่อสร้างเสาทำจากศิลาและรูปสามเหลี่ยมนาประกอบกันเป็นเสากลม

3. วัสดุรีสูคต

ที่ดัง วัสดุรีสูคตต้องอยู่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่านหรืออยู่ทางฝั่งตะวันออกของถนนเทพรักษ์ หรืออยู่ทางฝั่งตะวันตกของวิภาวดี ซึ่งอยู่ห่างจากศาลากลางจังหวัดพิษณุโลกไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือประมาณ 50 เมตร

อาณาเขต วัสดุรีสูคตมีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับศูนย์บริการสังคมผู้สูงอายุ

ถนนประชาสงเคราะห์และศูนย์ส่งเสริมกิจกรรมทางภาคเหนือ

ทิศใต้ ติดต่อกับบ้านพักประชาชนและบ้านพักข้าราชการของศูนย์ส่งเสริมกิจกรรมทางภาคเหนือ

ทิศตะวันออก ติดต่อกับถนนเทพรักษ์

ทิศตะวันตก ติดต่อร้านค้าศูนย์ส่งเสริมกิจกรรมทางภาคเหนือ และบ้านพักข้าราชการตั้งอยู่ติด โบราณสถาน

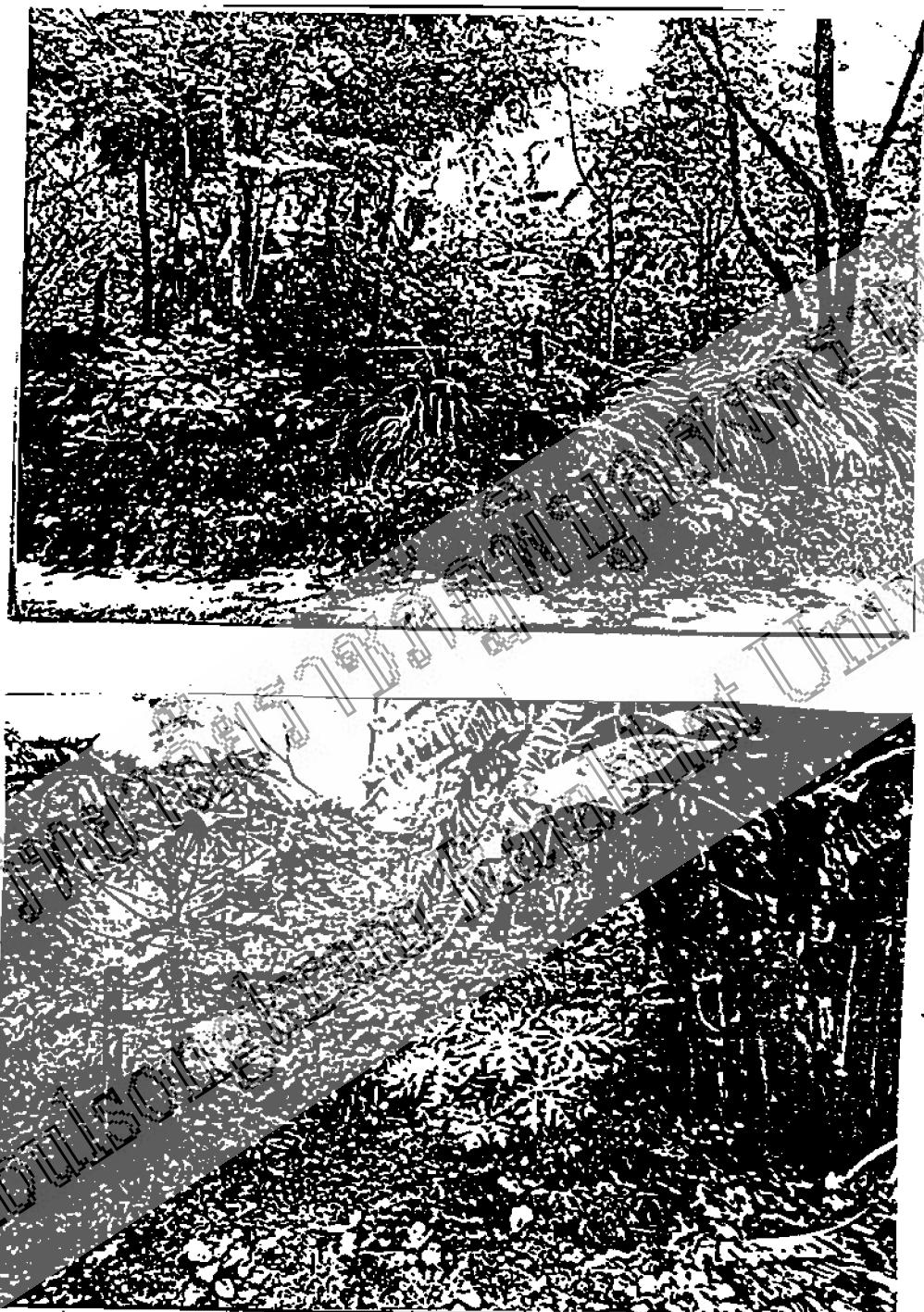
สภาพภูมิประเทศในอดีต จากการสำรวจภาคสนามตั้งแต่พุทธศักราช 2535 –

2538 พบว่าวัสดุรีสูคตมีโบราณสถานหลayahแห่ง ดังนี้

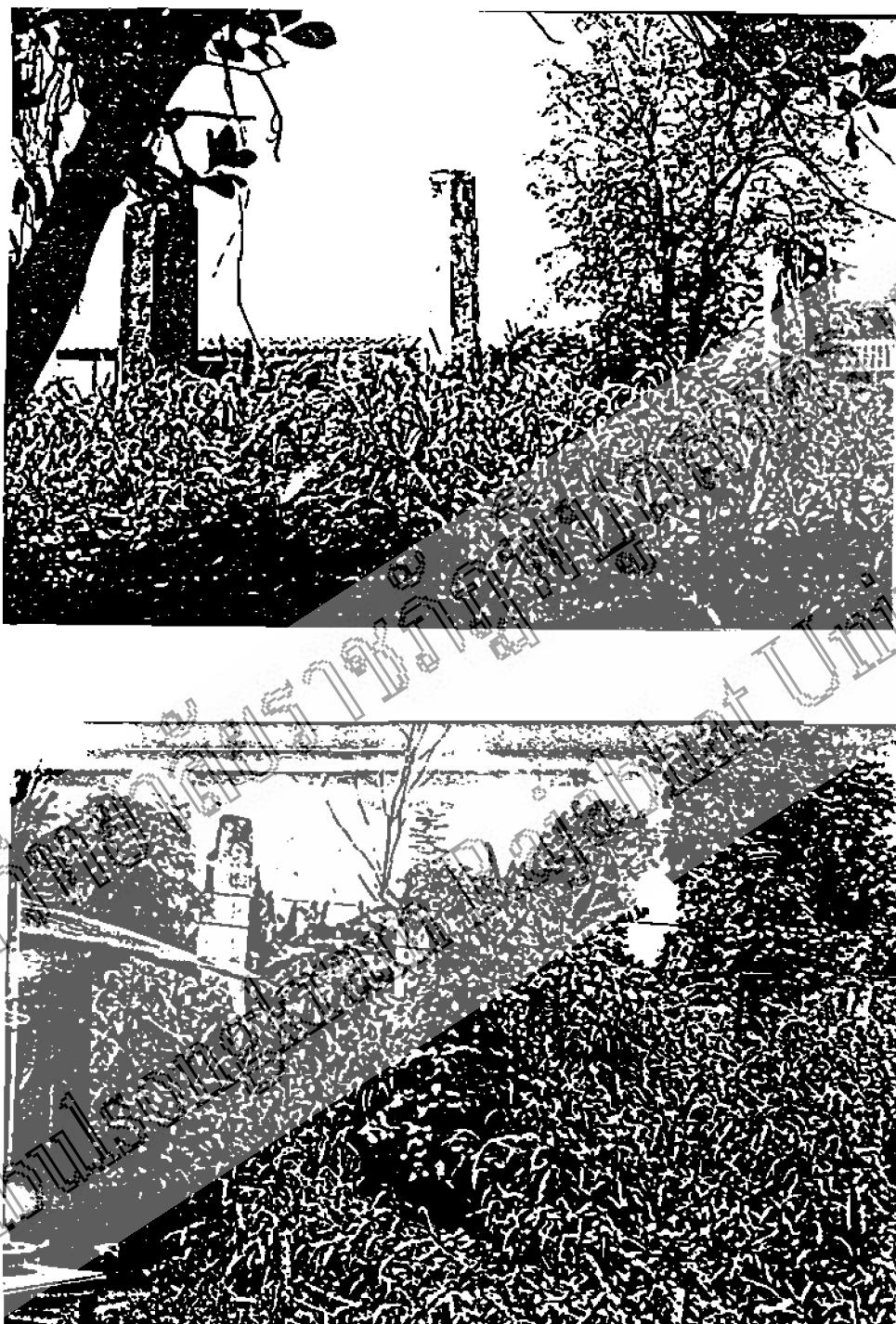
อุโมงค์ เป็นแนวคันธูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้าง 8 เมตร ยาว 16 เมตร บนผืนดินถูกชาวบ้านใช้ปลูกพืชผักสวนครัว กล้วย มะละกอและมีต้นหญ้าขึ้นปกคลุมทั่วไป (รูปที่ 15 – 16)

วิหาร เป็นแนวคันธูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง 15 เมตร ยาว 29 เมตร สถาปัตยกรรมวิหารหักพังหลังล้มมาเป็นกองดินชาวบ้านใช้เป็นที่ทิ้งขยะสักปรกติรุนแรงมาก (รูปที่ 17 – 18)

เจดีย์ เป็นเจดีย์ขนาดใหญ่ที่ปรักหักพังลงมากองบนพื้นดิน มีประชาชนสร้างบันไดอิฐบล็อกด้านปูนขึ้นไปลิ่งส่วนยอดของเจดีย์ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัย สถาปัตยกรรมมีหญ้าขึ้นปกคลุมบนส่วนฐานซึ่งมีต้นไม้ใหญ่ขึ้นอยู่ 4 – 5 ต้น ได้แก่ ต้นโพธิ์ ต้นมะม่วง และต้นลำไย (รูปที่ 19-20)

รูปที่ 15 – 16 อุโนสมวัคครีสุกคดูกราวบ้านใช้ปููกพีชผักสวนครัว กล้วย มะละกอ และ
น้ำเงี้ยวเข็นปอกกลุ่มทั่วไป

รูปที่ 17 – 18 กองคินของวิหารวัดศรีสุคตก่อนการขุดแต่งดูกกปักกุนด้วยวัชพืช

รูปที่ 19 เจดีย์ประชานวัดศรีสุกตประชานได้สร้างบันไดอิฐบล็อกคอนกรีตปูนและนำพระพุทธรูปปางนาวีรชยไปไว้บนยอดเจดีย์

รูปที่ 20 เจดีย์ประชานค้านกิกเห็นอุกปักอุมด้วยตันไม้ขنากใหญ่ - เล็ก

เจดีย์บริวารประจำชั้นทั้ง 4 องค์ สภาพของเจดีย์ทั้ง 4 องค์ถูกปักกลุ่มไว้ด้วยวัชพืชและต้นไม้ขนาดใหญ่ – ขนาดเล็กขึ้นอยู่ สภาพของเจดีย์ปรักหักพังเป็นกองคืนไม่สูงนัก

เจดีย์ราย เป็นโบราณสถานที่หักพังกองเป็นคินทับลงมีวัชพืชขึ้นปักกลุ่มนี้ ฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนาด 8×8 เมตร มีบ้านประชาชนสร้างคลื่อมเจดีย์ราย ทำให้โบราณสถานชำรุดทรุดโทรม

ผลการศึกษาวัดศรีสุคต

เนื่องจากสภาพโบราณสถานของวัดศรีสุคตได้ปรักหักพังถลายลงมาเป็นกองคินสูงบ้างต่ำบ้าง หน่วยศิลปปากรที่ 3 จังหวัดอุบลราชธานีได้ตั้งงบประมาณปีพุทธศักราช 2539 ว่าจ้างห้างหุ้นส่วนจำกัด เนรมลักษณ์ก่อสร้างมาดำเนินการบูรณะต่อโบราณสถาน ให้ผลการศึกษาโบราณสถานของวัดศรีสุคตรวม 4 แห่งใหญ่ ๆ ดังนี้

1. อุโบสถ
2. วิหาร
3. เจดีย์ประฐานกุ่มที่ 1 และเจดีย์บริวารประจำชั้นทั้ง 4 ทิศ
4. เจดีย์ราย

1. อุโบสถ เป็นสถาปัตยกรรมสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง 8 เมตรยาว 16 เมตร จากการบูรณะพบว่ามีการบูรณะอย่างน้อย 1 ครั้ง พนไปเสมาหินชั้นวนที่มีลวดลายคล้ายกับในเสมาที่พบจากวัดพระธาตุหลวง (รูปที่ 21) สันนิษฐานว่ามีอายุประมาณพุทธศักราชที่ 20 (พุทธศักราช 1901 – 2000)

2. วิหาร วิหารเป็นวิหารขนาดใหญ่รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้าง 15 เมตร ยาว 29 เมตร (รูปที่ 22) ค้านหน้าวิหารค้านทิศตะวันออกมีแท่นอิฐสี่เหลี่ยมขนาด 1×1 เมตร จำนวน 4 แห่ง (รูปที่ 23) จากการบูรณะต่อโบราณสถานพบว่า มีการบูรณะเพิ่มเติมในสมัยหลัง 1 ครั้ง วิหารสมัยแรกสันนิษฐานว่าสร้างในพุทธศักราชที่ 20 (พุทธศักราช 1901 – 2000) การบูรณะครั้งหลังได้เปลี่ยนหลังคาจากชั้นเดียวเป็นช้อน 1 ชั้น

3. เจดีย์ประทาน และเจดีย์ประจำมุนทั้ง 4 องค์ เจดีย์ประทานเป็นเจดีย์ทรงระฆังศิลปะสมัยสุโขทัยตั้งอยู่บนฐานเรียงสี่เหลี่ยมนั่นกัน 2 ชั้น จากการบูรณะแต่งทางโบราณคดีพบว่า มีการสร้างครั้งแรกประมาณพุทธศตวรรษที่ 20 (พุทธศักราช 1901 – 2000) ต่อมา้มีการบูรณะประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 20 ลักษณะเจดีย์วัดศรีสุคตบริเวณฐานพวามีการสร้างพระสาวกเดินพนมมีอรอbonฐานเข่นเคียงกับเจดีย์ประทานที่วัดเขาพนมเพลิง อําเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย (รูปที่ 24)

ส่วนเจดีย์บริวารประจำมุนทั้ง 4 องค์ สร้างแบบเจดีย์ทรงระฆังบนฐานเรียงสี่เหลี่ยม 3 ชั้น ขนาดเชียงชั้นที่ 1 ยาวด้านละ 8 เมตร สันนิฐานว่าสร้างพร้อมกับกับเจดีย์ประทานองค์ใหญ่ศิลปะสมัยสุโขทัย

4. เจดีย์ราย เป็นเจดีย์ตั้งอยู่บนฐานเรียงสี่เหลี่ยมมาตรฐาน 2 ชั้น ขนาด 8 x 8 เมตร ส่วนต่อฐานหักหายพังทลายจนไม่อาจคาดเดาจรูปทรงได้ (รูปที่ 25) แค่จากการศึกษาการสร้างฐานของเจดีย์รายที่วัดศรีสุคต ฐานนิยฐานว่าเป็นเจดีย์ระฆัง เช่นเดียวกับวัดพนมเพลิง อําเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย มีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 20 (พุทธศักราช 1901 – 2000)

แนวทางอนุรักษ์วัดศรีสุคต

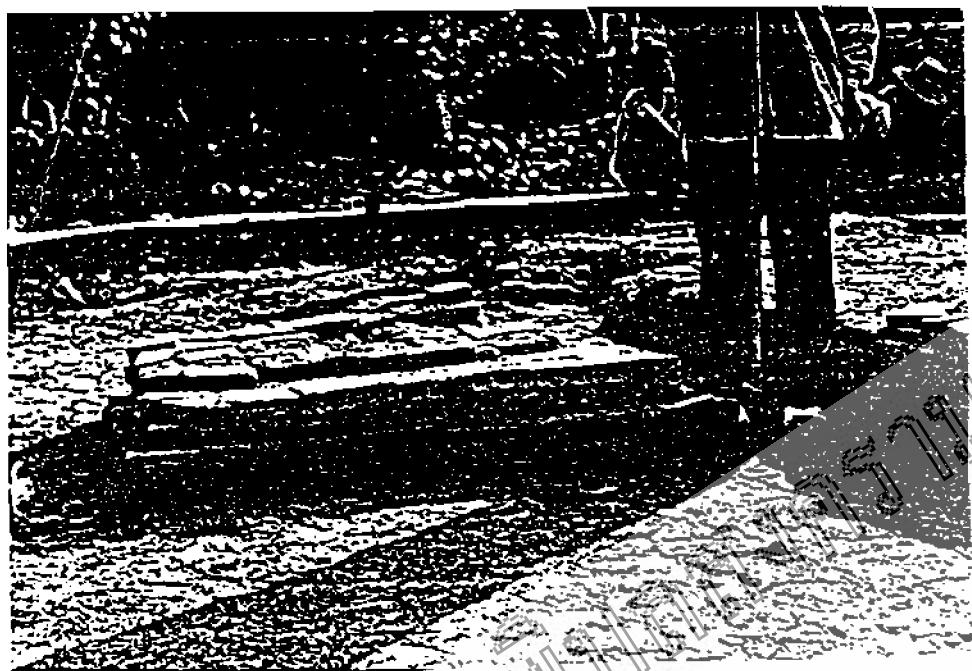
จากการศึกษาบูรณะแต่งในราชสถาน พบว่า กรมศิลปากร หน่วยศิลปากรที่ 3 จังหวัดสุโขทัย ซึ่งมีหน้าที่อนุรักษ์โบราณสถานโดยตรง และจากโบราณสถานทั้งหมดได้รับการบูรณะด้วยน้ำยาในสถาภาคี สามารถศึกษาร่องรอยความเป็นมาของวัดศรีสุคต จากโบราณสถานได้คืนที่ แต่ปรากฏว่าโบราณสถานที่ได้รับการบูรณะแต่งแล้วถูกปล่อยให้ทรุดโทรมที่ชั้นปักคุณค่อนข้างหนาแน่น (รูปที่ 26 – 28) นับเป็นการศูนย์เปล่าในการลงทุนทำการบูรณะแต่งโบราณสถานของวัดศรีสุคตอย่างน่าเสียดาย จึงเห็นเสนอให้ทางจังหวัดพิษณุโลก โดยผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลกหรือรองผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลกที่รับผิดชอบด้านวัฒนธรรมได้นำทางศึกษาดูงานศิลป์และศิลป์ที่ต้องการแก้ไข ในการบูรณะแต่งโบราณสถานของวัดศรีสุคตให้ดีขึ้น จึงขอเสนอให้ทางจังหวัดพิษณุโลกเพื่อให้ช่วยประสานงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน เพื่อเป็นแหล่งศึกษาหากความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีต่อไป

รูปที่ 21 อุปนิสัยวัดคริสต์ศุภมงคลหลังการบูดแต่ง

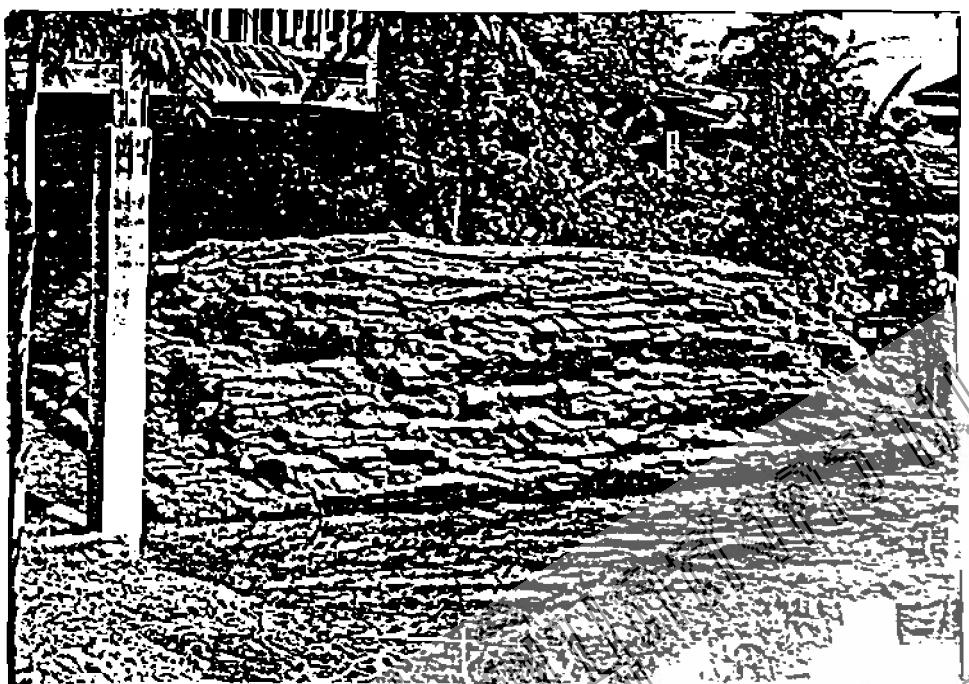
รูปที่ 22 วิหารวัดคริสต์ศุภมงคลหลังการบูดแต่ง

รูปที่ 23 แท่นอิฐสี่เหลี่ยมขนาด 1x1 เมตรอยู่หน้าวิหารวัดครีสุกต

รูปที่ 24 เจดีย์ประชานของวัดครีสุกต

รูปที่ 25 เกลี้ยงรายวัสดุสูตรพื้นทรายอนไม้อาจศึกษาในบริเวณได้

รูปที่ 26 อุโนนตอนที่วัสดุสูตรในปัจจุบันถูกหยັງขึ้นปกคลุม

รูปที่ 27 – 28 บันธิโนสอดถุงวัชพืชเข็นปอกกลุ่มจนทำให้โนรำสถานด้อยคุณค่า

4. วัดโพธิ์ทอง

ที่ตั้ง : วัดโพธิ์ทองดังอัญเชิญห่างจากวัดครรชีสุคติ หรืออยู่หลังศูนย์ฯ เข้าชนจังหวัดพิษณุโลก อัญเชิญมาจากทางจังหวัดพิษณุโลกไปทางทิศตะวันตก ประมาณ 100 เมตร

อาณาเขต	วัดโพธิ์ทองมีอาณาเขต ติดต่อค้างนี้
ทิศเหนือ	ติดต่อศูนย์กลางสังเคราะห์ประสบภัยทางภาคเหนือ
ทิศใต้	ติดต่อกับที่อยู่อาศัยของประชาชนเป็นอาชารที่ทึบ
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับวัดครรชีสุคติ
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับคลองมะดันในอดีต เคยใช้ชันประชาชนได้ใช้ปลูกบ้านพักที่อยู่อาศัย

* สัมภាយผู้สูงอายุ

- นายจริญ ใจว่องชาติกัล, อายุ 75 ปี อยู่บ้านเลขที่ 141 ถนนสีจันทน์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภាយ 9 กุมภาพันธ์ 2536.
- นางสาวนิตา บุญฤทธิ์, อายุ 74 ปี ถนนมิตรภาพ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภាយ 15 กุมภาพันธ์ 2536.
- นายศรีราษฎร์ ไมลาสุข อายุ 60 ปี อยู่บ้านเลขที่ 41/28 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภាយ 20 ธันวาคม 2540
- นายอนงค์ ไหนสอน อายุ 62 ปี อยู่บ้านเลขที่ 41/29 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภាយ 20 ธันวาคม 2540
- นายทุม สารอยรุ่มย อายุ 74 ปี 575/3 ถนนพญาเสือ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภាយ 10 กุมภาพันธ์ 2536
- นายประดิษฐ์ คงแตรง อายุ 74 ปี อดีตข้าราชการครูโรงเรียนประจำเขตพิษณุโลก 70/2 ถนนบรมไตรโลกนารถ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภាយ 17 กรกฎาคม 2534
- นางวิໄก เอี่ยมสะอาด อายุ 72 ปี 41/24 ถนนวังเจันทน์ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภាយ 20 ธันวาคม 2540
- นายศิริชัย นรรคตรรกษา อายุ 75 ปี 19 ถนนสามานบิน อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภាយ 9 กุมภาพันธ์ 2536

สภาพภูมิทัศน์ในอดีต จากการสำรวจภาคสนามด้วยแผนที่พุทธศักราช 2535 –
2538 พบร่องรอยโบราณสถาน 1 กลุ่ม ได้แก่

1. เจดีย์ประธานของวัดโพธิ์ทองในอดีต ได้พังทลายลงมาเป็นกองคิ่นขนาดใหญ่ มีตื้นไม่ขึ้นาคใหญ่ เช่น ตื้นขันนุน และตื้นมะม่วงหินอยู่อย่างละ 1 ตื้น มีประชาชนสร้างบ้านพักจนติดฐานโบราณสถานของวัดโพธิ์ทอง นอกจากนั้นยังนำขยะมาทิ้งบนเนินดินอีกด้วย (รูปที่ 29-32)

2. เจดีย์บรรหารเป็นเจดีย์ประจำมุมเจดีย์ประธานทั้ง 4 องค์ ในอดีตมีลักษณะเป็นเนินดินขนาดเล็ก (รูปที่ 33) นางเนินดินถูกรบกวนจากประชาชนที่นำไปสร้างห้องสุขาทับบนเจดีย์ (รูปที่ 34) และทุกเนินดินมีวัชพืชปกคลุมอยู่ทุกเนินดิน

ผลการศึกษาวัดโพธิ์ทอง

เนื่องจากโบราณสถานของวัดโพธิ์ทอง ได้ปรักหักพังลงมาเป็นกองคิ่นขนาดใหญ่และขนาดเล็กรวม 5 เมตร หน่วยศิลป์การที่ 3 จังหวัดอุบลราชธานี ตั้งแต่ปี 2539 มาดำเนินการขุดแต่งโบราณสถาน ได้ผลการขุดดังดังนี้

1. เจดีย์ประธาน เป็นเจดีย์ทรงสี่เหลี่ยมซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไปเรื่มจากฐาน เหยียบฐานสี่เหลี่ยมมาตรฐาน 14 x 14 tuns (รูปที่ 35) มีริเวณกึ่งกลางแต่ละค้านก่ออิฐจากฐานขึ้นอ ก ก า 1 เมตร ยาว 5 เมตร ล้อมรอบจะระนาบเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูป ประทับนั่งและประทับยืน (รูปที่ 36 – 37) ลักษณะของเจดีย์ประธานเป็นเจดีย์มีฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมและองค์เจดีย์สถาปัตย์ขึ้นไปคล้ายฐานปิรามิด ทรงสูง เรือนธาตุเจดีย์จะแบ่งออกเป็นหลายชั้น แต่ละชั้นจะมีชั้นพระคล้าขึ้นเจดีย์ที่วัดพระพายหลวงกับวัดมหาธาตุ เมืองศรีไชยวัฒน์เจดีย์ประธานน่าจะสร้างขึ้นในระยะหลัง เมื่อมีการบูรณะสมัยหลัง มีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 20 (พุทธศักราช 1901 – 2000)

2. เจดีย์บรรหาร เป็นเจดีย์ฐานสี่เหลี่ยมขนาด 7 x 7 เมตร เจดีย์ถูกทำลายจนหมดสภาพ 2 องค์ ขังคงสภาพพอขุ่นแต่งไค 2 องค์เท่านั้น (รูปที่ 38 – 39) เจดีย์สร้างแบบเจดีย์ทรงระฆังขนาดเล็ก และสันนิษฐานว่าสร้างพร้อมกับเจดีย์ประธาน

แนวทางการอนุรักษ์วัดโพธิ์ทอง

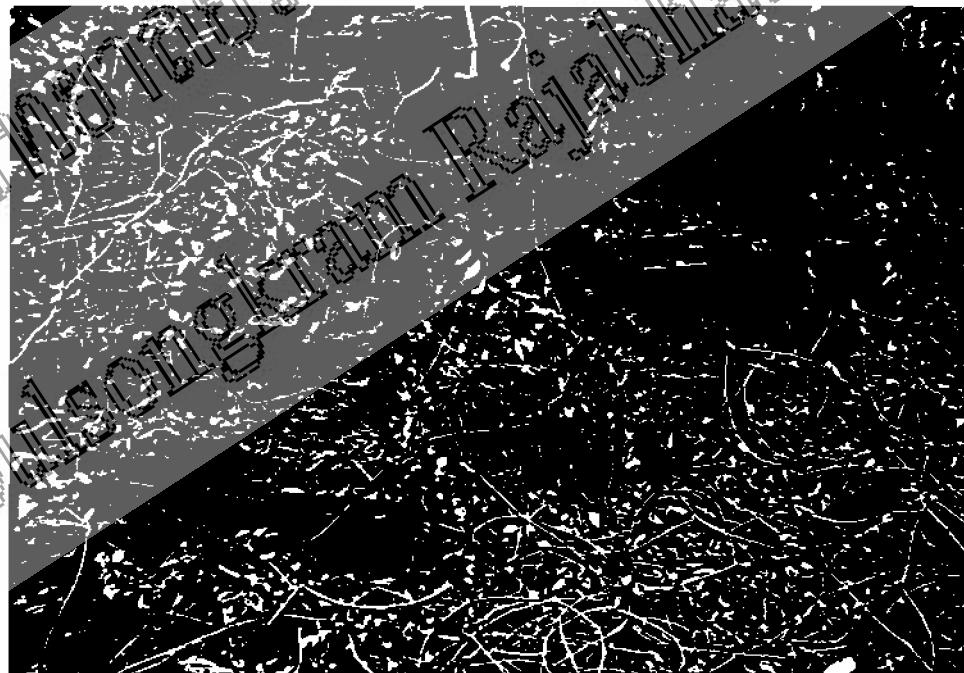
จากการศึกษารายงานการบุคແຕ່ງວັດກຣີສຸກຕ ຕໍານັບບ້ານຄລອງ ອຳເກອມືອງ ຈັງຫວັດພິຍໍາໂລກ ໂປຣະສານຂອງວັດ ໂພທີທອງຖຸກພນວກເປັນສ່ວນໜຶ່ງຂອງວັດກຣີສຸກຕ ແຕ່ກ່າວວ່ານໍາຈະເປັນໂປຣະສານອີກວັດໜຶ່ງ ໂດຍໄມ້ໄດ້ກ່າວວ່າຫັນແຈ້ງວ່ານີ້ແມ່ນວັດ ໂພທີທອງ ຜູ້ວິຊັບໄດ້ສຶກຍາກາຄສານ ແລະ ສຶກຍາຂໍອນຸລປະວັດສະດົກຈາກການນອກເລ່າຂອງຜູ້ສູງາຊຸ ສຽງໄດ້ວ່າ ທາງທີ່ຕະວັນດົກຂອງວັດກຣີສຸກຕ ຄືວັດ ໂພທີທອງ ຈຶ່ງເຫັນສົມຄວາເບີຍປ່າຍຊ່ອ “ວັດ ໂພທີທອງ” ໄປດັ່ງປະຫຼັນພັນທື່ໃຫ້ປະຫານທຽບ ແລະ ທາງຈັງຫວັດພິຍໍາ ໂດກຮູ້ອ ຜູ້ມື້ໜ້າທີ່ຮັບຜິດຂອນຄວາຮ່ວມໃຈກັນປ່ຽນປຸງສກາພແວດລ້ອນຄິລປກຄຽນວັດ ໂພທີທອງດ້ວຍ

ຮູ່ປະຫຼັນພັນທື່ ເຈີຍປະຫານວັດ ໂພທີທອງຖຸກພົກຄຸນດ້ວຍວັນພຶ້ນ

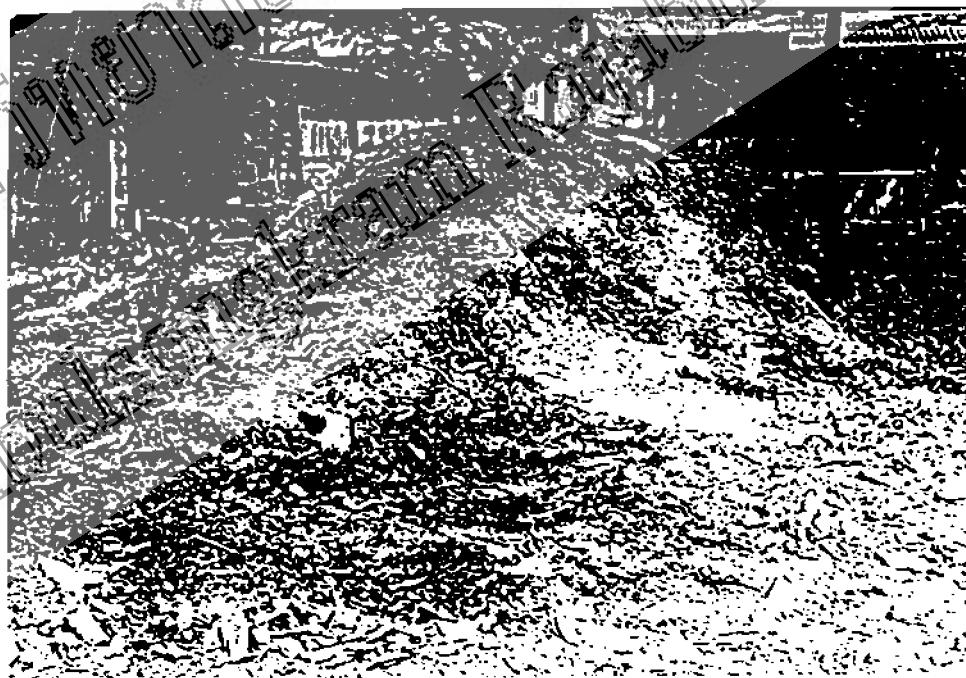
รูปที่ 30 เจดีย์ปะหานวัดโพธิ์ทองมีต้นไม้ขึ้นมาด้านในภายใต้บันได

รูปที่ 31 ร่องรอยการปรักหักพังของเจดีย์วัดโพธิ์ทอง

รูปที่ 32 การก่อสร้างด้วยประธานของวัดโพธิ์ทอง

รูปที่ 33 เจดีย์นริหารเจดีย์ประธานของวัดโพธิ์ทองทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ

รูปที่ 34 เจดีย์บรรจุเมดี้ประชานของวัดโพธิ์ทอง ทางทิศตะวันตกเนียงได้

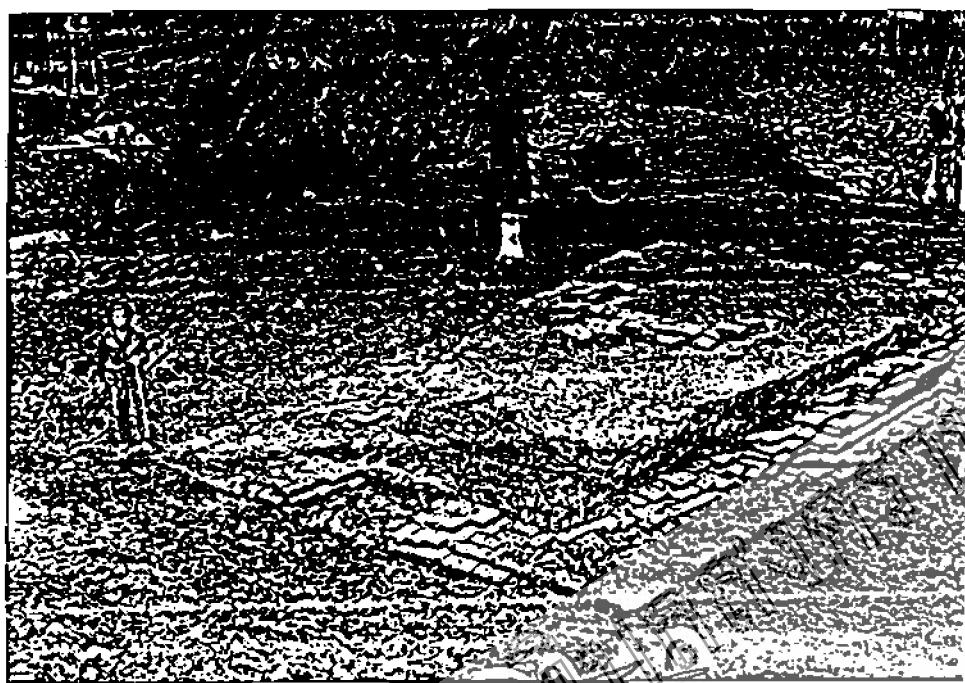
รูปที่ 35 บริเวณกึ่งกลางฐานเจดีย์แต่ละด้านจะมีการก่ออิฐส้อนรอบจะระนำ

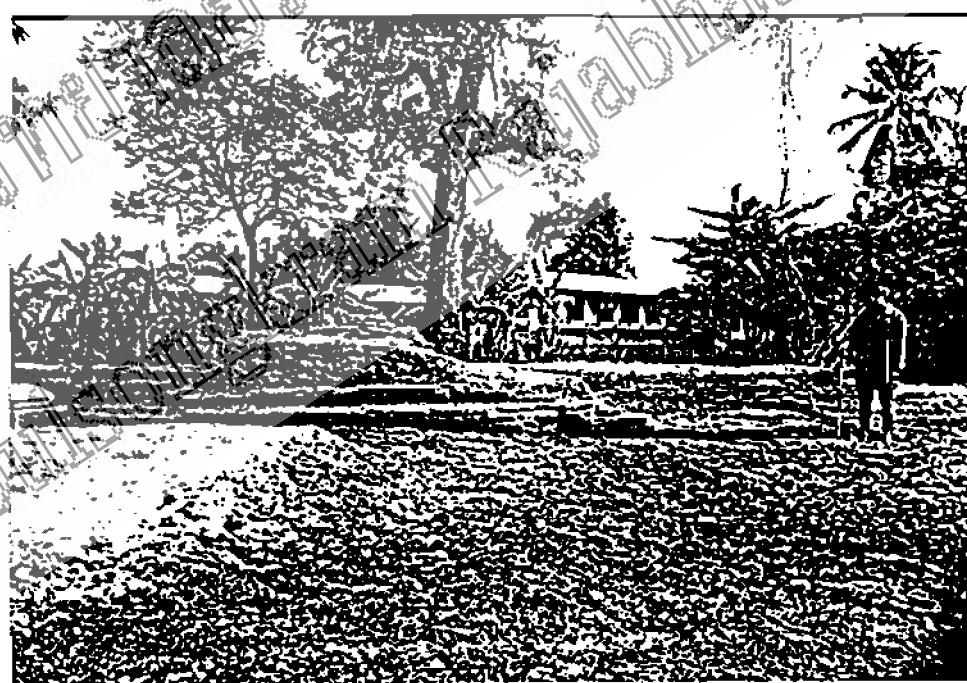
รูปที่ 36 ชั้นรองนำประดิษฐานพระพุทธรูปประจำทันนั่ง

รูปที่ 37 ชั้นรองนำประดิษฐานพระพุทธรูปประจำทันยืน

รูปที่ 38 เจดีย์บริวารเจดีย์ประจำวัดโพธิ์ทองด้านทิศตะวันออก

รูปที่ 39 เจดีย์บริวารเจดีย์ประจำวัดโพธิ์ทองด้านทิศใต้

5. วัตราชประดิษฐาน

ที่ดัง* วัตราชประดิษฐานเป็นวัตร้าง ในอคีตติคงอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่านหรือฝั่งตะวันตกของถนนเทพารักษ์ มีอาณาเขตติดต่อกับพระราชวังจันทน์ ตรงบริเวณสะสองห้อง ซึ่งอยู่ห่างจากศาลากลางจังหวัดพิษณุโลกไปทางทิศตะวันตก เสียงเหนือประมาณ 250 เมตร

อาณาเขต* วัตราชประดิษฐานในอคีตมีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับพระราชวังจันทน์ทางด้านสะสองห้อง

ทิศใต้ ติดต่อกับวัดศรีสุคต

ทิศตะวันออก ติดต่อกับถนนเทพารักษ์

ทิศตะวันตก ติดต่อกับคลองมะถิ่นโนอคีตแห่งป่าจุบันคลองนี้

ได้ถูกประชาชื่นบุกรุกเข้าไปปักกิ่นขึ้นพักอาศัย。

* สัมภาษณ์ผู้อุทิษษา

1. นายจริญ วิทยาคิตติ อายุ 84 ปี อยู่บ้านเลขที่ 141 ถนนวังจันทน์ อําเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภาษณ์ 9 กุมภาพันธ์ 2536

2. นางกลิน แสงศรี อายุ 72 ปี อยู่บ้านเลขที่ 76/14 หมู่วิสุทธิชัยศรี อําเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภาษณ์ 10 พฤษภาคม 2536

3. นายประดิษฐ์ กนตระ อายุ 74 ปี อยู่บ้านเลขที่ 70R ถนนบรมไตรโลกนาถ อําเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภาษณ์ 10 กุมภาพันธ์ 2526

4. นางพรประยุ แซ่ดอรุณ อายุ 72 ปี อยู่บ้านเลขที่ 26111 ถนนมิตรภาพ อําเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภาษณ์ 9 กุมภาพันธ์ 2536

5. นางจันทร์ คงพราหมณ์ อายุ 71 ปี อยู่บ้านเลขที่ 4/51 ถนนเทพารักษ์ ตำบลในเมือง อําเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภาษณ์ 5 ตุลาคม 2542

6. นายอันวย เชื่อมกลาง อายุ 45 ปี ที่ทำงานศูนย์สังเคราะห์ผู้ประสบอุทกภัยทางภาคเหนือ ถนนเทพารักษ์ ตำบลในเมือง อําเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภาษณ์ 9 ตุลาคม 2542

7. นางสาวชนันช์ บุกอก อายุ 36 ปี อยู่บ้านเลขที่ 41/1 ถนนเทพารักษ์ ตำบลในเมือง อําเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภาษณ์ 6 ตุลาคม 2542

**เรื่องเดียวกัน

หลักฐานวัดราชประดิษฐานจากข้อมูลประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า

หลักฐานประวัติศาสตร์จากการบอกเล่าจากผู้สูงอายุ เล่าไว้ เดินบริเวณที่ตั้งวัดราชประดิษฐานเป็นวัดร้างมีสภาพเป็นป่าทึบมีเนินคินและชากโนรามสถานอยู่ในป่า หลายแห่ง ต่อมามีชาวบ้านเข้าไปอยู่อาศัยจนปัจจุบันวัดหมดสภาพวัดโบราณคงเหลือแต่เนินคินขนาดใหญ่อยู่เพียง ๑ แห่งเท่านั้น ซึ่งต่อมาราชศิลป์การได้เข้าไปทำการบุคคลต่อไปรำลึกสถานของวัดราชประดิษฐาน

หลักฐานวัดราชประดิษฐานจากเอกสาร

ได้ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับวัดราชประดิษฐาน รวม ๒ เล่ม คือ

๑. พระนิพนธ่องสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรา牟วัตติวงศ์ เรื่องที่เกี่ยวกับ วัดโบราณในเขตพื้นที่โดยรอบพระราชวังจันทร์ ในหนังสือ เรื่อง จดหมายระยะทางไป พิษณุโลก' ความว่า

...คุ้วคลางแสวงขึ้นมาเลียบนาตามถนนริมน้ำ ข้ามกำแพงเมืองเข้ามา กำแพงเมืองทางนี้ด้านพระยาเทพฯ ไม่ได้ความว่าจะไร ร้าบังไม่ได้เที่ยว แต่สังเกตค่าๆเห็นโอนไปแลปล่ายตกแหลมคันลงกร ตั้งเกตได้ว่าเป็นรูป ศรีโพน มีทำนองอย่างเช่น ไวยข้างบนนั้น กำแพงเมืองที่มีอยู่ไม่สูงเห็นจะ ถูกรื้อมาแล้วเมื่อได้ข้ามกำแพงนาตามถนนริมน้ำถึงหน้าโรงเรียนหมอ อมริกัน จึงเข้าขึ้นโรงเรียนนุคราชเข้าไปคุ้วคราชประดิษฐาน วัดนี้มีพระ เกศีไนญ์คั่งอยู่กลางป่าพระเจดีย์กลม มีบุษ ๔ ทิศ บทหลังซึ่นมีพระเจดีย์ เด็ก ทำนองหนึ่นอันครีรัตนเจดีย์ มีคุหาทลุเข้าในองค์ได้ข้าด้านใต้ ข้างใน มีคหบก ข้างด้านออกองค์พระเจดีย์มีอุโบสถหัง ไม่มีพระพุทธรูป ใจจะ ยกเอ้าไปไหนเมื่อไร ไม่ทราบ มีแต่เสนาไหอยู่มาก ข้างด้านตะวันตกองค์พระ เจดีย์มีวิหารหัก มีพระพุทธรูปปูนคุ วัดนี้แล้วกลับทางเดินมาเข้าถนน

¹ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรา牟วัตติวงศ์. จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก. (พระนคร : โรงพิมพ์ พระจันทร์ ก้าพระจันทร์, ๒๕๐๖), หน้า ๓๑.

รินน้ำเลียนลงต่อม้าอิกหน่อขึ้นบ้านพระปูควัน เข้าในบ้านแล้วบุกรกไปทางหลังบ้านเพื่อจะคุ้ง ได้ข้ามกำแพงชั้นนอกแล้วชั้นในเข้าไปทางด้านตะวันออก เข้าใจว่าเป็นทางหน้าวัง แล้วข้ามกำแพงชั้นในแล้วชั้นนอก

2. เอกสารรายงานการบุคคลต่างด้วยศรีสุคต ดำเนินบ้านคลอง อําเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก เขียนโดย ห้างหุ้นส่วนจำกัด บริษัทรักษ์เสนอสำนักงาน โบร谪ก็และ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่ ๕ สุโขทัย ในเอกสารฉบับนี้ได้เขียนรายงานการบุคคลต่าง โบร谪สถานของวัดราชประดิษฐานได้ด้วยในรายงานกำหนดสภาพโบร谪สถานก่อนทำการบุคคลต่างไว้ว่า¹

เจดีย์หมายเลข 11 สภาพโบร谪สถานมีลักษณะเป็นเนินดิน สถาปัตยกรรมหิน ถูกครอบครุนและบุกรุกโดยชาวบ้านที่อาศัยอยู่บริเวณนี้เป็นอย่างมาก โดยได้ปลูกกองไฟไว้เป็นจำนวนมาก บนยอดรวมทั้งฐานเจดีย์ นอกจากนี้ยังมี การสร้างศาลาพระภูมิบนองค์เจดีย์นี้ด้วย บล๊อกหินทางด้านทิศตะวันตกมี ต้นลำไยขนาดใหญ่ขึ้นอยู่ ๑ ต้น (รูปที่ ๔) ฐานเจดีย์ทางด้านใต้ถูกคนจมน้ำ โดยชาวบ้าน ได้นำไม้ประดับมาปูรักไว้เป็นจำนวนมาก ส่วนยอดของ เจดีย์ทางด้านเหนือและใต้ พับแนวอิฐเรียงต่อกัน สถาปัตยกรรมสถาน องค์นี้มีวิพัฒนาไปก่ออุบัติอย่างมาก

ด้วยมาหน่วยศิลป์การที่ ๓ จังหวัดสุโขทัย ได้ตั้งงบประมาณปี ๒๕๓๙ ให้ห้างหุ้นส่วนจำกัด บริษัทรักษ์ ทำการบุคคลต่าง โบร谪สถาน เจดีย์หมายเลขเดิม ๑๑ ผลการบุคคลต่าง โบร谪สถาน พนวจ²

เจดีย์หมายเลข 11 เป็นเจดีย์ฐานสี่เหลี่ยม ขนาด 12×12 เมตร เป็น ฐานเจดีย์สี่เหลี่ยมขันแรกสูงประมาณ ๑ เมตร ต่อคิ่วฐานเจดีย์สี่เหลี่ยม ขันที่ ๒ ส่วนต่อจากฐานเจดีย์หักจนมีอางสันนิมฐานถึงรูปแบบเดิมได้ เทคนิคการก่อสร้างของเจดีย์รายองค์นี้ แตกต่างจากเจดีย์องค์อื่น ๆ เพราะใช้เทคนิคการก่อสร้างเป็นแกนกาภูมิ ก่ออิฐเป็นกรอบแล้วคอมคิน

¹ ห้างหุ้นส่วนจำกัด บริษัทรักษ์ รายงานการบุคคลต่างด้วยศรีสุคต ดำเนินบ้านคลอง อําเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก (มปท. : ๒๕๓๙), หน้า 20.

² เรื่องเดิมกัน. หน้า 30.

ภายใน เช่นเดียวกับเจดีย์ขนาดเล็กด้านหน้า (ทิศตะวันออก) เจดีย์รายชื่อ มีเพียงฐานสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาด 2.5×5 เมตร บริเวณกึ่งกลางมี ๙ เนื้อรู ก่อจากด้านตะวันออกไปตะวันตกเกิดเป็นช่องสี่เหลี่ยม ๒ ช่องนั้น คือ บริเวณที่ถมดินภายในเจดีย์ เมื่อพิจารณาจากเทคนิคการก่อสร้างเจดีย์ที่มี ความแตกต่างจากเจดีย์องค์อื่น ๆ อาจจะเป็นพระเจดีย์รายหมายเลข ๑๑ สร้างคละสมัยกับเจดีย์องค์อื่น ๆ

โบราณวัตถุที่พบจากการขุดแต่ง โบราณสถาน เจดีย์รายหมายเลข ๑๑ มีดังนี้

1. โบราณวัตถุที่เป็นส่วนประกอบสถาปัตยกรรม

1.1 ปูนปั้น

1.1.1 หมวดพระเกศาปูนปั้นพับจำนวน

4.5 เซ้นติเมตร (รูปที่ 42)

2. โบราณวัตถุที่เป็นวัสดุเครื่องมือใช้

2.1 เศษภาชนะดินเผา

2.1.1 เศษภาชนะดินเผา เนื้อดินธรรมชาติ (EARTHENWARE) เป็น

ภาชนะประทุมหินดินเผา ลักษณะเดียวกัน ลักษณะเดียวกัน

2.1.2 เศษภาชนะดินเผานี้อาจรู้ว่าไม่ก็ยอมเป็นภาชนะประทุมหิน

หินดินเผา ลักษณะเดียวกัน ลักษณะเดียวกัน

2.1.3 เศษภาชนะดินเผานี้แกร่งเคลือบ เป็นภาชนะประทุมหิน

เคลือบสีเขียวและ เศษภาชนะดินเผาที่มีลักษณะเดียวกัน

3. โบราณวัตถุที่เกี่ยวกับรูปเคารพในศาสนา

3.1 ไตรตรัตน์ประกอบด้วย

3.1.1 เศียรพระพุทธรูปสำริด จำนวน ๖ เศียร มีขนาดตั้งแต่ ๔ เมตร

๑ เมตร ๕ เซ้นติเมตร

3.1.2 ฐานพระพุทธรูปสำริดทรงกลมพับจำนวน ๑ ชิ้น ขนาดเดือน

ผ่าศูนย์กลางที่ฐาน ๙ เซ้นติเมตร

3.1.3 ลำพระองค์ พระพุทธรูปสำริด พับจำนวน ๑๑ องค์ มีขนาด

หน้าตักตั้งแต่ ๕ เมตร – ๗ เมตร ๕ เซ้นติเมตร (รูปที่ 43)

ผลการศึกษาวัดราชประดิษฐาน

การศึกษาวัดราชประดิษฐานจากหลักฐานเอกสาร 2 ฉบับ และการศึกษาจากประวัติศาสตร์จากการบอกเล่าของผู้สูงอายุ สามารถสรุปได้ว่า วัดราชประดิษฐานเป็นวัดโบราณที่มีขนาดใหญ่มากเป็นวัดสำคัญที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้างขึ้นประจำพระราชวังจันทน์ทำองค์เป็นกับการสร้างวัดพะศรีรัตนมหาธาตุวนมหาวิหารจังหวัดสุโขทัย สร้างคู่กับเมืองเก่าสุโขทัยเดิมที่เดิมๆ จากการศึกษาร่องรอยโบราณสถานในเอกสารพระนิพนธ์ของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศราบุรุดดิวงศ์ ในวัดราชประดิษฐานนี้โบราณสถานขนาดใหญ่ เช่น พระเจดีย์ทรงกลม หรือทรงระฆังคั่งซากโบราณสถานที่กรมศิลปากรได้ทำการบุดแต่งโบราณสถานเดิมที่หมู่บ้าน 11 มีเจดีย์ประธาน เจดีย์บริวาร 4 ทิศ มีอุโบสถที่มีใบเสมาให้ใหญ่มาก มีพระราชวังขนาดใหญ่และวัดราชประดิษฐานได้สร้างติดกับพระราชวังจันทน์ทางด้านทิศใต้ของสารสอห้องแน่นอน และเป็นวัดที่สร้างในสมัยสุโขทัยล้วบ คือ ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 (พุทธศักราช 1801 – 1900) และมีการบูรณะปฏิสังขรณ์ต่อ ๆ มาในสมัยพุทธศตวรรษที่ 20 – 23 หลังจากนั้นก็ถูกปลดปล่อยให้โบราณสถานเปรียกหักพังไปตามกาลเวลาและการบุกรุกทำลายโดยชาวต่างประเทศ เพื่อเข้าไม้สร้างที่อยู่อาศัยเรื่อยมาจนปัจจุบัน

แนวทางอนุรักษ์วัดราชประดิษฐาน

เนื่องจากวัดราชประดิษฐานเป็นวัดร้างที่ถูกทำลายจนไม่เหลือซากไว้ให้ศึกษาเช่น วัดวิหารทองและวัดศรีสุคต แต่ผลการศึกษาเอกสารและข้อมูลประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า ทำให้ทราบบริเวณที่ตั้งที่แน่นอนของวัดราชประดิษฐาน จึงควรประชาสัมพันธ์โดยทำเอกสารเผยแพร่ ควรเขียนป้ายและความสำคัญของวัดไปติดตั้งริมถนนเทpar กษ์ และในบริเวณซากโบราณสถานที่ห้างหุ้นส่วนจำกัด บริษัทฯ ได้ทำการอนุรักษ์ไว้ (รูปที่ 44 – 45)

รูปที่ 40 บนเนินดินเดียบประชานวัตราชประดิษฐนฤกษาบ้านปู่อกก่อไฟ
และต้นลำไยไว้

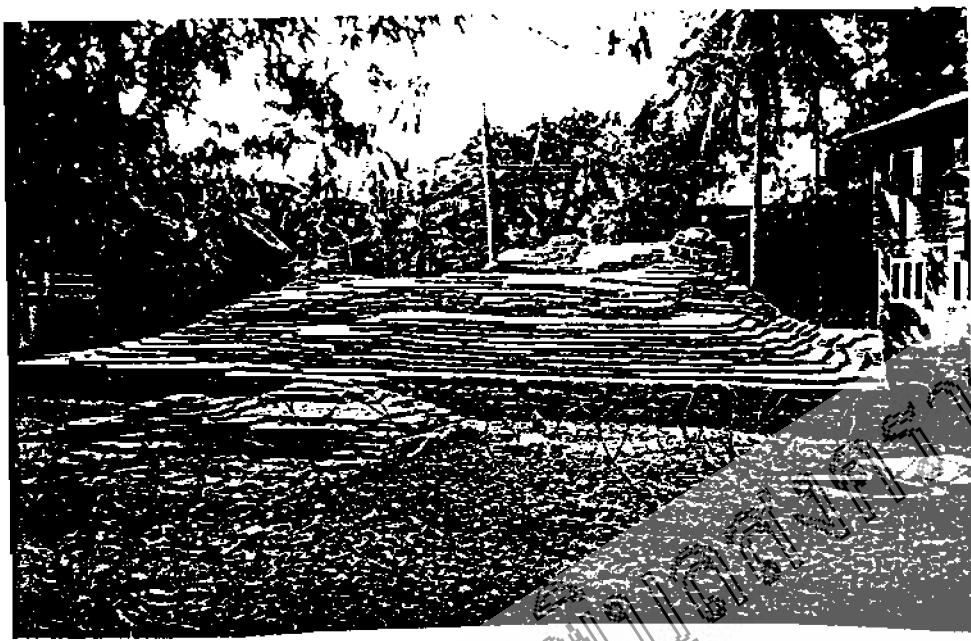
รูปที่ 41 นิการปูกสร้างศาลาพระภูมิบนเดียบวัตราชประดิษฐาน

รูปที่ 42 ชิ้นวัตถุประดิษฐ์ที่หักเป็น 10 ชิ้น พบริเวณที่วัดราชประดิษฐ์ฐาน

รูปที่ 43 ลักษณะของชิ้นวัตถุหักเป็น 11 ชิ้นที่ได้จากการขุดแต่งโบราณสถาน
เจดีย์รายหนายเลข 11

รูปที่ 44 พระเจดีย์ของวัดราษฎร์ประดิษฐานจากหลักฐานประวัติศาสตร์จากการมอแก้ว

รูปที่ 45 พระเจดีย์คลปสุโขทัยบรรจุโดยห้างหุ้นส่วนจำกัด บุราณรักษ์

6. วัดสาระของ

ที่ตั้ง วัดสาระของหรือวัดหลังผล ข้อมูลประวัติศาสตร์จากการนอกเล่า กล่าวว่าวัดนี้ตั้งอยู่บริเวณกาลจังหวัดพิษณุโลก ริมฝั่งแม่น้ำน่านด้านทิศตะวันตกซึ่งอยู่ บริเวณทิศใต้ของสะพานนเรศวร ปัจจุบัน คือ ที่ที่ศาลาจังหวัดพิษณุโลกและอาคาร สำนักงานสสรพารเขต 6 ติดต่อไปถึงกูเมืองด้านทิศตะวันตก

ผู้คนภายในวัด

1. หลวงปู่ทิวดุรัม夷์ เจ้าอาวาสวัดค่าปะขาวหาด อ่าเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ตั้นวันที่ 20 ตุลาคม 2531
2. นายเจริญ ฐานิยศักดิ์ อายุ 84 ปี อยู่บ้านเลขที่ 141 ถนนรังษีทัน อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ตั้นวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2536
3. นางกลั่น แสงศรี อายุ 72 ปี อยู่บ้านเลขที่ 76/14 ถนนรังษีทัน อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ตั้นวันที่ 10 พฤษภาคม 2536
4. นายลักษณะ นรรคธรรมชาติ อายุ 73 ปี อยู่บ้านเลขที่ 19 ถนนสันนวนบิน อ่าเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ตั้นวันที่ 10 พฤษภาคม 2536
5. นายสมนึก บุญฤทธิ์ อายุ 80 ปี อยู่บ้านเลขที่ 600/1 ถนนมีคราภ อ่าเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ตั้นวันที่ 10 พฤษภาคม 2536
6. นายวิชัย พันธุ์ อายุ 74 ปี อยู่บ้านเลขที่ 11/1 ถนนพอกนกอ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ตั้นวันที่ 10 พฤษภาคม 2536
7. นางสุคลai ทุขกยม อายุ 63 ปี อยู่บ้านเลขที่ 2/22 ถนนสิงหัวตน อ่าเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ตั้นวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2544
 - a. นายสมควร ตุขกยม อายุ 65 ปี อยู่บ้านเลขที่ 5/10 ถนนสิงหัวตน อ่าเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ตั้นวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2544
 - b. นางน้ำหวาน เก魄ทรี อายุ 87 ปี อยู่บ้านเลขที่ 2/58 ถนนสิงหัวตน อ่าเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ตั้นวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2544
8. รองศาสตราจารย์ ดร. มัจกร ทองสุขดี อายุ 59 ปี อศีดอยธิการนคีวิทยาลัยครุพัฒน์สังคโลก พิษณุโลก ตั้นวันที่ 10 พฤษภาคม 2536
9. นางสาวนฤมลเทียน แสงศรี อายุ 57 ปี รองประธานชนมนต์สอนไประวัติศาสตร์เมืองพิษณุโลก อาจารย์สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม ตั้นวันที่ 10 พฤษภาคม 2536
10. นายหาญชัย สงวนไห้ อายุ 52 ปี สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม จังหวัดพิษณุโลก ตั้นวันที่ 10 พฤษภาคม 2536

**อาณาเขต ข้อมูลประวัติศาสตร์จากการบอกร่างเรื่อง
ในอดีตมีอาณาเขตดังนี้**

ทิศเหนือ	ในอดีตมีอาณาเขตติดต่อกับวัดวิหารทอง อาณาเขตติดต่อในปัจจุบัน ติดต่อกัน ถนนสิงห์หัวหมื่น
ทิศใต้	ในอดีตติดต่อกับวัดสระหูช้าง
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับแม่น้ำน่าน ปัจจุบันติดต่อกับบ้านพักประชาชน
ทิศตะวันตก	ในอดีตมีอาณาเขตติดต่อกับคูเมืองพิษณุโลกด้านทิศตะวันตก ปัจจุบันติดต่อกับบ้านน้ำมันเหลือง

หลักฐานวัดเสาร์ทองจากประวัติศาสตร์จากการบอกร่าง

ข้อมูลประวัติศาสตร์จากการบอกร่างของผู้สูงอายุ กล่าวว่า เดิมวัดเสาร์ทอง เป็นวัดที่มีขนาดใหญ่มาก ตั้งอยู่ริมแม่น้ำน่านด้านทิศตะวันตกและมีอาณาเขตติดต่อ กับวัดวิหารทอง เนื่องจากติดกับป้อมลูกวัดในเมืองที่มีพระบรมราชู บรรจุอยู่ในวัดต่ำค่า จนมีวัดหลักล้อมรอบทั้ง 4 ทิศ ในจังหวัดพิษณุโลก วัดพระศรีรัตนมหาวิหาร จังหวัดพิษณุโลก มีพระบรมธาตุสักดิ์ซึ่งยังคง พระมหาเจดีย์ปัจจุบัน คือ พระปรางค์ องค์นี้จึงมีวัดหลักทั้ง 4 ทิศ ได้แก่ ทิศเหนือ คือ วัดน้อย ทิศใต้ คือ วัดท่ามะปรางค์ ทิศตะวันออก คือวัดเดียบยอดของต้องและทิศตะวันตก คือ วัดเสาร์ทอง ดังนั้นวัดเสาร์ทองจึงเป็นวัดหลักทางด้านทิศตะวันตก นอกจากนี้ ยังมีผู้สูงอายุเล่าว่า วัดนี้มีเสาร์ทองทาด้วยสีทึบๆ คลอดามเสาและบางท่านเล่าว่า เสาของวัดทำด้วยทองคำริบ คลอดามเสา

ต่อมาทางด้านทิศเหนือของวัดเสาร์ทอง ถูกถนนสิงห์หัวหมื่นสร้างผ่านตั้งแต่เมื่อ การสร้างสะพานนเรศวรและศาลาจังหวัดพิษณุโลก ได้ใช้พื้นที่ของวัดเสาร์ทอง สร้างศาลาในเขตวัดเสาร์ทองด้านทิศตะวันออก และมีประชาชนบุกรุกที่วัดเข้ามาสร้าง ที่อยู่อาศัยทางด้านทิศใต้และทิศตะวันตกซึ่งกำแพงเมืองพิษณุโลกโบราณ

จากการบุกรุกพื้นที่วัดผู้สูงอายุเล่าว่า มีการขุดพบพระเครื่องซึ่งเป็นพระพิมพ์ ขนาดเล็ก ได้แก่ พระพิมพ์เนื้อศินหา คือ พระพุทธชินราชวัดเสาร์ทอง หรือพระพุทธ

ชินราชวัสดุหลังศาลาและพระเครื่องท่ามະปfragค์วัสดุเสาระทรงหรือ พระเครื่องท่ามະปfragค์วัสดุหลังศาลา ส่วนพระพิมพ์เนื้อชินที่พับมี 3 พิมพ์ ได้แก่ พระชั่นระฆังวัดเสาระทรง พระพุทธชินราชวัสดุเสาระทรง และพระร่วงประทับนั่งวัดเสาระทรง แต่ประชาชนนิยมเรียกพระเครื่องที่ขุคพบในเบตวัสดุเสาระทรงว่า พระเครื่องวัสดุหลังศาลา และเป็นที่นิยมของนักนิยมพระเครื่องมาก นอกจากนี้ประชาชนยังขุคพบ พระนางกวัก พนเครื่องประดับทำจากทองคำ เครื่องถ้วยและชิ้นส่วนพระพุทธชูปจำนานวนมาก

หลักฐานวัดเสาระทรงจากการปฏิบัติงานภาคสนาม

หลักฐานความเป็นมาของวัดเสาระทรงจากการอยกสำรวจภาคสนามของผู้วิจัยและคณะสมานาชิกธรรมนผู้สันไปประวัติศาสตร์เมืองพิษณุโลก สมานาชิกหน่วยอนุรักษ์ศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดพิษณุโลกและนักศึกษาของสถาบันราชภัฏพิษณุโลกสงเคราะห์ โปรแกรมวัฒนธรรมศึกษา นักศึกษาสาขาประยุกต์ศาสตร์ท้องถิ่น วิชาไทยศึกษาและวิชาโบราณคดี ได้ทำการสำรวจเดินทางท่องเที่ยวพุทธศักราช 2530 – ปัจจุบัน พบนหลักฐานดังนี้

1. พระอุโบสถ พับซากร่องรอยพระอุโบสถที่ถูกประชานบุกรุกทำลายจนหมดสภาพ พับแต่เดิมอีก เกยศิลาแดง (รูปที่ 46) เศษชิ้นส่วนประดิษฐ์ พบในเสนาจำนวน 8 ใบ กว้าง 70 เซนติเมตร หนา 20 เซนติเมตร เป็นไม้สนมีสีโภหพ ทางวัดได้นำยาเส้นห์ สุคหอม นำไปปืนอบให้จัดใหม่พันปี แต่ทางวัดใหม่พันปีสร้างอุโบสถใหม่ไม่ได้ใช้ใบเสนาของวัดเสาระทรง จึงเก็บรักษาไว้ในศาลาการเปรียญวัดใหม่พันปี จนถึงปัจจุบัน (พุทธศักราช 2542)

2. พระวิหาร พับพระวิหารที่เหลือแต่ซาก มีขนาดกว้าง 15 เมตร ยาว 28 เมตร เหลือเศษศิลาแดงตั้งอยู่สูง 2 เมตรเศษ รวม 2 ตัน นอกรากนั้นเหลือแต่ตัวฐานของสถาปัตยกรรมในพุทธศักราช 2533 ผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลก Tan ได้สั่งให้ได้ทำลายซากพระวิหารแล้วให้สร้างสำนักงานสรรพากร เขต 6 ทับไปบนซากวิหาร (รูปที่ 47) ซึ่งเป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้อง นายสีทธิเดช นรัตถรักษ์และสมานาชิกหน่วยอนุรักษ์ศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดพิษณุโลก ได้ทำการประท้วงแต่ไม่ประสบผลสำเร็จตามคำเรียกร้อง พระวิหารหลังนี้ศิลปปูโภหพ

3. พระเจดีย์ เป็นเจดีย์ประกอบพระวิหาร ศิลปะสุโขทัย เมื่อสร้างสำนักงานสรรพกิจ เขต 6 ได้ใช้รดไกรฐานเจดีย์ฐานชั้นแรกออกไปด้วย ปัจจุบันคงเหลือเป็นเจดีย์ทรงสี่เหลี่ยมขนาดฐานกว้าง 8 x 8 เมตร สูง 5 เมตร (รูปที่ 48 - 49)
4. โบราณวัตถุ พับเครื่องถ้วยจาก การบุคคลโดยบังเอิญจากการก่อสร้างสำนักงานสรรพกิจ เขต 6 เป็นเศษถ้วยชา ภาชนะศิลปะสมัยสุโขทัย – สมัยอยุธยา

ผลการศึกษาวัดเสาธงทอง

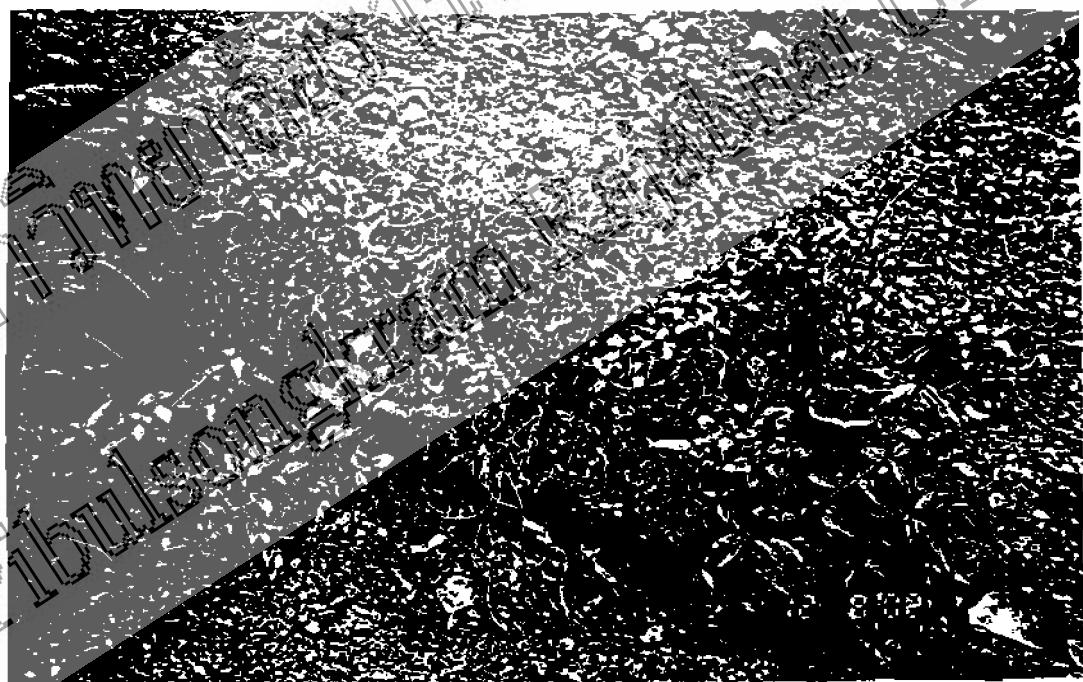
เนื่องจากเป็นวัดร้างจนหมดสภาพ หลักฐานจากข้อมูลทางสำนักงานอุบลฯ พระวิหาร พระเจดีย์ และหลักฐานประวัติศาสตร์จากการบุกเล้า พอสรุปผลการศึกษาวัดเสาธงทองหรือวัดหลังศาลได้ว่า เป็นวัดโบราณที่มีขนาดใหญ่มาก สร้างในสมัยสุโขทัย ประมาณ พุทธศตวรรษที่ 20 (พุทธศักราช 1901 – 2000) และคงมีการบูรณะปฏิสังขรณ์เรื่อยมาจนถึงสมัยอยุธยา จึงถูกสถาณที่ราชการและประชาชนบูรณะทำลายจนหมดสภาพ

แนวทางอนุรักษ์วัดเสาธงทอง

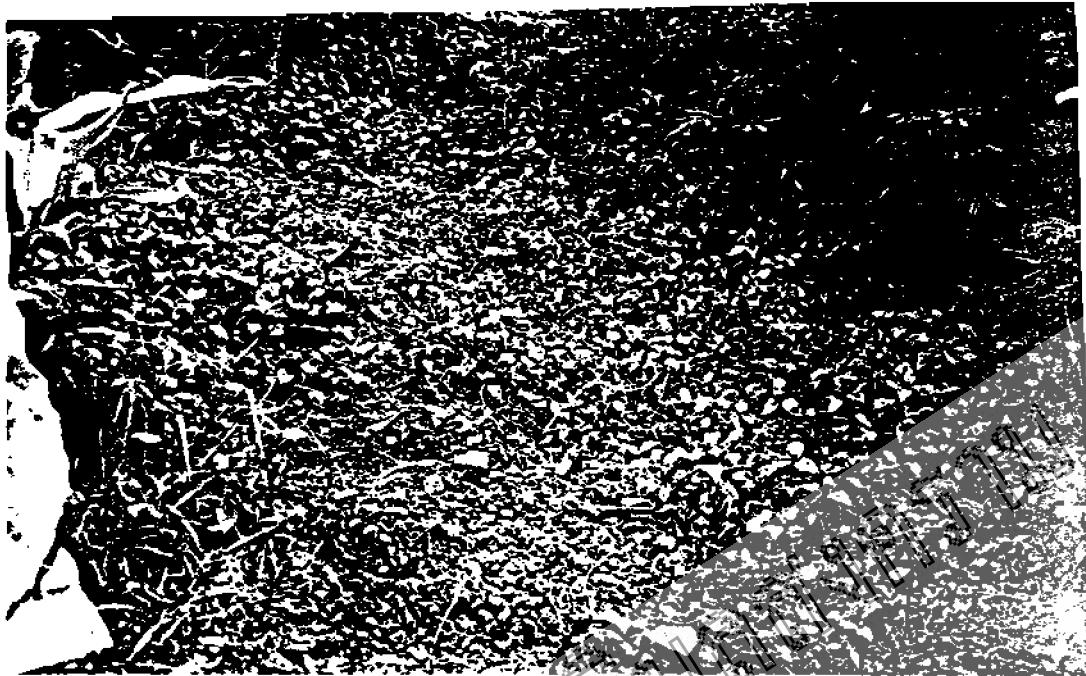
เนื่องจากวัดเสาธงทองหรือวัดหลังศาล เป็นวัดโบราณที่เหลือซากให้อ่อนชันรุ่นหลังได้ศึกษา เช่น จากอุบลฯ ประกอบพระเจดีย์และชาพระวิหาร ส่วนความเป็นมาของวัดเสาธงทองได้จากการสำรวจภาคสนาม และข้อมูลประวัติศาสตร์จากการบุกเล้า ซึ่งเป็นหลักฐานที่น่าเชื่อถือได้ว่าวัดเสาธงทองจริง และดังนี้ยังหลังศาลมั่งหวัดพิษณุโลก ซึ่งเป็นการดำเนินการอุดหนุนเพียงแค่ ควรเขียนป้ายประกาศไว้หน้าสำนักงานสรรพกิจ เขต 6 ให้ประชาชนได้ทราบถึงความสำคัญของวัด จะได้ไว้เตือนใจอนุชันรุ่นหลังให้อนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชาติไทยต่อไป

รูปที่ 46 สำนักงานสสรพาร์คฯ ๖ สร้างทับวิหารของวัดเตาengทอง

รูปที่ 47 เกษตจ. เกษติดแลงกระจัดกระจาอยอยู่ทัวไป

รูปที่ 48 ซากเจดีย์ที่เหลืออยู่ในบึงบัน (พุทธศักราช 2545)

รูปที่ 49 ซากเจดีย์ที่วัดเสนางทองถูกสำนักงานอาการสรรพารเบต 6 บดบังและสร้างอาคารอนชิดโน้มราډสถาน

7. วัดประคุชัย

ที่ตั้ง: วัดประคุชัยเป็นวัดร้าง ตั้งอยู่ในบริเวณอกร่องเมืองพิษณุโลก ในสมัยโบราณทางด้านทิศตะวันตก จากศาลากลางจังหวัดพิษณุโลก ผ่านที่ว่าการอำเภอเมืองพิษณุโลกเดี๋ยวขวาผ่านสำนักงานสรรพากรเขต 6 ถึงสี่แยกไฟแดงเดี๋ยวซ้ายผ่านด้านหลังวิทยาลัยอาชีวศึกษา เดี๋ยวขวาข้ามสะพานประคุชัย ข้ามถนนพระลือต่อไปเห็นเขตคุน้ำชั้นนอกของเมืองพิษณุโลกโบราณ ด้านขวามีอโศกเป็นที่ตั้งประคุชัย ออกจากประคุชัยเดินที่ตั้งวัดประคุชัย

• สัมภาษณ์ผู้สูงอายุ

1. นายโกลม อายุบ้านคลอง อายุ 73 ปี อดีตปลัดอำเภอ อช.บ้านเลขที่ 31 ตำบลบ้านคลอง อําเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภาษณ์ 5 สิงหาคม 2544
2. นายสรวง สีลาน้ำ อายุ 80 ปี อช.บ้านเลขที่ 80/2 ตำบลในเมือง อําเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภาษณ์ 25 กรกฎาคม 2544
3. นายแสวง อช.บ้านคลอง อายุ 69 ปี อช.บ้านเลขที่ 30/6 ตำบลในเมือง อําเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภาษณ์ 5 กรกฎาคม 2544
4. นายสรวง ขันทรordin อายุ 68 ปี อช.บ้านเลขที่ 80/179 ตำบลในเมือง อําเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภาษณ์ 5 สิงหาคม 2544
5. นางสิน เที่ยงเป็น อายุ 58 ปี อช.บ้านเลขที่ 30/132 ถนนพระลือ ซอย 1 ตำบลในเมือง อําเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภาษณ์ 10 กรกฎาคม 2542
6. นางสาวอรุณรัตน์ อายุ 62 ปี อช.บ้านเลขที่ 22/60 ตำบลในเมือง อําเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภาษณ์ 10 กรกฎาคม 2542
7. นางญฤทธิ์ อช.บ้านคลอง อายุ 65 ปี อช.บ้านเลขที่ 30/22 ตำบลในเมือง อําเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภาษณ์ 5 สิงหาคม 2544
8. นางเฉลียง สาขะบุศ อายุ 64 ปี อช.บ้านเลขที่ 30/42 ตำบลในเมือง อําเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภาษณ์ 5 สิงหาคม 2544
9. นายบุญธรรม จันเมือง อายุ 59 ปี อช.บ้านเลขที่ 30/6 ตำบลบ้านคลอง อําเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภาษณ์ 5 สิงหาคม 2544
10. นายวัชรินทร์ อช.บ้านคลอง อายุ 62 ปี อช.บ้านเลขที่ 30/33 ตำบลบ้านคลอง อําเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภาษณ์ 5 สิงหาคม 2544

**อาณบท ข้อมูลประวัติศาสตร์การบกเล่าของผู้สูงอายุวัดประดู่ชัย
มีอาณาเขต ดังนี้**

ทิศเหนือ	ติดต่อบ้านพักประชาชนและอพาร์เม้นท์เกศกาณต์ อัญชิโน เขตคุเมืองพิษณุโลกค้านทิศตะวันตก
ทิศใต้	ติดต่อกับ โรงงานโรซีบลูไนอนด์หรือโรงงาน เจียรนัยพลอย
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับคุเมืองชั้นนอกและประดู่ชัย
ทิศตะวันตก	ติดต่องบ้านนาดใหญ่และบ้านพักประชาชน

หลักฐานวัดประดู่ชัยจากประวัติศาสตร์จากการบกเล่า

จากข้อมูลประวัติศาสตร์จาก การบกเล่าของผู้สูงอายุ ส่วนใหญ่ท่านเกิดและ
อยู่ในบริเวณวัดประดู่ชัย เช่น นายโอลิ อัญชิโนคลอง อายุ 75 ปี เล่าว่าท่านเกิดใน
บริเวณวัด ตั้งแต่จำความได้พบว่าบ้านของท่านมีบ้านประชาชนตั้งอยู่ห่าง ๆ กัน
5 – 6 หลังเท่านั้น ในบริเวณนี้ได้พบฐานอุโบสถ ฐานเจดีย์ขนาดใหญ่และเจดีย์เล็ก ๆ
เป็นจำนวนมาก แล้วบริเวณสถานที่กล่าวได้ปรุงหักพังเหลือแค่ซากอิฐขาดเส่ากลม ๆ
กระชักกระชาบทอยู่ทั่วไป มีคันไม้ เช่น คันยาว คันชั้ย คันໄผ่ คันตะขบและคันไม้อื่น ๆ
ที่หักเป็นชิ้นๆ บันเนินคินมีเศษหินหุ่งรูปแตกหักอยู่ด้วย

จากการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุประมาณ 50 บุคคล ได้ให้ข้อมูลใกล้เคียงกัน มีนาย
สว่าง อัญชิโนคลอง อายุ 67 ปี เล่าว่า ที่คินทีปูลูกน้ำเป็นที่คินเช่า เป็นที่ราชพัสดุ
เช่าต่อ ๆ กันมาตั้งแต่รุ่นพ่อรุ่นแม่ โดยมีเจ้าหน้าที่ของราชพัสดุคุมาสำรวจและให้ทำ
สัญญา

ผู้สูงอายุเล่าว่า ประมาณเดือนเมษายน 2511 มีชาวบ้านเข้าไปสำรวจบนชาก
อุโบสถ เมื่อนำมีคันไม้และเตาวัลย์ปักกลุ่มอย่างหนาแน่นออกไป พบร่องรอยน้ำ
มีโครงขนาดใหญ่ ในพื้นที่น้ำมีแผ่นหินกรวยปีกปากโครงไว้ขนาดของหินกรวยกว้าง 180
เมตร ยาว 1.20 เมตร หนา 20 เซนติเมตร จึงได้ยกแผ่นหินออก พนกรุขขนาดปีกเสื่อเหลี่ยม
พื้นผ้ากว้าง 80 เซนติเมตร ยาว 120 เซนติเมตร สูง 50 เซนติเมตร ผนังหังสีของกร

อยู่ในสภาพที่ดี ภายในกรุพบพระพุทธรูปศิลปะเชิงแสลงชำรุดเหลือเพียงครึ่งองค์ มีขนาดหน้าตักกว้าง 9 นิ้ว พับเครื่องถัวห์ จากหลักฐานที่พบแสดงว่ากรุนี้ถูกประชาชนทำการบูรณะไว้ก่อนหน้านี้แล้ว ที่ใกล้ฐานเนินดินพระอุโบสถพบใบเสมาขนาดใหญ่ อยู่ในบริเวณใกล้เคียงด้วย

นอกจากนี้ผู้สูงอายุเล่าว่าเคยมีประชาชนบุคคลเนื้อดินเผาและพระพิมพ์เนื้อชิน ได้แก่ พระพุทธชินราชวัดประดู่ชัย พระนางวัดประดู่ชัย พระชุมระษัจ วัดประดู่ชัย พระศีริวัตตประดู่ชัยและพบพระพุทธรูปพระทับทิมทำด้วยศิลาแลง ของที่พบส่วนใหญ่ประชาชนได้ให้นักนิยมพระเช่าไปจันหมอดสื้น

ส่วนขาดโบราณสถานในอคีดเมืองประมาณ 70 ปีล่วงมาแห่งอุโบสถมีขนาด กว้างประมาณ 20 เมตร ยาว 25 เมตร สูง 2 เมตร มีสถาปัตยนาคนำมาใช้เหลือแต่โคนเสาประมาณ 5 ต้น ที่สูง 2 เมตร มี 1 เสา และเจดีย์ใหญ่เป็นเนินดินสูง 1 เมตรเศษ และมีเจดีย์เล็ก ๆ อยู่ประมาณ 5-6 องค์ ในเจดีย์พบกระดูกบรรพบุรุษไว้ด้วย

หลักฐานวัดประดู่ชัยจากการปฏิบัติงานภาคสนาม

ผู้วิจัยได้นำข้อกथາออกปฏิบัติงานภาคสนาม ปัจจุบันพบว่าวัดประดู่ชัย ถูกประชาชนบุกรุกทั้งหมดหมู่บ้านที่จันหมอดสักภาพจากการสำรวจภาคสนาม เหลือเนินดิน 1 แห่ง ตุ่มประมาณ 1 เมตร กว้างและยาวประมาณ 5×5 เมตร ในอคีดเป็นเนินดินของพระอุโบสถบนเนินดินและบริเวณโคจรรอบพบเศษอิฐและกระยะอยู่ทั่วไป ขนาดของอิฐแผ่นที่มีสภาพสมบูรณ์ที่สุดมีขนาดกว้าง 18 เซนติเมตร ยาว 30 เซนติเมตร หนา 4 เซนติเมตร (รูปที่ 50 – 53)

ผลการศึกษาวัดประดู่ชัย

- พบว่าร่องรอยอันเป็นที่ตั้งของประดู่ชัยซึ่งทางกรมศิลปากร โดยนาท ระเบียง สำรวจ อคีดหัวหน้างานโบราณคดีจังหวัดพิษณุโลก ได้ทำการบูรณะไว้ถูก ประชาชนถมดินจนหมุดสภาพประดู่ชัยเมืองทางด้านทิศตะวันตก

2. หากในราษฎร站พระอุโบสถ พระเจดีย์ประธาน เจดีย์นาคเล็ก ถูกประชาชนบุกรุกทำลาย ที่เหลือเป็นเนินดินขนาดเล็กมาก กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียน ชาติโภสตไว้ แต่ยังไม่มีการบุคแต่งทางโบราณคดี จึงไม่สามารถกำหนดอายุของวัด ประคุชัยได้

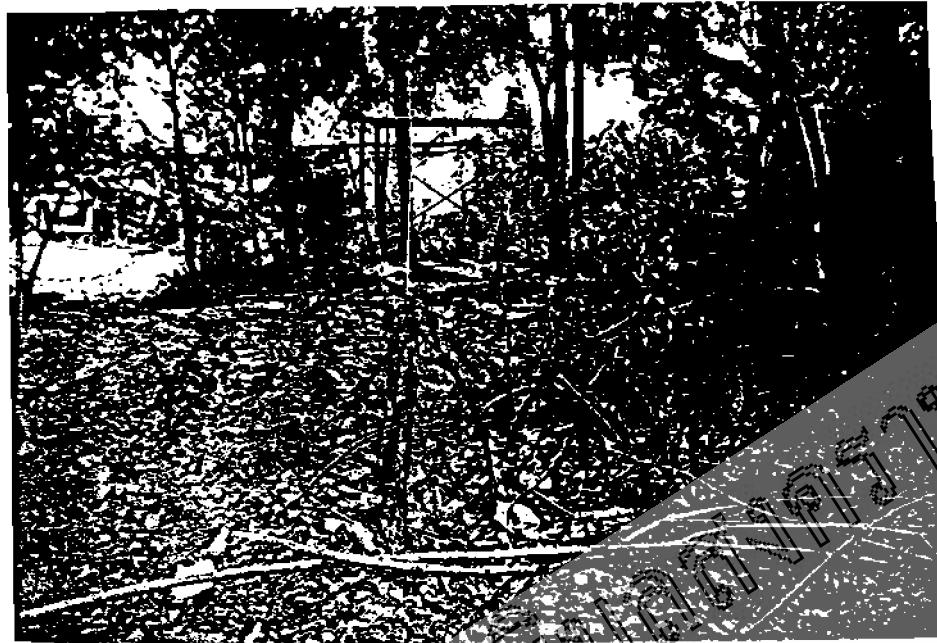
3. จากการศึกษาจากข้อมูลประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า พบว่า วัด ประคุชัยมีขนาดพื้นที่วัดกว้างประมาณ 15 ไร่ ปัจจุบันประชาชนได้มีกรรมสิทธิ์ที่ดิน ของวัดประคุชัยเกืนหนาแน่น ยังเหลือเป็นส่วนน้อยที่ราชพัสดุได้เข้าไปคุ้มครองรักษา กรรมสิทธิ์

4. ความสำคัญของวัดประคุชัย ผู้วิจัยมีความเห็นว่าวัดประคุชัยต้องยุ่นออก ประคุณเมืองค้านจะวันตกของเมืองพิษณุ โลกโบราณคงมีความสำคัญเกี่ยวข้องกับ พระมหาไชยหรือแม่ทัพหรือเจ้านายที่ทรงเมืองพิษณุโลกได้ใช้ประทุนนี้เป็นทางผ่าน ออกจากเมืองในเวลาไปปราบทัพหรือทำสงคราม เพื่อใช้จากการศึกษาสภาพแวดล้อม บริเวณค้านทิศตะวันตกจะมีการบุคคลสองหมู่บ้าน ที่สามารถล่าเสียงกองทัพของกังเมือง พิษณุโลกได้โดยสะดวก ซึ่งเป็นเดินทางสามารถติดต่อกันระหว่างแลกเปลี่ยนไปยังเมืองน้ำน่าน ทางค้านอันเงื่อนหนามากและอ่อนน้ำน่านสาย เก่าทางค้านอันเงื่อนหนามากและอ่อนน้ำน่านสาย

แนวทางอนุรักษ์วัดประคุชัย

ผู้วิจัยมีความเห็นว่าเรื่องแรกที่กรมศิลปากรควรร่วมดำเนินการรื้อฟื้นทำการ บุคแต่งโบราณสถานที่เกี่ยวข้องกับวัดประคุชัยโดยด้วย กือ

1. บุคแต่งประคุชัยหรือประคุณเมืองค้านทิศตะวันตกของเมืองพิษณุโลก
2. บุคแต่งโบราณสถานอุโบสถของวัดที่ยังเหลือสภาพ เพื่อศึกษาอายุของ วัดประคุชัย
3. เสนอให้เขียนป้ายบอกความสำคัญของวัดประคุชัยไปติดตั้งบริเวณ โบราณสถานที่ยังเหลืออยู่

รูปที่ 50 สภาพเนินดินของวัดปะอุขัยที่เหลืออยู่ ด้านนี้มีฐานว่าเป็นชากระยะในสัก

รูปที่ 51 บนชากระยะอุบลราชธานี

รูปที่ 52 พบรั้นล่วงແກหกของพระพุทธรูป บนขากร้อใบสอด

รูปที่ 53 อิฐที่วัดประดุจซัยที่มีสภาพสมบูรณ์ที่สุด กว้าง-ยาว 18 x 30 เซ้นติเมตร
หนา 4 เซ้นติเมตร

8. วัดสาระหัวข้าง

ที่ตั้ง วัดสาระหัวข้างตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้ของเขตกำแพงเมืองพิมัญโลกโบราณ หรือปัจจุบัน คือ ที่ดังสามาคัญศิษย์เก่าวิทยาลัยครุพิบูลลงกรณ์พิมัญโลก ห้องประชุม สิริราชภัฏ ศูนย์คอมพิวเตอร์และบ้านพิบูล ซึ่งเป็นพื้นที่ของสถาบันราชภัฏพิบูลลงกรณ์ เดิมทางกรมนาคนาคนาจากคลาคลางจังหวัดพิมัญโลก ผ่านสะพานเรศวร ผ่านหน้าศาล จังหวัดพิมัญโลก ผ่านหน้าวิทยาลัยอาชีวศึกษาพิมัญโลก ถึงสถาบันราชภัฏพิบูลลงกรณ์ ปัจจุบัน คือที่ตั้งวัดสาระหัวข้าง

อาณาเขต วัดสาระหัวข้างมีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับวิทยาลัยอาชีวศึกษาพิมัญโลก

ทิศใต้ ติดต่อกับน้ำกันดินด้านทิศใต้ของเมืองพิมัญโลกโบราณ สถานที่อยู่เดิมถูกหักล้างสถาบันราชภัฏพิบูลลงกรณ์

ทิศตะวันออก ติดต่อกับแม่น้ำเจ้าพระยา

ทิศตะวันตก ติดต่อกับน้ำกันดินทางด้านทิศตะวันตกของเมืองพิมัญโลกโบราณ ปัจจุบัน คือ ถนนสายหักล้างด้านทิศตะวันตกของสถาบันราชภัฏพิบูลลงกรณ์

หลักฐานวัดสาระหัวข้างจากเอกสาร

ผู้จัดได้ทำตารางศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับวัดสาระหัวข้าง ๑ เล่ม คือ อาจารย์ หวาน พินธุพันธ์ ได้กล่าวถึง วัดสาระหัวข้างในเอกสาร เรื่อง เที่ยวชมโบราณวัดดุสิต ในเมืองพิมัญโลก ความว่า

วัดสาระหัวข้างซึ่งเป็นวัดที่ตั้งอยู่ในกำแพงเมืองเก่าด้านใต้และกำแพงดินทางด้านทิศตะวันตก ปัจจุบันอยู่ในบริเวณวิทยาลัยครุพิบูลลงกรณ์ ในแผนที่โบราณเรียกบริเวณนี้ว่า วัดสาระหัวข้าง เดิมชื่ออะไรไม่ทราบ ปัจจุบันนี้ไม่มีชา ก่อสร้างเหลืออยู่เลย นอกจากนี้มีต้นโพธิ์

ขนาดใหญ่ อよ 1 ต้น เชื่อว่าบริเวณวิทยาลัยครุพิบูลลงกรณ์นี้เป็น
ตะแลงแกงมาก่อน เมื่อมีผู้พบพระเครื่องบริเวณนี้ จึงเรียกพระกรุนี้ว่า
“กรุหัวตะแลงแกง” สำหรับพระเครื่องที่พบกันกล่าวว่ามีอายุตั้ง 2 แบบ
เช่น พระสามพีนองเนื้อชินเงินสนิมคำ หุทธลักษณะเป็นภาพพระพุทธรูป³
3 องค์ องค์กลางเป็นภาพพระพุทธรูป 5 แบบด้วยกันจึงกล่าวได้ว่า
บริเวณวัดสระหูช้าง ซึ่งเหลือแต่ซื่อนี้ก็คงเป็นวัดใหญ่มาก่อน
ในสมัยโบราณ⁴

หลักฐานวัดสระหูช้างจากประวัติศาสตร์จากการออกเด่า

พื้นที่บางส่วนของสถาบันราชภัฏพิบูลลงกรณ์ฝั่งวังจันทน์ปัจจุบัน มี
บริเวณที่ตั้งของสมาคมศิษย์เก่าพิบูลลงกรณ์พิมพ์โดย ห้องประชุมติริยะกาน
ศูนย์คอมพิวเตอร์และบ้านพิบูลวิราษัณค์กล่าวเมื่อพุทธศักราช 2500 ได้มีการปรับพื้นที่
เพื่อสร้างโรงฝึกงาน บ้านพักอาจารย์ใหญ่ เรือนรับรองและบ้านพักครู การปรับพื้นที่
บริเวณดังกล่าวทำให้ทราบว่า เนินดินที่ปรับเปลี่ยนไปตามสถานที่ของวัด โบราณ
“วัดสระหูช้าง” พนenedินที่มีเศษอิฐ เศษกระเบื้อง โถถ่าน ชิ้นส่วนประดิษฐกรรมที่
ใช้ตกแต่งโบราณสถานเครื่องถ้วยพับเป็นจานวนมาก และในบริเวณศูนย์คอมพิวเตอร์
ในอศิษย์ต้นโพธิ์ขนาดใหญ่ อよ 1 ต้นด้วย ผู้ให้ข้อมูลเล่าว่า “วัดนี้เป็นวัดในเขต
ตะแลงแกรง นักไทยสุ่ไม่มีความผิดกฎหมายมีไทยถึงกูกประหาร พระกิกขุในวัดนี้จะ
เทศนาไปรคก่อนถูกประหาร และเมื่อกูกประหารแล้วก็จะนำศพมาแพที่วัดนี้”

หวาน พินทุพันธ์. เพชรธรรมโบราณวัดดุสิตในเมืองพิษณุโลก. (กรุงเทพฯ : เอเชียนสโตร์, 2518)
หน้า 60.

* สันภัยษ์ศุภษาฯ

1. อาจารย์ชิน พากยุจน์ไชคิ อายุ 67 ปี อดีตผู้อำนวยการวิทยาลัยครุพิบูลลงกรณ์ สันภัยษ์
พุทธศักราช 2531
2. ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิเตาพ บัณฑิต อายุ 62 ปี อดีตรองอธิการบดีวิทยาลัยครุพิบูลลงกรณ์
สันภัยษ์ 24 เมษายน 2544

ในพุทธศักราช 2530 – 2531 ผู้วิจัยและนักศึกษาที่เรียนวิชาประวัติศาสตร์ ห้องถิน วิชาโบราณคดี ได้ออกไปฝึกงานภาคสนามเก็บข้อมูลจากประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า*** เรื่อง ชุมชนโบราณริมฝั่งแม่น้ำน่าน (เรือนแพ) ผู้สูงอายุชาวเรือนแพ เล่าว่า “ครอบครัวท่าน (ผู้เล่าอายุ 70 ปี ในพุทธศักราช 2530) ได้ย้ายมาสร้างแพทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่านเป็นแพแรก (ระยะนั้นผู้เล่าอายุ 5 – 6 ขวบ) คงบริเวณหน้าศาลจังหวัดพิษณุโลกปัจจุบัน (พุทธศักราช 2530) ยังไม่มีการสร้างสะพานสมเด็จพระนเรศวรไปปนาต้องพายเรือ ท่านพนวย บริเวณพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำน่านตั้งแต่ศาลจังหวัดพิษณุโลกไปจนถึงบริเวณด้าน ใต้สุดของกำแพงเมืองพิษณุโลกโบราณจะเป็นป่าทึบ บริเวณคงล้มหัวดพิษณุโลกเป็น ที่ตั้งของวัดเสาระทองที่มีซากโบราณขนาดใหญ่มาก ฐานในบริเวณที่ตั้งวิทยาลัยครุพินุลสังคրามพิษณุโลก เป็นตะแลงแกรงเป็นที่บรรทุกหินอ่อนที่ตั้งวิทยาลัยครุ ในสมัยโบราณ ขึ้นชื่อว่าศิรุคุมาก ไม่มีครอบครัวเดินทางมายังบริเวณนี้เด็ดขาด โดยเฉพาะผู้เล่าคุณวันก็ไม่กล้าเดินผ่านบริเวณหน้าวิทยาลัยครุพินุลสังคราม

ผลการศึกษาวัดสาระหุ้ง

วัดสาระหุ้งเป็นวัดโบราณที่คงอยู่ในพื้นที่ของสถาบันราชภัฏพินุลสังคราม บริเวณที่ตั้งสามารถศึกษาเกี่ยววิทยาลัยครุพินุลสังคราม ห้องประชุมศิริราชภัฏ ศูนย์คอมพิวเตอร์และห้องพินุล แต่ในปัจจุบันสภาพวัดสาระหุ้งได้ถูกทำลายลงและไม่เหลือร่องรอยให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษา จึงไม่สามารถดำเนินความอยุของวัดได้ แต่ตัวพิจารณาถึงความสำคัญ วัดสาระหุ้งจะต้องมีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับพระราชวัง จึงหนีแน่นอน

*** สันภายนผู้สูงอายุ ร่องน้ำทางท้องทุข เรืองนาด อายุ 70 ปี บ้านพักเรือนแพริมฝั่งแม่น้ำน่านคืนที่ศะวันดก ต.ไทรโยค เมือง จังหวัดพิษณุโลก สันภายนพุทธศักราช 2530

แนวทางอนุรักษ์วัดสาระบูชา

เนื่องจากวัดสาระบูชาถูกทำลายจนไม่เหลือร่องรอยให้ศึกษาหรืออนุรักษ์ การอนุรักษ์ที่สำคัญที่สุดคือประชาสัมพันธ์หรือเขียนบทความเล่าประวัติความเป็นมาให้คนรุ่นหลังรับทราบเท่านั้น

9. วัดพระร่วง

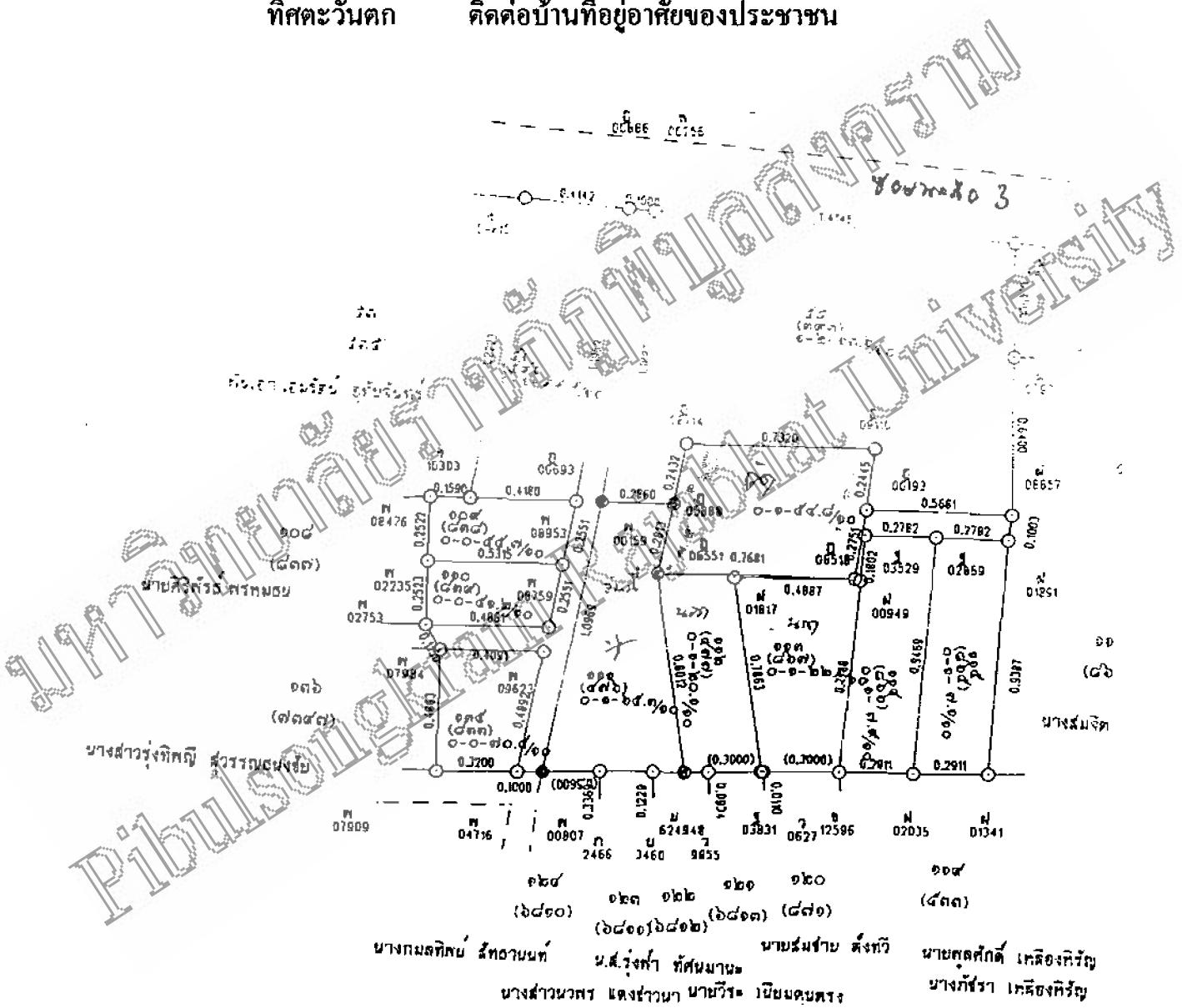
ที่ดัง วัดพระร่วงตั้งอยู่ในกุน้ำคันดินของเมืองพิษณุโลกในราย ทางด้านทิศตะวันตก เส้นทางคมนาคม คือ จากศาลากลางจังหวัดพิษณุโลก ผ่านที่ว่าการอำเภอพิษณุโลก เลี้ยวขวาผ่านสำนักงานสรรพากรเขต ๖ เมื่อถึงเส้นแยกไฟแดงเลี้ยวซ้าย ผ่านหลังสถาบันราชภัฏพิษณุลสสงค์ แล้วขวาผ่านสมาคมคริสตจักร เลี้ยวขวาไปตามถนนเทพารักษ์เดินคู่เมืองไปถึงชุมชนชีวะถึงวัดพระร่วง

รูปที่ 54 วัดพระร่วงตั้งอยู่ค้านซ้ายของถนนชัยพระดีอ ๓

อาณาเขต วัดพระร่วงเดิมมีเนื้อที่ประมาณ 15 ไร่ 2 งาน ต่ำนาฎกประชาชน
บุกรุกพื้นที่ของวัดจึงเหลือเนื้อที่ 1 งาน 54.8 ตารางวา ปัจจุบันมีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้
(แผนผังที่ 5 และสำเนาบันทึกข้อความในหน้าต่อไป)

ทิศเหนือ	ติดต่อกันนับพระลีอ 3
ทิศใต้	ติดต่อบ้านอาจารย์นภา เพชรช่วง
ทิศตะวันออก	ติดต่อกันนคุเมืองหรือถนนเทพรักษ์
ทิศตะวันตก	ติดต่อบ้านที่อยู่อาศัยของประชาชน

แผนผังที่ 5 เนื้อที่วัดพระร่วงปัจจุบันมีอาณาเขต 1 งาน 54.8 ตารางวา

(ล้ำหน้า)

บันทึกข้อความ

ส่วนราชการ สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่ ๕ สุโขทัย
ที่ วันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๔๔
เรื่อง การตรวจสอบเอกสารสิทธิ์ที่คืน จังหวัดพิษณุโลก

เรียน หัวหน้าฝ่ายวิชาการ

ตามที่ได้รับมอบหมายให้เดินทางไปตรวจสอบที่เอกสารสิทธิ์ที่คืน บริเวณ
ใกล้เคียงกับวัดพระร่วง (ร้าง) ตำบลในเมือง อําเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก นั้น กรรมการได้เดินทาง
ไปสำรวจพร้อมกับนาขตลาด แก้วพู นายช่างศิลปกรรม ๖ และนายวิเชียร รองศรี เจ้าหน้าที่
สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดพิษณุโลก นั้น พบว่า ที่คืนตามใบอนุญาตของเลขที่ 7230 (ปัจจุบัน
เลขที่คืน 111) นั้น ที่นี่บางส่วนรกร้างอยู่ในเขตโบราณสถานวัดพระร่วง (ร้าง) และที่คืน
ตามใบอนุญาตเลขที่ 15811 (เดิมที่คืน 113) นั้นเขตที่คืนด้านทิศเหนือติดกับฐานวิหารวัดพระร่วง
ด้านทิศใต้และทางการสร้างถ่องขึ้งพบว่าที่คืนหมายเลขที่ 55 ซึ่งอยู่ด้านทิศเหนือของโบราณสถาน
วัดพระร่วง (ร้าง) นั้น ได้รุกล้ำเข้าไปในเขตโบราณสถานและที่คืนเลขที่ 112 และ 114 นั้นขอบเขต
ที่คืนนี้ติดกับฐานวิหารวัดพระร่วง (ร้าง) เช่นเดียวกับที่คืนเลขที่ 113

จึงเรียนมาเพื่อทราบและพิจารณาดำเนินการต่อไป

(นายจตุพร เกี้ยมทินกุต)

นักโบราณคดี ๔

หลักฐานวัดพระร่วงจากประวัติศาสตร์การบกเล่า

ผู้สูงอายุ เล่าว่า ในอดีตวัดพระร่วงอยู่ติดกำแพงเมืองพิษณุโลกโบราณ มีเนื้อที่ประมาณ 15 ไร่ 2 งาน มีดินในขนาดใหญ่อยู่บ้านแต่ไม่หนาแน่นจากการสำรวจ ที่พื้นดินจะเป็นเศษหินและมีพื้นที่เป็นที่รากถump หนาแน่น และมีพื้นที่เป็นที่รากถump หนาแน่นน้ำจะท่วมชั้นหลักฐานโบราณวัดถูกสถานที่พับในวัดพระร่วง มี

* สันภัยผู้สูงอายุ

1. นางทองคำ สามีคร อายุ 88 ปี อายุบ้านเลขที่ 30/10 ซอยพระลือ 3 ตำบลในเมือง อ่าเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สันภัย 8 มีนาคม 2544
2. นางเรสิง พุศรี อายุ 77 ปี อายุบ้านเลขที่ 30/36 ซอยพระลือ 3 ตำบลในเมือง อ่าเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สันภัย 8 มีนาคม 2544
3. นายลอง พุศรี อายุ 80 ปี อายุบ้านเลขที่ 30/36 ซอยพระลือ 3 ตำบลในเมือง อ่าเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สันภัย 8 มีนาคม 2544
4. นางกิมไส้ ศุภนิยม อายุ 72 ปี อายุบ้านเลขที่ 30/35 ซอยพระลือ 3 ตำบลในเมือง อ่าเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สันภัย 8 มีนาคม 2544
5. นายศรีวารย์ โพธิ์ อายุ 72 ปี อายุบ้านเลขที่ 289 ตำบลในเมือง อ่าเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สันภัย 10 มีนาคม 2544
6. นางแล็ก โนยนกนตร อายุ 72 ปี อายุบ้านเลขที่ 2/1 ตำบลในเมือง อ่าเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สันภัย 10 มีนาคม 2544
7. นายน้อย นกเทศ อายุ 70 ปี อายุบ้านเลขที่ 124 ตำบลในเมือง อ่าเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สันภัย 10 มีนาคม 2544
8. นางนภา เพชรชัย อายุ 45 ปี อายุบ้านเลขที่ 30/143 ตำบลในเมือง อ่าเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สันภัย 10 มีนาคม 2544
9. นายชุตพร เทียนทันกฤต นักโบราณ 4 เจ้าหน้าที่สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 5 จังหวัดกรุงเทพฯ สันภัย 12 มีนาคม 2544
10. นายเฉลิม สามิค อายุ 65 ปี อายุบ้านเลขที่ 30/4 ซอยพระลือ 3 ตำบลในเมือง อ่าเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สันภัย 8 มีนาคม 2544
11. นางอาทสรา บุญสิงห์ อายุ 37 ปี อายุบ้านเลขที่ 30/35 ซอยพระลือ 3 ตำบลในเมือง อ่าเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก 8 มีนาคม 2544
12. ร้อยตรีเรือง ศุภนิยม อายุ 69 ปี อายุบ้านเลขที่ 30/35 ซอยพระลือ 3 ตำบลในเมือง อ่าเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สันภัย 8 มีนาคม 2544

1. มีอุโบสถขนาดกว้าง 12 เมตร ยาว 32 เมตร ภายในอุโบสถมีพระพุทธรูปปางสมาน มีพระพุทธรูปปางห้ามญาติสูงประมาณ 2 เมตร ตั้งอยู่บนฐานแท่นหิน
2. ด้านหลังอุโบสถมีเจดีย์ขนาดใหญ่มาก เป็นเจดีย์ทรงระฆังเจดีย์นี้เดิมมีความสูงประมาณ 20 เมตร สูงขนาดเดียวกับเจดีย์ที่วัดราชบูรณะ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก
3. มีเจดีย์ประชาน และเจดีย์บริวาร 4 องค์ และบังมีเจดีย์ขนาดเล็กอีก 2 – 3 องค์

วัดพระร่วงคงสร้างขึ้นในสมัยสุโขทัย ประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 (พุทธศักราช 1801-1900) และมีการบูรณะปฏิสังขรณ์ในสมัยอยุธยา ประมาณพุทธศตวรรษที่ 20 – 23 (พุทธศักราช 2001 – 2300)

หลักฐานวัดพระร่วงจากการปฏิบัติงานภาคสนาม

จากการปฏิบัติงานภาคสนาม ณ ที่ตั้งวัดพระร่วงพบหลักฐาน ดังนี้

1. ได้มอบให้นักศึกษาทำการวัดขนาดพื้นที่วัดพระร่วงเป็นจุดบัน (รูปที่ 55 – 57)
พบว่ามีพื้นที่ 1 ไร่เศษ
2. หน้า阔เนินคินมีขนาดสูง 1.5 เมตร และมีศาลาเทียงคาดตั้งอยู่ข้างๆ (รูปที่ 58)
3. พนชากระฐานอุโบสถ ขนาดกว้างประมาณ 12 เมตร ยาว 32 เมตร พนชากระฐานอุโบสถพบเศษอิฐมวลรวมมากหักหานาแน่น (รูปที่ 59)
4. ใบราฟวัสดุที่บุคลาดโดยบังเอิญ เป็นเครื่องถ้วยศิลปสุโขทัย – อยุธยา (รูปที่ 60)
5. พนชากระก่ออ่อนน้ำของวัดพระร่วง บริเวณรอบ ๆ บ่อ เป็นที่รากลุ่มน้ำแข็ง คลอกปี (รูปที่ 61)
6. พนเศษอิฐ โบราณขนาดใหญ่ และพนพระเครื่องพระพุทธชินราช ในเสมา (พระเทพรัตนกิจ) ได้ทำการศึกษาอยุ โดยการบันทึก 14 มีอาช ประมาณ 800 ปี บุคลาดที่วัดพระร่วง (รูปที่ 62-63)

ผลการศึกษาวัดพระร่วง

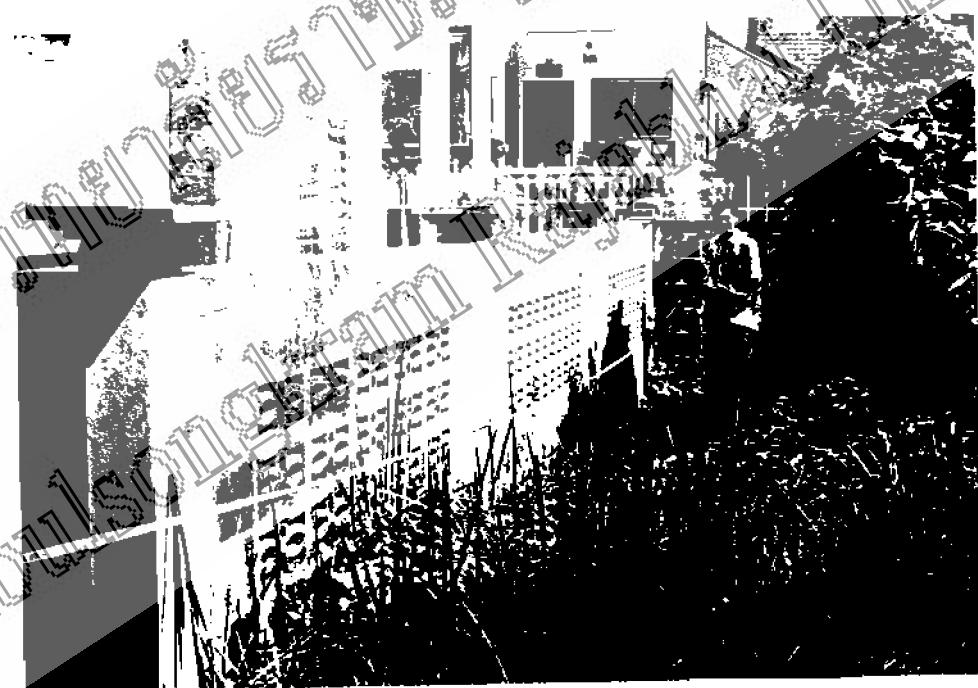
วัดพระร่วงเป็นวัดร้าง ในอดีตเป็นวัดขนาดใหญ่บนเนื้อที่ประมาณ 15 ไร่ 2 งาน สร้างในสมัยสุโขทัยและมีการบูรณะปฏิสังขรณ์เรื่อยมาจนถึงสมัยอยุธยา มีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 19-23 (พุทธศักราช 1801 – 2300) หลังจากนั้นถูกประชาชนบุกรุกเข้าขึ้นและครองพื้นที่ของวัดและทำการทำลายชากระยะส่วนหนึ่งสถาปัตยกรรมที่เหลืออยู่ที่เป็นวัดร้าง มีเนื้อที่ประมาณ 1 ไร่ 54.8 ตารางวา ในพื้นที่มีซากโบราณคดีของอุโบสถและเจดีย์ปราการอยู่ มีเศษอิฐหินและกระเบื้องกระถางที่ลักษณะคล้ายกันในและเหลือพื้นที่ของวัดประมาณ 1 งาน เศษเท่านั้น

แนวทางอนุรักษ์วัดพระร่วง

กรณศึกษาการสำรวจที่ดินป่าธรรมชาติทำการขุดแต่งชาวบ้านและเจียนป้ายแสดงความสำคัญไว้ด้วย เพื่อประชาสัมพันธ์และศึกษาแหล่งฐานที่ทางโบราณคดี

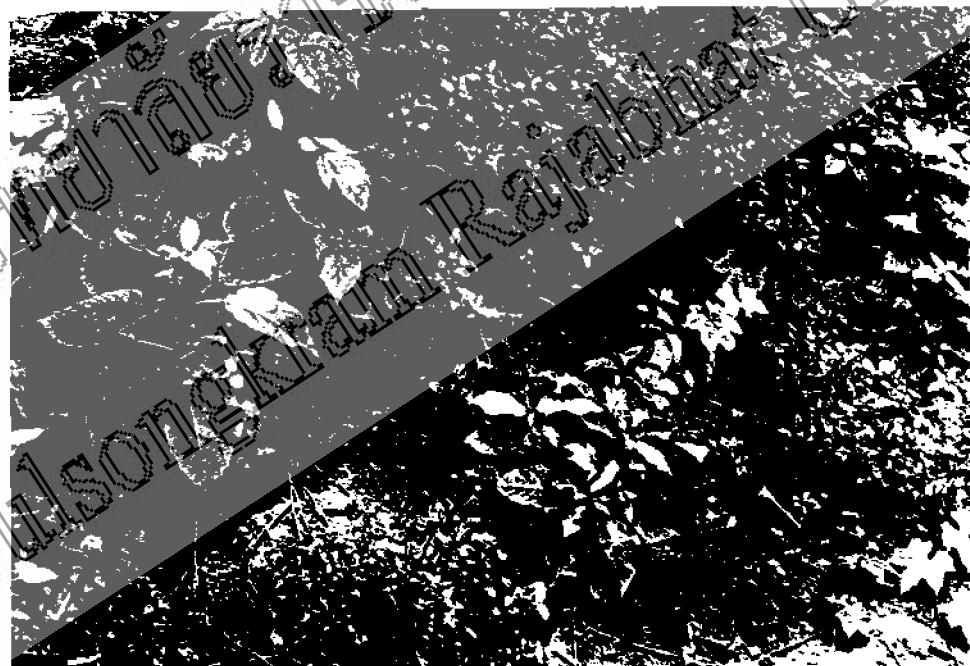
รูปที่ 55 ลักษณะสภาพแวดล้อมของวัดพระร่วงในปัจจุบัน

รูปที่ 56 – 57 นักศึกษาทำการวัดพื้นที่วัสดุหินร่องในปัจจุบันพบว่าเหลือ 1 งานเตย

รูปที่ 58 พนชาตเนินดินของวัตพะร่วงมีขนาดสูง 1.5 เมตร

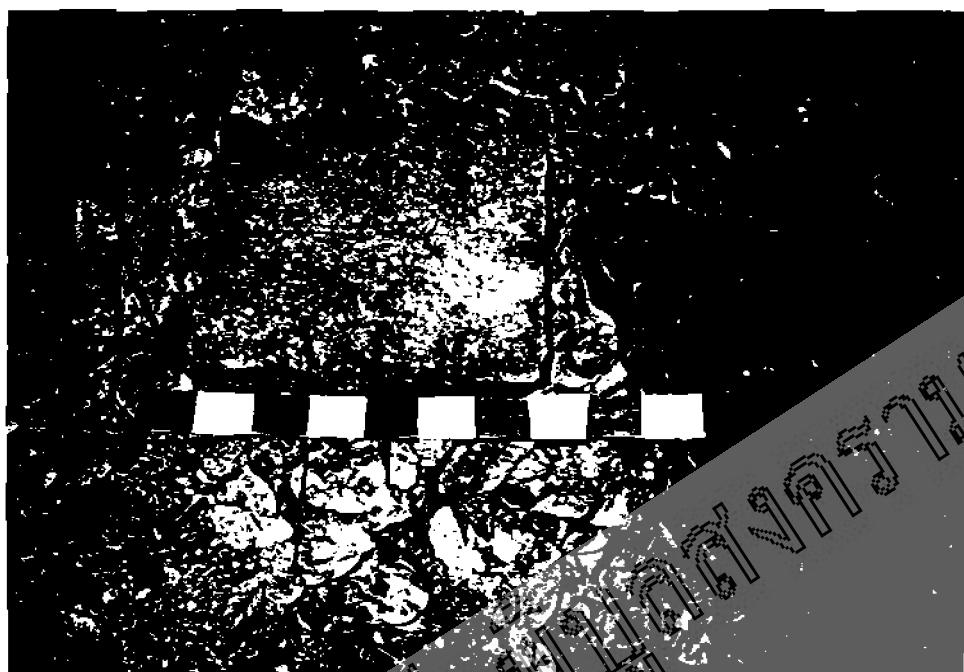
รูปที่ 59 บนชาตอุปโภคภารกิจพนพนเคยวิธนานแน่น

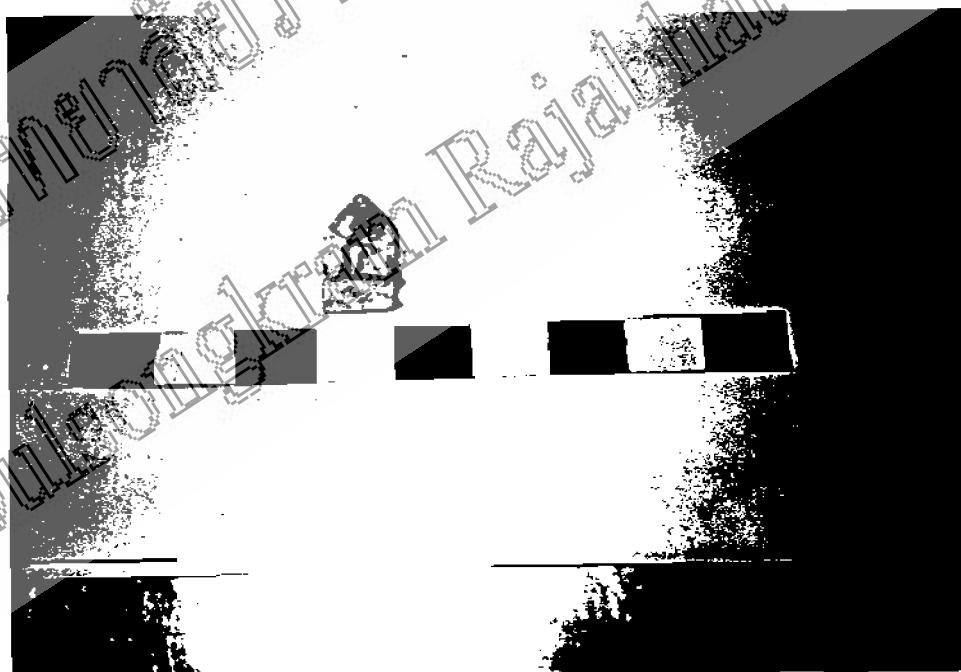
รูปที่ 60 พนโน่ราลวัตถุของวัดพระร่วงศิลปปัฐไหยและอัญเชิญ

รูปที่ 61 พนชา กนกน้ำของวัดพระร่วง

รูปที่ 62 เกษตุในรายชุมชนใหญ่ที่วัดพระร่วง

รูปที่ 63 พระพุทธชินราชในสามบุคพนโดยบังเอิญที่วัดพระร่วง

10. วัดสิงห์หรือวัดป่าช่อน

ที่ตั้ง วัดสิงห์หรือวัดป่าช่อน ตั้งอยู่บนอุกกำแพงเมืองพิษณุโลกในรัฐ ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ เส้นทางคมนาคมจากศาลาถางจังหวัดพิษณุโลก ผ่านที่ว่าการอำเภอเมืองพิษณุโลก เลี้ยวขวาตามเส้นทางพิษณุโลก - สุขาทัย เมื่อถึงสี่แยกไฟแดงเลี้ยวซ้ายผ่านถนนด้านหลังสถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม เลี้ยวขวาผ่านสมาคมคริสตจักร ถึงทางแยกเลี้ยวซ้ายเข้าไปเกือบถึงทางแยกด้านขวามือ คือ ที่คั่งวัดสิงห์หรือวัดช่อน รวมระยะทางประมาณ 3 กิโลเมตร

อาณาเขต วัดสิงห์หรือวัดช่อนมีอาณาเขต ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อบ้านที่อยู่อาศัยของประชาชน

ทิศใต้ ติดต่อบ้านที่อยู่อาศัยของประชาชนและสมาคมคริสตจักร

ทิศตะวันออก ติดต่่อโรงเรียนอนุบาลป้อมเพชรหรือคุณ้ำกันดิน
เมืองพิษณุโลกในรัฐ

ทิศตะวันตก ติดต่อบ้านที่อยู่อาศัยของประชาชน

ผู้ตายนายสุรุ่งยา

1. นายแสวง พงษ์ชัยแม้ว อายุ 80 ปี อยู่บ้านเลขที่ 333/4 ตำบลในเมือง จังหวัดพิษณุโลก
สัมภាយณ์ 5 กุมภาพันธ์ 2544
2. นายชัย ชื่นจิ อายุ 77 ปี อยู่บ้านเลขที่ 81/3 ตำบลในเมือง อ่ามหาเมือง จังหวัดพิษณุโลก
สัมภាយณ์ 5 กุมภาพันธ์ 2544
3. นายอ่อน นัชกุษา อายุ 81 ปี อยู่บ้านเลขที่ 30/7 หมู่ 5 ตำบลในเมือง อ่ามหาเมือง จังหวัด
พิษณุโลกฯ สัมภាយณ์ 5 กุมภาพันธ์ 2544
4. นางสาวสร่าง อุญี่นิม อายุ 83 ปี อยู่บ้านเลขที่ 81/5 ตำบลในเมือง อ่าเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก
สัมภាយณ์ 15 มีนาคม 2544
5. นายชด นาแก้ว อายุ 91 ปี อยู่บ้านเลขที่ 81/2 ตำบลในเมือง อ่าเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก
สัมภាយณ์ 18 มีนาคม 2544
6. นางมาลี อยุ่นิม อายุ 78 ปี อยู่บ้านเลขที่ 81/4 ตำบลในเมือง อ่าเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก
สัมภាយณ์ 18 มีนาคม 2544

หลักฐานวัดสิ่งห้ากประวัติศาสตร์การบอกเล่า*

บริเวณที่ตั้งวัดสิ่งห้ากในอดีตเรียกว่าบ้านป่ายาง เมื่อประมาณ 90 ปีผ่านมาแล้ว มีประชาชนอาศัยอยู่ประมาณ 20 ครัวเรือน ปัจจุบันพื้นที่วัดสิ่งห้ากอยู่ในเขตบ้านคลอง หมู่ 5 มีการพัฒนาเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่มีสาธารณูปโภคอย่างดี ในหมู่บ้านมีวัดโบราณ อายุ 1 แห่ง เรียกว่าวัดสิ่งห้ากหรือวัดป่ายาง เพราะในพื้นที่วัดมีต้นมะม่วงหิมพันธุ์หนาแน่นกว่า บริเวณอื่น ๆ บริเวณวัดมีเนื้อที่ประมาณ 10 ไร่เศษ มีโบราณสถาน กือ พระอุโบสถ ขนาดใหญ่ มีวิหารและมีเจดีย์ทรงระฆังมีเจดีย์ประธานทรงกระถางคล้ายเชิงคีฟ์วัดคอรัณลภุ มีเจดีย์ริบาร์ 4 องค์ และมีเจดีย์ขนาดเล็กอีกประมาณ 2-3 องค์ ผู้สูงอายุเล่าว่าเมื่อประมาณ 80 ปี ท่านจำความได้ พบอุโบสถไว้ก็หักพัง ถูกประชาชนบุคหำทำให้

* ส้มภาษณ์ผู้สูงอายุ

1. นายเต่า ตันให้ อายุ 81 ปี อยู่บ้านเลขที่ 80/107 ตำบลในเมือง อําเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ส้มภาษณ์ 8 มีนาคม 2544
2. นางเนิน พินธารัตน์ อายุ 90 ปี อยู่บ้านเลขที่ 77/7 ตำบลในเมือง อําเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ส้มภาษณ์ 8 มีนาคม 2544
3. นายมาดับ อายุ 78 ปี อยู่บ้านเลขที่ 81/4 ตำบลในเมือง อําเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ส้มภาษณ์ 9 มีนาคม 2544
4. นางสาขทอง บุญมากแก้ว อายุ 67 ปี อยู่บ้านเลขที่ 81/2 ตำบลในเมือง อําเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ส้มภาษณ์ 9 มีนาคม 2544
5. พ.ท. วงศ์ นาแก้ว อายุ 66 ปี อยู่บ้านเลขที่ 81/1 ตำบลในเมือง อําเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ส้มภาษณ์ 9 มีนาคม 2544
6. นายเพียง มังกรยา อายุ 80 ปี อยู่บ้านเลขที่ 80/7 หมู่ 5 ตำบลในเมือง อําเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ส้มภาษณ์ 10 มีนาคม 2544
7. นายสาร กุญแจรัตน์ อายุ 62 ปี 30/6 ตำบลในเมือง อําเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ส้มภาษณ์ 10 กุมภาพันธ์ 2544
8. นายสั่งวราลัย ใจแฉง อายุ 72 ปี 289 ตำบลในเมือง อําเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ส้มภาษณ์ 7 สิงหาคม

อุโบสถทrud พระประธานถูกตัดเศียรเหลือแต่ส่วนองค์พระเท่านั้นปัจจุบัน เหลือร่องรอยเป็นเนินดินซากโบราณสถานพื้นที่ประมาณ 1 ไร่ ต่อมารูโบสถและเจดีย์ปรักหักพังได้ถูกประชาชนบนอิฐไปทำถนนหรือทำทางเข้าบ้านและมีการสร้างบ้านบนซากอุโบสถ ซากโบราณสถานจึงถูกทำลายโดยใช้รดหุดเข้ามาปรับสภาพเนินดิน

หลักฐานวัดสิงห์จากการปฏิบัติงานภาคสนาม

ปัจจุบันเหลือร่องรอยซากเนินดินของอุโบสถมีขนาดกว้าง 10 x 15 เมตร (รูปที่ 64) เหลือยอดเจดีย์มีความยาวทั้งหมด 120 เซนติเมตร เส้นผ่าศูนย์กลางส่วนล่างของเจดีย์ 14 นิ้ว (รูปที่ 65) ซากใบเสมาขนาดใหญ่ เหลืออิฐ (รูปที่ 66 – 67) ส่วนซากเนินดินที่เหลือปัจจุบันกลายเป็นโถงขนาดเล็กๆ สำหรับประชาชนได้บุกรุกพื้นที่วัดสร้างบ้าน ทำสวนกล้วย ศาลาพักผ่อน ปัจจุบันวัดสิงห์ได้ถูกทำลายจนหมดสภาพเหลือแต่ชื่อวัดเท่านั้น

ส่วนหลักฐานโบราณวัดถล่มส่วนใหญ่ ได้จากการขุดพบซากโบราณสถานโดยนักโบราณคดี เช่น พระเครื่อง ศิลปสถานที่แสดงถึงเชื้อชาติ เช่น พระพิมพ์ปางลีลา ศิลปสถานที่แสดงถึงเชื้อชาติ เช่น พระอุฐารักษ์ พระหุทธชินราชในล้านนา พระพุทธชินราชในมะขาม ซึ่งมีทั้งเนื้อทองคำ เนื้อชิน และเนื้อคินเเฟ

ผลการศึกษาวัดสิงห์หรือวัดป่าจะอน

หลักฐานประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า แสดงว่า วัดสิงห์เป็นวัดโบราณสร้างขึ้นตั้งแต่สมัยสุโขทัย และมีการบูรณะปฏิสังขรณ์เรื่อยมาจนถึงในสมัยอยุธยา ปัจจุบันไม่พบหลักฐานทางโบราณคดีจึงไม่สามารถศึกษาอาชญากรรมของวัดสิงห์ได้

แนวทางอนุรักษ์วัดสิงห์หรือวัดป่าจะอม

ควรมีการถ่ายทอดประชาสัมพันธ์ให้บุคคลในท้องถิ่นรับทราบความเป็นมาของวัดสิงห์ โดยเนียนป้ายไปติดไว้ที่ซากเป็นเนินดินที่เหลืออยู่ เพื่อเป็นอนุสรณ์เดือนไหว้บุญชันรุ่นหลังให้รักและหวงแหนมรุดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นของตนต่อไป

รูปที่ 64 ซากเนินดินโบราณสถานของวัดสิงห์ที่เหลืออยู่ปัจจุบัน

รูปที่ 65 ซากส่วนยอดของเจดีย์ที่วัดสิงห์หรือวัดป่าจะอม

รูปที่ 66 ชุดโบราณหินทรายหัวเรือคพนที่วัดสิงห์

รูปที่ 67 อิฐโบราณส่วนประกอบของสถาปัตยกรรมสถานที่วัดสิงห์

สรุปท้ายบท

การศึกษาและผลวิเคราะห์วัดโบราณในเขตพื้นที่โดยรอบพระราชวังจันทน์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก จากการศึกษาพบว่า วัดโบราณส่วนใหญ่เป็นวัดร้างที่ถูกประชาชนบุกรุกพื้นที่วัดเข้าไปสร้างที่อยู่อาศัย หรือวัดโบราณบางแห่งถูกหน่วยงานของทางราชการสร้างทับอยู่ การศึกษาสามารถทำได้จากหลักฐาน 3 ประการ คือ

1. หลักฐานเอกสาร พระนิพนธ์ รายงานการศึกษา สำรวจ บุคคล และบุคคลต่างด้าวโบราณคดี และเอกสารที่เขียนจากผลงานการศึกษาค้นคว้าภาคสนามของผู้วิจัย

2. หลักฐานจากการปฏิบัติงานภาคสนาม โดยขออุดมการศึกษาสำรวจภาคสนาม ทำการศึกษาร่องรอยของสภาพวัดในปัจจุบัน

3. หลักฐานข้อมูลประวัติศาสตร์จากกระบวนการอนุรักษ์ ได้แก่ กลุ่มนบุคคลผู้สูงอายุ หรือนบุคคลได้รับทราบหรือบุคคลที่เคยเห็นการทําลายวัดและบุคคลที่บุกรุกพื้นที่วัดเข้าไปสร้าง ที่อยู่อาศัย ฯลฯ กลุ่มนบุคคลดังกล่าว ได้เป็นผู้รู้เรื่องราวด้วยเป็นมากของวัดโบราณจากประสบการณ์โดยตรง หรือจากบรรพบุรุษเล่าให้ฟัง

ส่วนผลการวิเคราะห์ข้อมูลของวัดโบราณ ผู้วิจัยได้นำผลการศึกษาจากหลักฐาน 3 ประการ ดังกล่าวแล้วข้างต้น มาวิเคราะห์มาจากหลักฐานที่พบ หรือวิเคราะห์อย่างจากผู้เชี่ยวชาญหรือผู้รู้ได้ศึกษาไว้ ผลวิเคราะห์พอสรุปได้ ดังนี้

วัดโบราณกลุ่มแรก ดังอยู่ในเขตกำแพงเมืองพิษณุโลกโบราณ รวม 7 วัด ได้แก่ วัดอุทayan ในปัจจุบัน วัดวานาราทอง วัดครรซุคต วัดโพธิ์ทอง วัดราชประดิษฐาน วัดเสางทองหรือวัดหลังศาล และวัดสาระหูช้าง

วัดโบราณกลุ่มที่ 2 ตั้งอยู่ภายนอกกำแพงเมืองพิษณุโลกโบราณและตั้งชิดกับกำแพงเมืองค้านทิศตะวันตก然是 3 วัด ได้แก่ วัดประดู่ชัย วัดพระร่วง และวัดสิงห์หรือวัดป่าชาอม

จากการศึกษาและผลวิเคราะห์วัดโบราณทั้งสองกลุ่ม พบว่า วัดโบราณทุกวัด มีความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกับพระราชวังจันทน์ เช่น วัดราชประดิษฐานเป็นวัดโบราณที่มีหากษัตริย์ในสมัยสุโขทัย คือ พระมหาธรรมราชาลีไท ให้เป็นวัดหลวงประจำราช

สำนัก และวัดวิหารทองเป็นวัดหลวงประจำราชสำนักในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เป็นต้น วัดโบนราณดังกล่าวແล้าสามารถอสูรปผลการวิเคราะห์อาชญากรรมที่วัดโบนราณในเขตพื้นที่โดยรอบพระราชวังจันทน์สร้างขึ้นในสมัยสุโขทัยประมานา พุทธศตวรรษที่ 19 (พุทธศักราช 1801 – 1900) และมีการบูรณะปฏิสังขรณ์ในพุทธศตวรรษที่ 20 – 23 (พุทธศักราช 2001 – 2300) หลังจากนั้นจึงขาดการบูรณะปฏิสังขรณ์ ปล่อยให้ประชาชนเข้าไปบุกรุกทำลาย และจากการศึกษาพบว่าวัดโบนราณที่ตั้งอยู่ในเขตกำแพงเมืองพิษณุโลก โบนราณ ยังเหลือร่องรอยของสถาปัตยกรรมสถานให้ศึกษามากกว่า วัดโบนราณที่อยู่ร่องนอกกำแพงเมืองพิษณุโลกโบนราณ

มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูล侈ศาสตร์
Pibulsongkram Rajabhat University

บทที่ 4

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

วิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อการอนุรักษ์ : กรณีศึกษาวัดโบราณในเขตพื้นที่โดยรอบพระราชวังจันทน์ อําเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ได้ทำการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร การศึกษาและวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดี ตามหลักฐานที่พบในพื้นที่ของวัดโบราณ ๆ ที่สำรวจพบจากการปฏิบัติงานภาคสนาม และศึกษาข้อมูลประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า (โดยการสอบถาม ลัมภานมัยและบันทึกข้อมูลจากผู้สูงอายุ) การศึกษาและผลการวิเคราะห์ข้อมูล สามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

พบวัดโบราณในเขตพื้นที่โดยรอบพระราชวังจันทน์ รวม 10 วัด ได้แก่ วัดโบราณที่ตั้งอยู่ในเขตกำแพงเมืองพิษณุโลกโบราณค้างคาวที่ศักดิ์วันตกของแม่น้ำน่าน รวม 7 วัด ได้แก่ วัดอุทayan ในญี่ วัดวิหารทอง วัดศรีสุคต วัดโพธิ์ทอง วัดราชประคิญฐาน วัดเสาร่องทองหัววงศ์หัววงศ์และวัดสาระบุช้าง นอกจากนี้ได้พบวัดโบราณที่ตั้งอยู่บริเวณรอบนอกกำแพงเมืองพิษณุโลกโบราณค้างคาวที่ศักดิ์วันตก รวม 3 วัด ได้แก่ วัดประคุณ วัดพระร่วง และวัดสิงห์หรือวัดป่าชะยม จากการศึกษาและผลวิเคราะห์วัดโบราณแต่ละวัดมีความแตกต่างกัน ดังนี้

1. วัดอุทayan ในญี่

วัดอุทayan ในญี่ เป็นวัดคร้างและถูกประชาชนบุกรุกทำลายจนหมดสภาพนานนานกว่า 100 ปี ความเป็นมาและหลักฐานทางโบราณคดีของวัดอุทayan ในญี่

หลักฐานทางโบราณคดี หมายถึง สิ่งที่มนุษย์ทำขึ้นหรือคัดแปลงทำขึ้น (Artifacts) ได้แก่ โบราณวัตถุ (หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ที่เป็นของโบราณหรือเป็นขี้นส่วนของโบราณสถาน ชาติส่วน ชาติมนุษย์) ในโบราณสถาน (หมายถึง สถานที่ที่มนิพัฒนาและหลักฐานทางโบราณคดีที่มีประวัติในการประวัติศาสตร์ ศิลปศาสตร์) ที่ทำด้วยฝีมือมนุษย์และเป็นสิ่งที่มนุษย์ดำเนินการศึกษาและรวมทั้งสิ่งที่มนุษย์ไม่ได้ทำขึ้น เช่น เงินเดิน

ได้มาจากการปฏิบัติงานภาคสนาม โดยการเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์จากการบอกเล่าของผู้สูงอายุที่เคยเห็นหรือรับทราบมาจากบรรพบุรุษและเล่าต่อ ๆ กันมาพอสรุปได้ดังนี้

วัดอุทayan ใหญ่สร้างขึ้นในบริเวณด้านทิศเหนือของอาณาเขตพระราชวังจันทน์ ซึ่งเป็นเขตอุทayan หลวงหรือปัจจุบัน คือ บริเวณด้านหน้าของค่ายสมเด็จพระนเรศวนาราช วัดอุทayan ใหญ่หันหน้าไปทางทิศตะวันออก สันนิษฐานว่า สร้างขึ้นโดยพระมหากษัตริย์สืบทอดที่มีการคงเมืองพิษณุโลกพระองค์ใดพระองค์หนึ่งผู้สูงอายุ เล่าว่า วัดอุทayan ใหญ่เดิมเป็นที่ประดิษฐานเสนาหลักเมืองแต่ได้ถูกน้ำเชาะ คลื่นพัง ทำให้ศาลาและเสนาหลักเมืองพังลงน้ำไปในแม่น้ำน่าน ปัจจุบันคงเหลือใบราษฎร์ไว้ให้ชาวไทย ได้ศึกษา 1 ชั้น คือ ศิลปาริกรรมของวัดอุทayan ใหญ่ มีลักษณะเป็นแห่งที่นักล้ำยในเสนาขนาดใหญ่ วัดโดยรอบได้ 1.80 เมตร ถึง 2.50 เมตร จากริมด้านหน้าด้วยตัวอักษรขอแต่ชารุคส่วนด้านข้างขวาเรียกว่าผู้สร้างด้วยตัวอักษรภาษาไทย ปัจจุบันถูกเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพะพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดพิษณุโลก

2. วัดวิหารทอง

วัดวิหารทอง ตั้งอยู่ในตำบลน้ำตกคลอง อ.ไทรโยค จังหวัดพิษณุโลก ตั้งอยู่ห่างจากศาลากลางจังหวัดพิษณุโลกไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ประมาณ 30 เมตร

สภาพวัดวิหารทองในอดีต ก่อนพุทธศักราช 2533 สภาพของวัดวิหารทองถูกดันไม้ขันคาดเล็กและขนาดใหญ่ ขึ้นปักคุณพื้นที่วัด ถูกประชาชนบุกรุกเข้าไปสร้างบ้านพักห้องแบนข้างครัวและแบบ典范 แล้วถูกสำนักงานที่ดินจังหวัดพิษณุโลกสร้างทับส่วนหนึ่งของพระอุโบสถทางด้านทิศใต้ สำนักงานองค์การบริหารส่วนจังหวัดพิษณุโลกสร้างรั้วทับส่วนหนึ่งของพระอุโบสถทางด้านทิศตะวันออกและปิดไม้เบคจังหวัดพิษณุโลกสร้างรั้วทับส่วนหนึ่งของพระวิหารของวัดวิหารทอง ส่วนพระเจดีย์ได้พังทลายกลially เป็นเนินดินขนาดใหญ่มีดินไม้ขันคาดเล็กและขนาดใหญ่ขึ้นปักคุณอยู่

**ผลการอนุรักษ์โบราณสถานที่วัดวิหารทอง ไค้มีการอนุรักษ์วัดวิหารทอง
โดยหน่วยศิลป์ป่ากรที่ 3 จังหวัดสุโขทัย ดังนี้**

1. ปีงบประมาณ 2533 หน่วยศิลป์ป่ากรที่ 3 จังหวัดสุโขทัยได้ทำการบุคลตรวจสอบพระเจดีย์และบุคลลุ่มทดสอบทางโบราณคดี พับหลักฐานทางโบราณคดี เช่น พระพุทธรูป เครื่องถ้วย เศษเหล็ก เศษอิฐ เศษกระเบื้อง ศิลาและขนาดเล็กและขนาดใหญ่ ศิลปะสุโขทัย - อุษาฯ พบร่องส่วนประติมากรรมศิลปะสมัยสุโขทัย - อุษาฯ และบริเวณที่ส่วนรอบ ๆ ฐานพระเจดีย์ พบว่า มีการปูพื้นด้วยกระเบื้องชนิดหนาทำด้วยดินเผาเคลือบสีขาว ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น สรุปได้ว่า ฐานเนินดินขนาดใหญ่ที่อยู่ระหว่างพับที่วัดวิหารทองเป็นพระเจดีย์ทรงปรางค์ และจากหลักฐานทางโบราณคดีที่บุคลพบด้านนิยฐานว่า พระเจดีย์องค์นี้คิมคงสร้างแบบศิลปะสุโขทัย ให้ได้การบูรณะปฏิสังขรณ์ตามความนิยมในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจึงทำให้พระเจดีย์ของวัดวิหารทอง เป็นพระเจดีย์ทรงปรางค์

2. ปีงบประมาณ 2536 หน่วยศิลป์ป่ากรที่ 3 จังหวัดสุโขทัยได้จ้างห้างหุ้นส่วนจำกัด บุราณรักษ์ และปีงบประมาณ 2537 ได้วางจ้าง ห้างหุ้นส่วนจำกัด เหมือนกันที่ ก่อสร้างทำการบุคลลุ่มทดสอบทางโบราณคดีที่พระเจดีย์วัดวิหารทอง ผลการปฏิบัติงานสรุปได้ว่า

พระเจดีย์วัดวิหารทองเริ่มก่อสร้างประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 – กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ตรงกับ รัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชถึงรัชสมัยพระมหาธรรมราชา ถ้าไทยและมาเปลี่ยนรูปแบบเป็นพระเจดีย์ทรงปรางค์ ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 20 และมีการอนุรักษ์บูรณะปฏิสังขรณ์ในสมัยอุษาฯ อีก 2 ครั้ง ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 21-22 (พุทธศักราช 2001 – 2200)

3. ปีงบประมาณ 2537 ปีงบประมาณ 2539 และปีงบประมาณ 2543 หน่วยศิลป์ป่ากรที่ 3 จังหวัดสุโขทัย ได้จ้างให้ห้างหุ้นส่วนจำกัดเหมือนกันที่ ก่อสร้างทำการบุคละพระวิหารที่วัดวิหารทองและพระอุโบสถวัดวิหารทองผลการปฏิบัติงานสรุปได้ว่า

3.1 พระวิหารวัดวิหารทอง ก่อด้วยอิฐถือปูน มีขนาดยาว 49.50 เมตร กว้าง 19.50 เมตร เป็นวิหารขนาด 9 ห้อง หันหน้าไปทางแม่น้ำน่าน ด้วยวิหารไม้ได้สร้าง

เรียงตามแบบแผนที่แน่นอน คงเป็นเพระพื้นที่จำกัดและพนหลักฐานว่าพระวิหาร
วัดวิหารทองมีการก่อสร้างซ้อนทับกันถึง 3 สมัย

3.2 พระอุโบสถวัดวิหารทอง ปีงบประมาณ 2537 ทำการบูรณะพระ
อุโบสถทางด้านทิศเหนือ เมื่อสำนักงานที่ดินจังหวัดพิษณุโลกข้ออกใบปีงบประมาณ
2539 และปีงบประมาณ 2543 ห้างหุ้นส่วนจำกัด เหนลักษณ์ก่อสร้าง ได้ทำการขุดค้น
บุดเด่งและเสริมความมั่นคงพระอุโบสถและพระวิหารวัดวิหารทอง ผลการอันธรรักษ์
พระอุโบสถ มีดังนี้

พระอุโบสถวัดวิหารทอง เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนมีเนาคาดกว้าง 18.80 เมตร
ยาว 40 เมตร เป็นพระอุโบสถขนาด 9 ห้อง เสาประชานยู่ทำเป็นเสากลมก่อด้วยศิลาแลง
ล้านปูน (ทำจากศิลาแลงรูปสามเหลี่ยม หลาบริบบ์มาประทอยกันเป็นเสากลม) และเสาผ่าน
ก่อด้วยอิฐล้านปูน มีเสากลมทั้งหมด 21 ต้น ส่วนหลังคาประกอบด้วยมุขหน้าและหลังทำ
เป็นหลังคาลดหลังคาชั้น มีบันไดค้านหน้า 1 แห่ง ค้านหลัง 2 แห่ง พื้นพระอุโบสถค้าน
หน้าปูด้วยหินชนวน ค้านหลังครึ่งหนึ่งปูด้วยอิฐจาก การขุดค้นทางโบราณคดี พบว่า
การวางรากฐานอาคารพระอุโบสถใช้เตาศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยมฝังลึกลงไปประมาณ 2.08
เมตร รองรับเพื่อป้องกันการทรุดตัวและเสริมความมั่นคง เนื่องจากตัวอาคารพระอุโบสถมี
การยกพื้นสูงและหลังคาที่มีเนาคาดใหญ่มาก

วัดวิหารทองเป็นวัดร้าง แต่ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์จากหน่วยศิลปากรที่
3 จังหวัดเชียงใหม่ ทำให้พบร่องรอยวัฒนธรรมหรือพบร่องรอยมรดกทางวัฒนธรรมที่มี
ขนาดใหญ่ สวยงาม ซึ่งแสดงถึงความเชื่อในญี่ปุ่นและความสำคัญของวัดวิหารทองในอดีต
สันนิษฐานว่า เดิมเป็นวัดที่สร้างขึ้นในสมัยสุโขทัย ต่อมาเมื่อการบูรณะปฏิสังขรณ์เป็น
วัดหลวงประจำราชวงศ์ที่มีชื่อว่า “วัดวิหารทอง” ได้รับการบูรณะโดยพระบรมไตรโลกนาถ

3. วัดครีสุคต

วัดครีสุคตเป็นวัดร้างตึ้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของวัดวิหารทองหรือทางฝั่งตะวันตกของถนนเทพารักษ์ อยู่ห่างจากศาลากลางจังหวัดพิษณุโลกไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือประมาณ 50 เมตร

สภาพของวัดครีสุคตในอดีต จากการศึกษาสำรวจภาคสนามในพุทธศักราช 2535 – 2538 พบร่องรอยสภาพโบราณสถานมีลักษณะดังนี้

1. พ奔เนินดินรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีขนาดกว้าง 8 เมตร ยาว 16 เมตร บนเนินคินดูคุณประชาชนบุกรุกทำลาย คือ ใช้สถานที่โบราณสถานปลูกผักสวนครัว ต้นกล้วย มะละกอ และมีวัวพืชชื่นปักคลุมจากการศึกษาวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีที่พบบนพื้นดิน ได้แก่ เศ้าโบราณนาดใหญ่ ชิ้นส่วนแตกหักของใบสถาฯ เศษอฐุ เศษศีลาและสันนิษฐานว่าเป็นชากระถาง

2. พ奔เนินดินแหล่งที่ 2 ในบริเวณวัดครีสุคต เนินดินมีลักษณะรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้าง 15 เมตร ยาว 29 เมตร บนเนินดินมีชากระถางโบราณหักพังทับลงกัน เป็นกองดินขนาดใหญ่ มีวัวพืชชื่นปักคลุม และประชาชนได้ใช้ชากระถางโบราณเป็นที่ทิ้งขยะทำให้สกปรกมาก สันนิษฐานว่าเป็นชาภิหาร

3. พ奔ชากระถางดินของโบราณสถานตั้งเรียงรายอยู่ไกล 5 แห่ง ตรงกลางสันนิษฐานว่าเป็นเจดีย์ประธาน ลักษณะกล้ามส่วนยอดเจดีย์ประธานที่วัดอรัญญิก มีลักษณะเป็นเนินดินขนาดใหญ่มา กวนส่วนยอดเจดีย์ประธานประชาชนได้สร้างที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัยและทำบ้านโคอิฐบล็อกด้านบนเป็นทางเดินขึ้นไปบนมัสการพระพุทธรูป สถาปัตยกรรมแบบที่ ๑ ไปของเจดีย์ประธานมีด้านไม้ขนาดเล็กและขนาดใหญ่ รวมทั้งวิชที่ชั้นปักคลุ่มรอบ ๆ เจดีย์ประธาน มีชากระถางชั้นที่ ๔ องค์ เป็นเนินดินขนาดเล็กมีวัวพืชและดันไม้ขนาดเล็กและขนาดใหญ่ชื่นปักคลุ่มชากระถางดินอยู่

4. เจดีย์ราย มีสภาพเป็นกองดินที่เกิดจากชากระถางโบราณหักพังทับลงกันอยู่ มีวัวพืชชื่นปักคลุ่มเจดีย์รายนี้ฐานรูปสี่เหลี่ยมขนาด 8×8 เมตร มีบ้านพักประชาชนสร้างคล้องส่วนหนึ่งของชากระถาง

**ผลการอนุรักษ์โบราณสถานที่วัดศรีสุคต ได้ทำการอนุรักษ์ชากโบราณสถาน
ภายในพื้นที่วัดศรีสุคต ดังนี้**

1. ปีงบประมาณ 2539 หน่วยศิลปากรที่ 3 จังหวัดสุโขทัย ได้ว่าจ้างห้างหุ้นส่วนจำกัด บุราษรักย์ มาดำเนินการขุดแต่งชากโบราณสถาน รวม 4 แห่งสรุปผลการขุดแต่ง โบราณสถานของวัดศรีสุคต ดังนี้

1. อุโบสถวัดศรีสุคต มีลักษณะสถาปัตยกรรมเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้าง 8 เมตร ยาว 16 เมตร มีใบเสมาทำจากหินชานวนขนาดใหญ่มากและมีการตกแต่งลวดลายคล้ายกับใบเสมาที่วัดพระพายหลวง จังหวัดสุโขทัยสร้างประมาณพุทธศตวรรษที่ 20 (พุทธศักราช 1901 – 2000) ศิลปะสมัยสุโขทัยและหน่วยหัวหลังก่อสร้างครั้งแรกได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์อุโบสถหลังนี้อีกจำนวน 1 กว่าปีตามยอดขาดหาย

2. วิหารวัดศรีสุคต มีลักษณะสถาปัตยกรรมเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้าง 15 เมตร ยาว 29 เมตร ตรงค้านหน้าอุโบสถวัดศรีสุคต ขนาด 1 x 1 เมตร จำนวน 4 แห่ง โบราณสถานวิหารสร้างขึ้นประมาณพุทธศตวรรษที่ 20 (พุทธศักราช 1901 – 2000) ในสมัยสุโขทัยภายหลังมีการบูรณะเพิ่มเติมในสมัยอยุธยา ได้เปลี่ยนหลังคาวิหารจากหินสังเคราะห์เดียวเป็นหลังคาซ้อนกัน 2 ชั้น

3. เจดีย์ประธาน จากหลักฐานการขุดแต่งทางโบราณคดีพบว่า เจดีย์ประธานเป็นเจดีย์ทรงระฆัง ศิลปะสมัยสุโขทัย สร้างอยู่บนฐานเขียงสี่เหลี่ยมซ้อนกัน 2 ชั้น สร้างประมาณพุทธศตวรรษที่ 20 (พุทธศักราช 1901 – 2000) ต่อมามีการบูรณะปฏิสังขรณ์ประมาณกลางถูกพุทธศตวรรษที่ 20 พนวันบริเวณส่วนฐานของเจดีย์ประธานมีการสร้างพระอัฐารักษ์เดินพนมมีร่องฐานวิหาร ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกันกับการสร้างเจดีย์ประธานที่วัดเขาพนมเพลิง อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย

เจดีย์บรรหาร สร้างเจดีย์ประธานมีลักษณะเป็นรูปแบบเจดีย์ทรงระฆังบนฐานเขียงรูปสี่เหลี่ยม 3 ชั้น เขียงชั้นที่ 1 สร้างยาวด้านละ 8 เมตร สันนิษฐานว่า สร้างในพุทธศตวรรษที่ 20 เช่นเดียวกับเจดีย์ประธานของวัดศรีสุคต

4. เจดีย์ราย มีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ไม่อาจกำหนดลงไว้เนื่องอนุรักษ์ฐานถูกส่วนยอดของเจดีย์รายได้หักหายไปหมด แต่จาก

การศึกษา การสร้างฐานของเจดีย์รายที่วัดครีสุคต พนว่า ส่วนฐานและร่องรอยต่อจากฐานที่เหลืออยู่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมเช่นเดียวกับเจดีย์รายที่วัดพนมเพลิง สำหรับศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย คือ รูปแบบเจดีย์ทรงระฆัง มีอายุประมาณพุทธศักราชที่ 20 (พุทธศักราช 1901 – 2000)

4. วัดโพธิ์ทอง

วัดโพธิ์ทองตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของวัดครีสุคต หรืออยู่หน้าบ้านอุบลฯ ห่างจากวัดพิมัญโลก อยู่ห่างจากศาลากลางจังหวัดพิมัญโลก ไปทางทิศตะวันตกประมาณ 100 เมตร

สภาพของวัดโพธิ์ทองในอดีต ข้อมูลประวัติการศึกษาจากการบอกเล่า ผู้วิจัย และคณะได้ทำการสำรวจทั่วไปในบริเวณวัดโพธิ์ทอง ตั้งแต่พุทธศักราช 2535 – 2538 ในบริเวณวัดโพธิ์ทองพบชากระเบื้องโบราณ ๑ ก้อน คือ

เจดีย์ประธานและเศษศิลาจารึก เจดีย์ประธานเป็นเจดีย์ขนาดใหญ่ ได้ปรักหักพังกองเป็นเนินคินขนาดใหญ่ บนเนินคินมีดินมะม่วงและดินมนุนขนาดใหญ่ซึ่งอยู่บนเนินคินและมีวัชพืชปกคลุมอยู่ทั่วไป บริเวณพื้นที่ฐานของเจดีย์ประธาน ประชาชนได้นำหินมาหั่นเป็นกองของขนาดใหญ่ทำให้สถาปัตยกรรมร้างมาก

ส่วนเจดีย์บรรจุพระธาตุทั้ง ๔ องค์ของเจดีย์ประธานได้พังทลายเป็นกองคินที่ไม่สูงนัก บางเนินคินถูกประชาชนสร้างห้องสุขาทับ ลักษณะทั่ว ๆ ไป มีวัชพืชปกคลุมอยู่

ผลการอนุรักษ์โบราณสถานที่วัดโพธิ์ทอง หน่วยศิลปากรที่ ๓ จังหวัดสุโขทัย ได้ทำการอนุรักษ์โบราณสถานที่วัดโพธิ์ทอง ดังนี้

1. เจดีย์ประธานที่วัดโพธิ์ทอง เจดีย์ประธานมีรูปแบบสถาปัตยกรรมเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมและองค์ของเจดีย์สอนขึ้นไปคล้าบูปปีรนิก ทรงสูง เรือนธาตุเจดีย์แบ่งออกเป็นหลาวยหัน ตั้งอยู่บนฐานเขียงรูปสี่เหลี่ยมจตุรัสขนาดกว้างยาวประมาณ 14 x 14 เมตร บริเวณกึ่งกลางของแต่ละหัน มีการก่อสร้างอิฐจากฐานขึ้นอุกมา ๑ เมตร ยาว ๕

เมตร ลักษณะจะเป็นรูปทรงที่มีความซับซ้อนและประณีตมาก ทำให้เกิดความงามทางสถาปัตยกรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว จังหวัดสุโขทัย จากการบูรณะครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. 2550 พบว่า สถาปัตยกรรมที่มีลักษณะคล้ายกันนี้ ได้รับอิทธิพลจากอารยธรรมขอมโบราณ เช่น ปราสาทวัดมหาธาตุที่อยู่ห่างจากวัดมหาธาตุประมาณ 1 กิโลเมตร สถาปัตยกรรมที่มีลักษณะคล้ายกันนี้ ได้รับอิทธิพลจากอารยธรรมขอมโบราณ เช่น ปราสาทวัดมหาธาตุที่อยู่ห่างจากวัดมหาธาตุประมาณ 1 กิโลเมตร

2. เจดีย์บริวาร เจดีย์บริวารสร้างประจำ 4 ทิศ ของเจดีย์ประธาน มีรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบเจดีย์ทรงระฆัง ตั้งอยู่บนฐานรูปสี่เหลี่ยมขนาดกว้างยาว 7 x 7 เมตร สามารถบูรณะครั้งใหญ่เพียง 2 ครั้งเท่านั้น ส่วนเจดีย์บริวาร อีก 2 องค์ถูกทำลายโดยประชาชนจนหมดสภาพ สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นประมาณพุทธศตวรรษที่ 20 (พุทธศักราช 1901 – 2000) และสร้างพร้อมกับเจดีย์ประธานของวัดโพธิ์ทอง

5. วัดราชประดิษฐาน

วัดราชประดิษฐานเป็นวัดร้าง จากการศึกษาข้อมูลประวัติศาสตร์จากการบอกเล่าของผู้สูงอายุกล่าวว่าวัดราชประดิษฐานตั้งอยู่ท่ามกลางวัฒนธรรมของถนนเทพารักษ์ มีอาณาเขตทิศเหนือติดต่อกับบริเวณสารส燥ห้อง อยู่ห่างจากศาลากลางจังหวัดพิษณุโลกไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือประมาณ 250 เมตร

หลักฐานวัดราชประดิษฐานจากเอกสาร พฤหัสบดี 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2550 ระบุว่า วัดราชประดิษฐานรวม 2 เล่ม ที่ดิน

1. พระนิพนธ์ของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรา牟วัตติวงศ์ในหนังสือ เรื่อง จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก สรุปได้ว่า

1.1 วัดราชประดิษฐานตั้งอยู่ติดกับกำแพงพระราชวังจันทน์

1.2 ในรายสถานภายในวัดราชประดิษฐาน มีดังนี้

1.2.1 มีเจดีย์ประธานเป็นเจดีย์ทรงกลม มีมุข 4 ทิศบนหลังซุ้มมีพระเจดีย์เล็ก ทำนำของเมืองศรีรัตนเจดีย์ มีคูหาภลูเข้าไปในองค์ໄได้ข้างใต้หรือข้างในไม่มีคนนัก

1.2.2 ค้านทิศตะวันออกของเจดีย์ประธาน มีอุโบสถพังไม่มีพระพุทธรูป

1.2.3 ค้านทิศตะวันตกขององค์เจดีย์ประธานมีวิหารพังมีพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่

2. เอกสารของกรมศิลปากร เอกสารโดย ห้างหุ้นส่วนจำกัด บุราณรักษ์เอกสารฉบับนี้ได้เขียนรายงานการบุคแต่ง โบราณสถานของวัดราชประดิษฐานไว้ด้วยแต่ในรายงานผู้เขียนไม่ทราบว่าวัดนี้ชื่อวัดอะไร

สภาพโบราณสถานของวัดราชประดิษฐานก่อนทำการบุคแต่ง ใจดีที่หันที่วัดราชประดิษฐาน ห้างหุ้นส่วนจำกัด บุราณรักษ์ ให้เชื้อว่าเจดีย์หมายเลข 11 สภาพของเจดีย์ที่หันได้ปรกหักพังกล้ายเป็นซากเนินดินขนาดใหญ่ บนเนินดินชาวบ้านปลูกกองไว้เป็นจำนวนมาก บนยอดเนินดินมีการสร้างศาลาพระภูมิไว้ 1 หลัง ปลายเนินด้านทิศตะวันตกมีต้นลำไยขึ้นอยู่ 1 ต้น ฐานเจดีย์ค้านทิศใต้มีการนำไม้ประคบมาปลูกบนเนินดิน ส่วนยอดเจดีย์ทางค้านทิศเหนือและค้านทิศใต้พบแนววอชเรียงต่อกัน มีการสร้างบ้านรุกคล้ายเขตโบราณสถานทั้งหมดค้านทิศเหนือค้านทิศใต้และค้านทิศตะวันตก

ผลการอนุมัติในโบราณสถานที่วัดราชประดิษฐาน หน่วยศิลปากรที่ 3 จังหวัดสุโขทัยได้ว่าจ้างห้างหุ้นส่วนจำกัด บุราณรักษ์ มาทำการบุคแต่ง โบราณสถาน เจดีย์หมายเลข 11 ผลการบุคแต่งมีดังนี้

ปีงบประมาณ 2539 ให้ทำการบุคแต่งเจดีย์รายหมายเลข 11 พบว่า เจดีย์มีรูปแบบสถาปัตยกรรมเป็นเจดีย์ฐานสี่เหลี่ยมขนาดกว้างยาว 12 x 12 เมตร ตั้งอยู่บนฐานที่ยังต่อเหลี่ยม 2 ชั้น ลูบago คูณ 1 เมตร ส่วนต่อจากฐานเป็นชั้นที่ 2 ได้หักหายไป ทำให้การอนุรักษ์โบราณสถานไม่สามารถทราบรูปแบบที่แท้จริงของเจดีย์รายหมายเลข 11

ผลการศึกษาโบราณสถานที่วัดราชประดิษฐานจากเอกสาร พบชากร โบราณสถานที่มีขนาดใหญ่มาก เช่น เจดีย์ทรงระฆัง เจดีย์ประธานและเจดีย์บรรจุร 4 องค์ มีพระอุโบสถ มีพระวิหารที่เหลือแต่ซาก โบราณสถานมีพระพุทธรูปปูนปั้นปั้นประกอบกับการบุคถ้นทาง โบราณคดีที่วัดราชประดิษฐาน พบบนดินพระเกศาปูนปั้นมีขนาดใหญ่ประมาณ 45 เซนติเมตรจำนวน 10 ชิ้น จึงสันนิษฐานเบื้องต้นพระพุทธรูป

ปูนปันน่าจะเป็นพระพุทธรูปประทับยืนขนาดใหญ่ เช่นเดียวกับพระอัญชลีราชที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร หรือเช่นเดียวกับพระพุทธรูปประทับยืนวัดวิหารทอง

นอกจากนี้ผลการบุคคลนักทางโบราณคดียังพบเศษเครื่องถ้วยที่เป็นเศษเครื่องถ้วยของภาชนะประเกทหม้อก้นกลม ประเกทสาม ตกแต่งผิวเครื่องถ้วยด้วยลายเชือกทາบ พร้อมหั้งพับเศษเครื่องถ้วยประเกทโถ่ใบ เนื้อเครื่องถ้วยสีเทา ลำตัวประดับด้วยลายบุคปีด และเครื่องถ้วยประเกทเคลือบสีเขียว ประเกทลายสีคำได้เคลือบ และยังพบโบราณวัตถุ เกี่ยวกับรูปภาพในพุทธศาสนา ศิลปะสมัยสุโขทัย – สมัยอยุธยา

หลักฐานเอกสารและหลักฐานจากการบุคคลนักทางโบราณคดี ยังนឹងฐานว่าวัดราชประดิษฐานเป็นวัดโบราณที่สร้างโดยพระมหาจักรีที่แสดงมาประทับที่พระราชวังจันทน์ และเป็นวัดหลวงประจำพระราชวังจันทน์ต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน วัดนี้คงสร้างขึ้นประมาณพุทธศตวรรษที่ 20 คือ ราชวงศ์กรุง 1901 – 2000 และมีการบูรณะปฏิสังขรณ์ในสมัยพุทธศตวรรษที่ 21 – 23 (พุทธศักราช 2101 – 2300) หลังจากนั้นเจ้าปล่องให้รกร้าง ประชาชนได้เข้าไปบูรณะทำลายซากโบราณสถานและสร้างท่อระบายน้ำท่าให้บริเวณวัดราชประดิษฐานแห่งนี้เป็นปัจจุบัน

6. วัดเสาร่างทอง

วัดเสาร่างทองหรือวัดหลังกาล (วัดร้าง) ข้อมูลประวัติศาสตร์จากการบูรณะของผู้สูงอายุ สรุปได้ว่าอาณาเขตของวัดวิหารทองในอดีตมีดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับศาลากลางจังหวัดพิษณุโลก หรืออาณาเขตของวัดวิหารทอง
ทิศใต้	ติดต่อกับบ้านพักข้าราชการครุลาการและบ้านพักของประชาชน
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับแม่น้ำน่าน
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับคูเมืองของเมืองพิษณุโลกโบราณ
ต่อมานี้ที่ของวัดเสาร่างทองถูกประชาชนและศาลาจังหวัดพิษณุโลกบูรณะ จนถึงพุทธศักราช 2530 – 2533 ผู้วิจัยได้ทำโครงการศึกษาวิจัยสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม	

ท้องถิ่นจังหวัดพิษณุโลก จึงได้นำสมาชิกชนรุสีสันไปประวัติศาสตร์เมืองพิษณุโลก สมาชิกหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดพิษณุโลก และนักศึกษาของสถาบันราชภัฏพิบูลสงครามที่เรียนวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น วิชาไทยศึกษา และวิชาโบราณคดีทำการศึกษาสำรวจพื้นที่โบราณสถานของวัดเสางทอง คือ

1. ชากรูปสห พับเนินคินที่ปักกุมด้วยวัชพืชเศษอิฐ ใบเตมาจำนวน 8 ใบ กว้าง 70 เซ็นติเมตร หนา 20 เซ็นติเมตร ปัจจุบันไม่สามารถเก็บรักษาไว้ทั้งหมดพันปี (พุทธศักราช 2542)

2. ชากวิหาร ขนาดกว้าง 15 เมตร ยาว 28 เมตร เป็นชากรูปสหศิลปะ สูงทั้ง 2533 ผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลกได้สั่งให้ทำลายชากระวิหาร ชากรเจดีย์และให้สร้างสำนักงานสรรพกิจเขต 6 ที่อยู่ในบริเวณชากระวิหาร

3. เจดีย์ พับชากรเจดีย์อยู่ด้านทิศใต้ของวิหารเบี้ยน โบราณสถานศิลปะสูงทั้ง เมื่อสร้างสำนักงานสรรพกิจเขต 6 ได้ใช้รถทำลายฐานเจดีย์ชั้นแรกของเจดีย์องค์ใหม่ ปัจจุบันเหลือชากรเจดีย์ขนาดกว้าง 8 x 8 เมตร สูง 5 เมตร ตั้งอยู่หลังสำนักงานสรรพกิจเขต 6

4. โบราณวัตถุ พับใบเตมาและเครื่องถ้วยที่ประชานุบุคพ โคลนปั้นเผา และบุคพ โคลนปั้นเผา ในขณะสร้างสำนักงานสรรพกิจเขต 6 เป็นโบราณวัตถุศิลปะสูงทั้ง 2 ตันข้อเข็มข้อธุรยา

7. วัดประดู่ชัย

วัดประดู่ชัยเป็นวัดร้าง ตั้งอยู่บริเวณอกกำแพงเมืองพิษณุโลกโบราณ ด้านทิศตะวันตก จากคลอกกลางจังหวัดพิษณุโลก ผ่านที่ว่าการอำเภอเมืองพิษณุโลก เลี้ยวขวา ผ่านสำนักงานสรรพกิจเขต 6 ถึงสี่แยกไฟแดงเลี้ยวซ้าย ผ่านหลังวิทยาลัยอาชีวศึกษา เลี้ยวขวาข้ามสะพานประดู่ชัย ถึงที่ตั้งประดู่ชัยอยู่ด้านขวามือ ออกจากประดู่ชัยถึงที่ตั้งวัดประดู่ชัย

หลักฐานเกี่ยวกับวัสดุประคุชช์ สามารถศึกษาได้จากข้อมูลประวัติศาสตร์จากการบอกรถของผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในพื้นที่วัดเมื่อประมาณ 70 ปี ล่วงมาแล้ว บริเวณวัดประคุชช์มีชาကอุโบสถที่มีต้นไม้และเดาวัลย์ วัชพิชช์ขึ้นปกคลุมอยู่ บนชาคนิคนอง อุโบสถได้ถูกประชาชนขุดคันหาของโบราณ ในอดีตเคยจุดไฟเผาไว้ในงาน ชิ้นส่วนแตกหักของอิฐ กระเบื้อง และศิลาแสลงกราดจาระขายอยู่ทั่วไป

พื้นที่ในบริเวณวัดประคุชช์ในอดีตเมื่อ 70 ปีล่วงมาแล้ววัดมีเนื้อที่มากกว่า 10 ไร่ เนื้อที่เฉพาะที่ตั้งโบราณสถาน มีเนื้อที่ 10 ไร่ เป็นเขตพื้นที่ของวัด แตะกับโบราณสถาน เช่น พระวิหาร เจดีย์ปรักหักพัง ต่อมากำแพงได้ชำรุดเสื่อม化腐烂 แห้งแล้ง และทื้ออยู่อาศัย ได้เช่าที่ราชพัสดุเรื่อยมาจนทุกวันนี้ และพื้นดินบางส่วนที่เดิมเป็นพื้นที่ของวัดประคุชช์ถูกประชาชนออกโฉนดถือสิทธิ์เป็นกรรมสิทธิ์ของอุโบสถ ขนาดกว้าง ยาว 5 x 5 เมตร สูงประมาณ 1 เมตร รอบ ๆ บริเวณพื้นที่มีหินตกหักกระซิบกระซับอยู่ทั่วไปขนาดของอิฐแผ่นที่มีสภาพสมบูรณ์ที่สุดมีขนาดกว้าง 18 เซนติเมตร ยาว 30 เซนติเมตร หนา 4 เซนติเมตร

ส่วนที่ตั้งประคุชช์ที่กรมศิลปากรที่ 3 จังหวัดสุโขทัย ได้มอบให้คุณระเบียง สำราญ อดีตหัวหน้างานโบราณคดี จังหวัดพิษณุโลก ทำการอนุรักษ์ทางโบราณคดี และได้ทำการขุดแต่งประคุชช์จนแล้วเสร็จ ต่อมากำแพงบุกรุกทำลายชนวนศิลปะ

ผลการศึกษาวัสดุประคุชช์จากข้อมูลประวัติศาสตร์จากการบอกรถ พบว่า วัสดุประคุชช์มีพื้นที่ห้องประคุชช์ 15 ไร่ มีประคุชช์เมืองพิษณุโลกโบราณอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของวัด จากการศึกษาสภาพแวดล้อมบริเวณวัดดังนี้แต่สมัยอดีตจะเป็นปัจจุบัน พบว่าพื้นที่ภายนอกประคุชช์ทางด้านทิศตะวันตกของเมืองพิษณุโลกโบราณมีการขุดกล่องหานมานเป็นคลองที่มีขนาดเล็กเชื่อมติดต่อระหว่างคูน้ำกันคืนของกำแพงเมืองพิษณุโลกโบราณ เชื่อมติดต่อกับทะเลแคร์ ริมกองทรายของเมืองพิษณุโลกต้องยกกำลังออกไปทางประคุชช์น้ำจะทำได้โดยสะดวก ซึ่งสามารถติดต่อทะเลแคร์ ไปยังแม่น้ำน่าน สายเก่า ไปยังอ่าวเกอนบางระกำ หรืออ่าวเกอพรหมพิรามได้ ดังนั้น เส้นทางดังกล่าว จึงสันนิษฐานว่าเป็นเส้นทางเดินทัพทางน้ำในอดีตใช้ยกทัพออกจากทางประคุชช์

8. วัดสาระหัวข้าง

วัดสาระหัวข้างเป็นวัดร้างที่หมู่บ้านพากลางนานกว่า 90 ปี ในอดีตวัดนี้ตั้งอยู่ในพื้นที่สถาบันราชภัฏพิมูลังกර์ ตรงที่ตั้งสถานศึกษานี้เดิม ห้องประชุมสิริราชภัฏ ศูนย์คอมพิวเตอร์และบ้านพิมูลหรือประชาสามพันธ์ในปัจจุบัน ที่ตั้งของวัดสาระหัวข้างอยู่ห่างจากศาลากลางจังหวัดพิมูลฯ ไปทางใต้ประมาณ 1 กิโลเมตรเศษ คือ จากศาลากลางผ่านสะพานเรือรเลี้ยวซ้าย ผ่านศาลาจังหวัดพิมูลฯ ผ่านวิทยาลัยอาชีวศึกษา ถึงที่ตั้งวัดสาระหัวข้าง

สภาพของวัดสาระหัวข้างเมื่อประมาณ 70 ปี ข้อมูลประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า กล่าวว่า เมื่อวิทยาลัยครุพิมูลังกර์ ได้ย้ายมาตั้งใหม่ๆ บริเวณทางเข้าประตูทางค้านชัยมีอี คือที่ตั้งวัดสาระหัวข้าง มีการบุคคลนักนิยมของชาวอุบล ปลูกเรือนรับรองของวิทยาลัยครุพิมูลังกර์ ในอดีต ปัจจุบันนี้ คือ ที่ตั้งสถานศึกษานี้เดิมที่ใช้ปลูกหอสมุด ปัจจุบัน คือ ศูนย์คอมพิวเตอร์ ปลูกบ้านพักอาจารย์ ได้บุคพนฯ เดิม เศษกระเบื้อง เศษเกร็งถ้วย อิฐ ชินตุวนແเกกหักของใบเสมาบนขาวอุบล สถาปัตยกรรมมาก และจากเอกสารของอาจารย์หนุ่น พินธุพันธ์ได้กล่าวไว้ว่า “...วัดสาระหัวข้างเป็นวัดที่ตั้งอยู่ในกำแพงเมืองเก่าด้านใต้และกำแพงดินทางค้านตะวันตก ปัจจุบันอยู่ในบริเวณวิทยาลัยครุพิมูลังกර์ ในบริเวณนี้มีต้นโพธิ์ ขนาดใหญ่ 1 ต้น และเป็นตะลงแหงมาก่อน...”

ความสำคัญของวัดสาระหัวข้าง ข้อมูลรวมรวมจากเอกสารและจากข้อมูลประวัติศาสตร์จากกรุงเก่าล่าสุดของผู้สูงอายุชาวเรือนแพและชาวอาจารย์รุ่นแรก ๆ ของสถาบันราชภัฏพิมูลังกර์ เล่าว่า วัดสาระหัวข้างตั้งอยู่ในเขตตะลงแหงซึ่งใช้เป็นสถานที่ประหารนักโทษ สำนักโทษผู้ใดมีความผิดฐานแรงโหยดึงประหารชีวิต ก่อนประหารชีวิตพะกิกมุชาภัคสาระหัวข้างได้มาทศนาโปรดแก่นักโทษประหารก่อนถูกนำตัวไปประหาร และเมื่อถูกประหารแล้ว ศพได้ถูกบรรจุลงตู้เพาท์วัดสาระหัวข้างนี้ ด้วยบริเวณที่เป็นที่ตั้งวัดสาระหัวข้างในอดีต ชาวบ้านจะแกล้งเล่าว่า ฝีคุนากในเวลากลางคืนไม่มีผู้ใดกล้าเดินผ่านวัดสาระหัวข้าง

9. วัดพระร่วง

วัดพระร่วงเป็นวัดคริสต์ ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองพิษณุโลกในราษฎรทั้งค้านทิศตะวันตก คือ ตามเส้นทางจากศาลากลางจังหวัดพิษณุโลก ผ่านที่ว่าการอำเภอเมืองพิษณุโลก เลี้ยวขวาผ่านสำนักงานสรรพากรเขต 6 เมื่อถึงสี่แยกไฟแดงเลี้ยวซ้าย ผ่านค้านหลังสถานบันราชภัฏพิมูลสงคราม เลี้ยวขวาผ่านสมาคมคริสตจักรไปตามถนนเทพรักษ์เลียบกูเมืองไปถึงช่องพระลือ 3 เลี้ยวซ้ายเข้าไปอีกเล็กน้อย ถึงวัดพระร่วง

ความเป็นมาของวัดพระร่วงในอดีต ข้อมูลประวัติศาสตร์จากการบันทึกดำเนินการของผู้สูงอายุ ที่อาศัยอยู่ใกล้เคียงวัดพระร่วงในปัจจุบัน เล่าไว้ เมื่อประมาณ 80 – 100 ปี ที่ผ่านมาแล้ว วัดพระร่วงเป็นวัดที่มีขนาดใหญ่มากตั้งอยู่ติดกำแพงเมือง มีเนื้อที่ประมาณ 15 ไร่ 2 งาน ภายในวัดมีต้นไม้ขนาดใหญ่ขึ้นอยู่บ้างแต่ไม่หนาแน่น พื้นที่ส่วนใหญ่ถูกปักกลุ่มด้วยวัชพืชขนาดเล็ก ภายในวัดสำหรับพนักงานอยู่ส่วนขนาดใหญ่กว้าง 12 เมตร ยาว 32 เมตร ชากระดิษทรงระฆังขนาดใหญ่สูงประมาณ 20 เมตร มีเศียรพระในเจดีย์บริวาร 4 องค์ และมีเจดีย์ขนาดเล็กอีก 2 – 3 องค์ วัดพระร่วงคงสร้างขึ้นประมาณ พุทธศตวรรษที่ 19 (พุทธศักราช 1901 – 2000) และมีการบูรณะปฏิสังขรณ์ซ่างระยะเวลา พุทธศตวรรษที่ 20 – 23 (พุทธศักราช 2001 – 2003) หลังจากนั้นถูกประชาชนบุกรุกพื้นที่ของวัดสร้างห้องเรียนอาศัย

หลักฐานโบราณวัตถุสถานะของวัดพระร่วงในปัจจุบัน วัดพระร่วงในปัจจุบันเหลือเนื้อที่ของวัดประมาณ 1 งาน 54.8 ตารางวา ในพื้นที่สำรวจภาคสนามพบ

1. ชากระดิษขนาดกว้าง 12 เมตร ยาว 32 เมตร บนเนินดินพับเกอนอิฐ เกาะกระเบื้องเคลือบทาหนาแน่น
2. ชากระดิษ เป็นเนินดินสูงประมาณ 1.5 เมตร ข้าง ๆ เนินดินซึ่งเป็นเจดีย์ศาลาเพียงตาตั้งอยู่
3. พืบชาเก็บน้ำไว้ในร่มของวัดพระร่วง บริเวณพื้นที่รอบ ๆ บ่อน้ำมีน้ำขังตลอดปี

4. ໂບຮາພວດຖຸ ຂໍອມລປະວັດທີກາສຕຽນຈາກການອົກເດ້າ ກລ່າວວ່າປະຊາຊົນໄດ້
ບຸດພື້ນທີ່ເພື່ອສ່ວນທີ່ອູ້ອ່າຍ້ ພບພະພິນພົມເພາ ພະພິນພົມເນື້ອຊີນ ເຄື່ອງດ້ວຍຄືລປ
ສຸໂຂທັບ – ອຸຫະຍາ

10. ວັດສິງຫົ່ງຫຼືວັດປ່າຊະອນ

ວັດສິງຫົ່ງຫຼືວັດປ່າຊະອນເປັນວັດຮ່າງ ຕັ້ງອູ້ນອກກຳແພັງເມືອງພິມພູໂລກໂນມຮານ
ດ້ານທີ່ຄະວັນຕະເຈີຍໄດ້ ຄື່ອ ດານເສັ້ນທາງກາລາກລາງຈັງຫວັດພິມພູໂລກ ຜ່ານທີ່ວັກກາຮ່າໝາກ
ເມືອງພິມພູໂລກ ເລື່ອວ່າດານເສັ້ນທາງຄົນພິມພູໂລກສຸໂຂທັບ ລົງສື່ເຜົ້າໄຟແຄງເລື່ອວ່າຍ້າຍ
ຝ່າຍດ້ານຫລັງສະຕາບັນຣາຊກັບພິມພູລສງຄຣານເລື່ອວ່າພ່ານຄະການກຣີສຕົຈັກ ຕ່ອໄປຈຶ່ງ
ທາງແຍກເລື່ອວ່າຍ້າຍເຂົ້າໄປເກືອບລົງທາງແຍກຂ້າທັນ ບໍລິເວລີດ້ານຈະມີອ ຄື່ອ ທີ່ຕັ້ງວັດສິງຫົ່ງຫຼື
ວັດປ່າຊະອນ

ກວາມເປັນນາຂອງວັດສິງຫົ່ງໃນອົດຕະໂລກ ຂໍອມລປະວັດທີກາສຕຽນຈາກການອົກລາງອອງ
ຜູ້ສູງອາຍຸທີ່ອ່າຍ້ໄກລັບເບົດວັດພະສິງຫົ່ງຫຼືວັດປ່າຊະອນໃນປັງຈຸບັນ ເລື່ອງ່າມ ເມື່ອປະນາມ
80 – 100 ປີ ລ່ວມນັ້ນລ້ວວັດພະສິງຫົ່ງຫຼືວັດປ່າຊະອນທີ່ມີນາຄາໃຫຍ່ອື່ນຍູ້ປິ່ນທີ່ປະນາມ 10 ໄວ
ເສຍ ທີ່ນີ້ວັດຮ່າງ ໃນນີ້ພະ ມີຕັ້ນໄນ້ນາຄາໃຫຍ່ເຊື່ອຍູ້ນັ້ນ ໃນໜ້າແນ່ນ ສ່ວນໃຫຍ່ຕັ້ນຮອນ
ຈິນປົກຄຸນພື້ນທ່ານແນ່ນ ປະຊານຈົນຮີກວັດນີ້ວ່າວັດປ່າຊະອນ ໃນອົດຕະພບວ່າ
ໜາກອຸໂປນສດນາຄໃຫຍ່ ມີວິທາຮັດວຽກແລະມີເຈົ້າຍົງຮຽນໃຫຍ່ ມີເຈົ້າຍົງປະຊານ ເຈົ້າຍົງບໍລິວາຣ 4
ອົງກ ແລະມີເຈົ້າຍົງນາຄໄນ້ເລື່ອນັກອົກ 2 – 3 ອົງກ ບນເນີນໂບຮາພສດຖານຸກປະຊານບຸດຫາ
ພະ ພະປະຮານໃນອຸໂປນສດຖານຸກຕົກເສີຍອຸໂປນສດແລະເຈົ້າຍົງປັບກັບພັ້ງລົງນາກອງນັນພື້ນດິນ
ເດີນໃນລະນາກນີ້ປະນາມ 70 ປີປະຊານເຂົ້າມາສ່ວນທີ່ອູ້ອ່າຍ້ປະນາມ 20 ຄວາງເຮືອນ
ຕ້ອມປະຊາຊົນໄດ້ອພບເຂົ້າມາຢືນດີຮອງເນື້ອທີ່ຂອງວັດສິງຫົ່ງຫຼືວັດປ່າຊະອນນາກໜີ້ນ ໄດ້ໃຊ້
ຮອດໄຄນາປ່ຽນພື້ນທີ່ໂບຮາພສດຖານຈາກນາມເຮືອນ ພັດທະນາ ທີ່ໄດ້ປຸກນັ້ນ ທຳໄວ່ ທຳສຸວນ
ທຳໄວ່ວັດທີ່ມະສກາພ

ຫລັກສູານໂນຮາພວດຖຸສະຕານຂອງວັດສິງຫົ່ງໃນປັງຈຸບັນ ວັດສິງຫົ່ງຫຼືວັດປ່າຊະອນ
ໃນປັງຈຸບັນໄມ້ເຫັນສະກາພວດ ຄົງເຫັນສະກາເນີນດີນຂອງອຸໂປນສດນາຄກວ້າງ 10×15 ເມຕ
ຈາກເນີນດີນນີ້ປັງຈຸບັນເປັນໂຮງງານພລິຕກລ້ວຍທາກ ໃນພື້ນທີ່ສໍາງພັນຈາກຍອດເຈົ້າຍົງນາຄ

ใหญ่ให้เห็นมีขนาดความกว้าง 120 เมตร ลึก 14 เมตร และยังพบร่องรอยเครื่องจักรหัตถกรรมที่ใช้ในการก่อสร้าง ปัจจุบันสภาพทั่วไปถูกทำลายหมดสิ้นโดยราษฎร คงเหลือแต่ซากปรักหักพังเท่านั้น

ข้อเสนอแนะ

พระราชวังจันทน์นับเป็นแหล่งศิลปกรรมท้องถิ่นหรือมรดกทางวัฒนธรรมประเพณอนุสรณ์ (monument) ซึ่งเป็นผลงานของบรรพบุรุษทางค้านสถาปัตยกรรม มีส่วนประกอบของโครงสร้างทางโบราณคดี อันมีคุณค่าเด่นทางด้านประวัติศาสตร์นับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ชาวพิมายโลกควรอนุรักษ์ไว้การอนุรักษ์ “พระราชวังจันทน์” และการอนุรักษ์วัดโบราณในเขตพื้นที่โดยรอบพระราชวังจันทน์ จะทำให้ชาวพิมายโลก หรือชาวไทยรับทราบถึงความยิ่งใหญ่ของแหล่งศิลปกรรม “พระราชวังจันทน์” ในอดีต เพื่อให้เป็นแหล่งศิลปกรรมที่ทรงคุณค่าและเป็นที่ประจักษ์ต่อสายตาของชาวโลก จึงควรอนุรักษ์วัดโบราณที่ตั้งอยู่โดยรอบพระราชวังจันทน์ ซึ่งมีแนวทางอนุรักษ์ดังนี้

1. การแก้ปัญหารักษาทางวัฒนธรรมไม่ให้ถูกทำลาย จากการศึกษาวัดโบราณในเขตพื้นที่โดยรอบพระราชวังจันทน์ พบว่า วัดโบราณถูกทำทึบและถูกทำลายติดต่อกันมานับปีนับล้านนา ทำให้วัดบางวัดหมดสภาพ แต่ก็ยังมีบางวัดที่ยังเหลือร่องรอย ได้แก่ วัดไห้อุรักษ์ ไห้กงอยู่ก่อนที่จะถูกทำลายไปมากกว่า ๑๕๐ ปี ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1.1 ควรประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ จึงขออัญเชิญพระราชนารีรัฐมนตรีฯ ลงนามในประกาศฯ ให้เป็นการเดือนสิบมิถุนายนที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถาน ไว้ดังนี้

“...ในประเทศไทยนี้มีของโบราณ เช่น เจดีย์สถานและวัดดูต่าง ๆ สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินและช่างผู้ชำนาญศิลปศาสตร์ได้สร้างไว้ แต่ปัจจุบันเป็นอันมาก ของโบราณเช่นกล่าวมา ย่อมเป็นหลักฐานในพิพิธภัณฑ์และเป็นเครื่องอุปกรณ์ราชการความรู้โบราณคดีต่าง ๆ อันเจริญประโยชน์และเป็นเกียรติของบ้านเมือง เพราะฉะนั้นบรรดา

อารียะประเทศจึงถือว่าเป็นหน้าที่ของรัฐบาลจะต้องเอาเป็นธุระ เกื้อกูล การตรวจสอบรักษาของโบราณสถานอันมีอยู่ในประเทศของตน..."

1.2 ส่งเสริมให้ประชาชนทั่วไปรู้จักการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม ได้ร่วมใจกันดูแล รักษา ประธานงานและช่วยเหลือกันระหว่างประชาชน เจ้าหน้าที่ของรัฐ และผู้นำท้องถิ่น

1.3 ผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องในการอนุรักษ์โบราณสถานควรอบรมให้ความรู้ เข้าใจ ประชาชน ให้รู้จักการอนุรักษ์

1.4 ควรจัดทำป้ายประกาศประวัติความเป็นมาความสำคัญของ แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมหรือแหล่งศิลปกรรมให้ประชาชนทราบ เพื่อทุกคนจะได้ช่วย ปกป้อง ดูแล รักษา

1.5 เนื่องจากจังหวัดพิษณุโลกเป็นจังหวัดที่มีนานาชาติ ไม่แห้ง ศิลปกรรมจำนวนมาก ทางผู้ว่าราชการจังหวัดควรสนับสนุนเจ้าหน้าที่จากการศึกษา แหล่งโบราณ หรือ แต่งตั้งหัวหน้าหน่วยงานโบราณคดีประจำจังหวัดพิษณุโลก

2. ประโยชน์การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของชาติ พระราชนิยมั่นคง แล้ววัดโบราณที่ในเขตพื้นที่โดยรอบพระราชนิยมั่นคง จังหวัดพิษณุโลก ถ้าได้รับการอนุรักษ์จะมีประโยชน์ดังนี้

2.1 วัดโบราณถือว่าเป็นมรดกหรือทรัพยากรทางวัฒนธรรม (Cultural Resource) ถ้าอนุรักษ์ให้เด่นชัด สมบูรณ์จะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น

2.2 ช่วยให้บุคคลในท้องถิ่นเกิดความภาคภูมิใจและเมื่อทำการอนุรักษ์ แล้วจะได้แห่งท่องเที่ยวที่ให้ประชาชนมีรายได้เพิ่มขึ้น

2.3 เพื่อเป็นการสนับสนุนพระราชดำริสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช monarch ที่ทรงครั้งไว้ว่า

"...การสร้างอาคารสมัยใหม่คงจะเป็นเกียรติสำหรับผู้สร้างคนเดียว แต่เรื่องโบราณสถานนั้น เป็นเกียรติของชาติ อิฐเก่า ๆ แผ่นเดียวก็มีค่า จะช่วยกันรักษาไว้ ถ้าเราขาดสูญเสีย อยุธยา และกรุงเทพฯ แล้ว ประเทศไทย ก็ไม่มีความหมาย..."

บรรณาธิการ

มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

Pibulsongkram Rajabhat University

บรรณานุกรม

เอกสารและวารสาร

ทิวา ศุภจิรย์และผ่องศรี วนาสิน. “การใช้ภาษาไทยสัมผัสศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์และในรายคดี จังหวัดพิษณุโลก.” รายงานผลสัมมนาประวัติศาสตร์เมืองพิษณุโลก ครั้งที่ 2 ณ วิทยาลัยครุพัฒน์สังคมร่วม พิษณุโลก 11-13 ถุนภาันธ์ 2525 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ครุสากา ตลาดพร้าว, 2527.

นิรศรานุวัตดิวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากุมารพระยา จดหมายระยะทางไปพิษณุโลก. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทน์ ท่าพระจันทน์, 2506.

ปราณี แจ่มชูนเทียน. ทะเบียนແห່ອງສຶກປະໂຮມໃນຈังหวັດພິບຊູໂລກ. ພິມໄລກາ : ສຳນັກຄົມວັດທະນາຮຽນ ສຕາບັນຮາງກູ້ພິບຊູສັງຄານ, 2533 – 2534.

ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองพิษณุโลก. พິບຊູໂລກ : โรงพิมพ์ສຸຮັສີ່ການພິດ 2534.

“เมืองพิษณุโลก : ທັດຂານປະວັດກໍາສູດຮັບແລະ ໂປຣຍົດຕື່,” ລວມຮັ່ງປະວັດກໍາສູດຮັບແລະວັດທະນາຮຽນເມືອງພິບຊູໂລກ. ເຊີ່ງໃໝ່ : โรงพິມພໍສ. ທັນພິດການພິມພໍ 2535.

ແຫ່ງທີ່ປະກາດນໍາທ່ອງດິນໃນຈังหวັດພິບຊູໂລກເລີ່ມ 1. ເຊີ່ງໃໝ່ : โรงพິມພໍສ. ທັນພິດການພິມພໍ, 2533 – 2534.

“พระราชวงศ์จันทน์ໃນอดีດ,” ເອກສາຮັກໂຄງນັນກຣະກາຕັກສົມເດືອນພະນະເຄວມທາຮາຊ ແລະພະຣາຊວັງຈັນທັນ. ພິນພິເນັ້ນໃນໂຮກສະພລ ໂກທ່ຽງ ສົມເດືອນພະເທັກຕົກສູດຕາ ສຍາມບຽນຮາງການເຊີ່ງທີ່ປະກາດນໍາທ່ອງດິນ ແລະນັກສຶກຍານັກເຮັບນາຍຮ້ອບ ໂຮງເຮັບ ນາຍຮ້ອຍພະຊາດຊົມເກດຕ້າທັກສົມເຈັງຫວັດພິບຊູໂລກ ຈັດແສດງ ດັວ ພິພິດກົມ໌ສົມເດືອນພະນະເຄວມແລະເຕັ້ນທັກດາສານໂຮງເຍັນພິບຊູໂລກພິທາຍາມ ວັນທີ 24 ມິຖຸນາຍັນ 2537 ເຊີ່ງໃໝ່ : โรงพິມພໍສ. ທັນພິດການພິມພໍ, 2537.

ພຣີມະ ໄກຮຸກຍ. “ສິລປະແໜ່ງແຄນເນຣມິຕ ສິລປະສນຍໍສຸໂທ້ທະ ຮະຫວ່າງ ພ.ສ. 1750 – 1900,” ເມືອງໂນຣາດ. 12 ມັງກອນ – ມີນາກອນ 2529.

สุชน ชานພູນທ. “ວັດ,” ພິບຊູໂລກ ໂອນນູ້ເມືອງພະພູທີ່ບິນຮາຊ. ນ.ປ.ທ. : 2513.

ຫ້າງຫຼຸ່ມສ່ວນຈຳກັດ ປຸරາພວກຍ. ພະເຈດີຍວັດວິທາຮກອງ ຕ່ານລັບນ້ຳຄອງ ອ້າເກອນເມືອງຈັງຫວັດ ພິບຊູໂລກ. ນ.ປ.ທ., : 2537.

ຫວນ ພິນຖຸພັນທ. ເຕີ່ວ່ານໂນຣາດວັດດູສອານໃນເມືອງພິບຊູໂລກ. ກຽງເທັກ ໂອເຕີບນສໂຕຣ, 2518.

สัมภาษณ์

กิมไลี สุนนิยม อายุ 72 ปี 30/35 ซอยพระสีอ 3 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภาษณ์ 8 มีนาคม 2544.

กลั่น แสงศรี อายุ 72 ปี 76/14 ถนนวิสุทธิกษัตริย์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภาษณ์ 10 พฤษภาคม 2530.

เจริญ ชู วิทยศักดิ์ อายุ 84 ปี 141 ถนนวังจันทน์ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภาษณ์ 9 กุมภาพันธ์ 2536.

เฉลิม สายหยุด อายุ 64 ปี 30/42 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภาษณ์ 5 สิงหาคม 2544

เชลียง พลุศรี อายุ 77 ปี 30/36 ซอยพระสีอ 3 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภาษณ์ 8 มีนาคม 2544

ช้อย ชื่นจุ้ย อายุ 77 ปี 81/3 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภาษณ์ 5 กุมภาพันธ์ 2544

แย่ ตันโพธิ์ อายุ 81 ปี 80/107 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภาษณ์ 8 มีนาคม 2544

โชค มนเเก้ว อายุ 91 ปี 81/2 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภาษณ์ 18 มีนาคม 2544

ทองคำ สามิตร อายุ 88 ปี 30/10 ซอยพระสีอ 3 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภาษณ์ 8 มีนาคม 2544

นภา เพชรทัช อายุ 45 ปี 30/143 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก

น้อง นกเทศ อายุ 70 ปี 124 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภาษณ์ 10 มีนาคม 2544

เนินยม กันธารัตน์ อายุ 90 ปี 170/1 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภาษณ์ 8 มีนาคม 2544

นพวรรณ เชบอรุณ อายุ 72 ปี 261/1 ถนนนิตรกษา อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภาษณ์ 9 กุมภาพันธ์ 2536

บุญรอด อัญชานคล่อง อายุ 64 ปี 30/22 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก
สัมภาษณ์ 5 สิงหาคม 2544

ประศิทธิ คงตรง อายุ 74 ปี ยศตีน้ำราชการครูโรงเรียนประจำตำบลพิษณุโลก 70/2
ถนนบรมไตรโลกนาด อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภาษณ์ 17
กรกฎาคม 2534

พุ่ม สารัญรุ่ม อายุ 74 ปี 575/3 ถนนพญาเสือ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภาษณ์
10 กุมภาพันธ์ 2536

มาลัย อัญชันนิม อายุ 78 ปี 81/4 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภาษณ์
18 มีนาคม 2544

เขื่อน มิ่งภูษา อายุ 81 ปี 30/7 หมู่ 5 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก
สัมภาษณ์ 5 กุมภาพันธ์ 2544

เด็ก เนียมคงตรง อายุ 72 ปี 21/1 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก
สัมภาษณ์ 10 มีนาคม 2544

Tau อัญชานคล่อง อายุ 73 ปี ยศตีปลัดอำเภอ อัญชานเลขที่ 31 ตำบลน้ำบ้านคล่อง
อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภาษณ์ 5 สิงหาคม 2544

วีโว เอียนสถาค อายุ 72 ปี 41/24 ถนนวังขันทนา ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัด
พิษณุโลก สัมภาษณ์ 20 ธันวาคม 2540

สนิท บุณย์ฤทธิ์ อายุ 74 ปี ถนนมิตรภาพ อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภาษณ์
15 กุมภาพันธ์ 2536.

สร้าง อัญชันนิม อายุ 83 81/5 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภาษณ์
18 มีนาคม 2544

สร้าง บันทยืน อายุ 68 ปี 801179 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก
สัมภาษณ์ 5 สิงหาคม 2544

แสรวง พงษ์ยิมແเข้ม อายุ 80 ปี 333/4 ตำบลในเมือง จังหวัดพิษณุโลก สัมภาษณ์
5 กุมภาพันธ์ 2544

แสรวง อัญชานคล่อง อายุ 69 ปี 30/6 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก
สัมภาษณ์ 5 กรกฎาคม 2544

สาวรุ่ง อายุ 62 ปี 22/60 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก
สัมภาษณ์ 10 กรกฎาคม 2542

สิน เที่ยงเป็น อายุ 58 ปี 30/132 ถนนพระลีอ ซอย 1 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง
จังหวัดพิษณุโลก สัมภาษณ์ 10 กรกฎาคม 2542

สีทธิเดช นรัตถรักษ์ อายุ 75 ปี 19 ถนนสนาบิน อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก
สัมภาษณ์ 9 กุมภาพันธ์ 2536

สังวาลย์ ໂດແໜ່ງ อายุ 72 ปี 289 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก
สัมภาษณ์ 7 สิงหาคม 2544

สำราญ โนราสุข อายุ 60 ปี 41/28 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก
สัมภาษณ์ 20 ธันวาคม 2540

นายสรวง สีลาบัว อายุ 80 ปี 80/2 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก
สัมภาษณ์ 25 กรกฎาคม 2544

อนงค์ โภนชน อายุ 62 ปี 41/29 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก
สัมภาษณ์ 20 ธันวาคม 2540

ประวัติย่อผู้เขียน

มหาวิทยาลัยราชภัฏปิบูลสงคราม
Pibulsongkram Rajabhat University

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ	นางสาวปราณี แจ่มขุนเทียน
ตำแหน่ง	รองศาสตราจารย์ ระดับ 9 คณบดีคณะศึกษาศาสตร์และสังคมศาสตร์
สถานที่ทำงาน	สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม จังหวัดพิษณุโลก
ประวัติการศึกษา	
พุทธศักราช 2503	มัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนพิจิตรกัลยาณี จังหวัดพิจิตร
พุทธศักราช 2505	ป.กศ. วิทยาลัยครุพัฒน์สงเคราะห์ พิษณุโลก
พุทธศักราช 2509	พ.น. (ครุพัฒน์ชน) ศึกษาด้วยตนเอง
พุทธศักราช 2513	กศ.บ. วิทยาลัยวิชาการศึกษาพิษณุโลก
พุทธศักราช 2529	ศศ.ม. โภชนาลัย (โบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์) มหาวิทยาลัยศรีปทุม
ผลงานวิจัย	
พุทธศักราช 2529	การศึกษาเครื่องถ่ายจากสารเคมีคุณภาพไปรวมคดีที่เมืองกรุงศรีอยุธยา อุ่นไอ้มหานครไทย จังหวัดพิษณุโลก
พุทธศักราช 2533	การศึกษาลิงแวงคล้อศึกษาปักรมท่องถินในจังหวัดพิษณุโลก
พุทธศักราช 2542	การศึกษาชุมชนโบราณเมืองกรุงศรีอยุธยา อุ่นไอ้มหานครไทย จังหวัดพิษณุโลก
พุทธศักราช 2543	การวิจัยเรื่องชีวิตในอดีต
พุทธศักราช 2545	การวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อเผยแพร่ : กรณีศึกษาวัสดุรีดต้นมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดพิษณุโลก
พุทธศักราช 2545	การวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อการอนุรักษ์ : กรณีศึกษาวัสดุโบราณในพื้นที่โดยรอบพระราชวังจันทน์ อุ่นไอ้มหานคร จังหวัดพิษณุโลก

ผลงานทางวิชาการ

- พุทธศักราช 2534 ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองพิษณุโลก
- พุทธศักราช 2535 เอกสารประกอบการสอน วิชา 1640201
เหตุการณ์โลกปัจจุบัน
- พุทธศักราช 2535 รวมเรื่องประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเมืองพิษณุโลก
- พุทธศักราช 2536 แนวทางอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมเมืองพิษณุโลก
- พุทธศักราช 2537 หลักฐานทางประวัติศาสตร์ เนินคินทีอะแซรุนกี้
ขอคุ้ดวัวเจ้าพระยาจักรี
- พุทธศักราช 2538 สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมห้องถังจังหวัดพิษณุโลก (เล่ม 1)
- พุทธศักราช 2539 วัดชุมแพปีกาญจนากิ่ง
- พุทธศักราช 2542 รายงานข้อมูลวัฒนธรรมนิทัศน์ของจังหวัดพิษณุโลก
พุทธศักราช 2538 – 2542
- พุทธศักราช 2544 รายงานข้อมูลวัฒนธรรมนิทัศน์ ของจังหวัดพิษณุโลก Tan
พุทธศักราช 2543 - 2544